

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Ekonomická analýza

JE TEORIE HODNOTY NEPRÁVEM
OPOMÍJENÝM TÉMATEM EKONOMIE?

diplomová práce

Autor: Jan Färber

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ján Pavlík

Rok: 2012

Prohlašuji na svou čest, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s použitím uvedené literatury.

Jan Färber

V Praze, dne 18. 5. 2012

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat svému vedoucímu, doc. PhDr. Pavlíkovi – nejen za pomoc při směřování této práce, ale zejména za to, že během posledních tří let pojetím své výuky neustále přidržoval mou pozornost nasměřovanou ke snaze pronikat skrze jevovou vrstvu nejen ekonomických problémů a zabývat se tak otázkami spojenými s povahou metodologických základů ekonomie. A samozřejmě všem, kteří to se mnou vydrželi.

Abstrakt

Tato práce předkládá pozitivní odpověď na otázku, zda je teorie hodnoty neprávem opomíjeným tématem ekonomie. Činí tak pomocí tematizace logické a historické geneze samotného pojmu hodnoty a zaměřením pozornosti na důsledky, které z jeho povahy plynou, jednak pro samotný pojem hodnoty a jeho použitelnost, jednak pro ekonomii jako vědu a některé její oblasti (teorie volby, teorie peněz a teorie rozdělování).

Klíčová slova

Teorie hodnoty, subjektivní hodnota, objektivní hodnota, teorie volby, metodologie ekonomie

JEL klasifikace

A110, B000, B130, B140, B410

Abstract

This thesis presents a positive answer to the question: "Is theory of value an unjustly overlooked subject of economics?" The positive answer is arrived at by analysis of logical and historical genesis of the concept of value itself and consequences of its nature to both concept of value and its applicability, as well as for economics proper and some of its subject matters (choice theory, theory of money and welfare theory).

Keywords

Theory of value, subjective value, objective value, choice theory, methodology of economics

JEL Classification

A110, B000, B130, B140, B410

ÚVOD	13
1. TEORIE HODNOTY JAKO NEŘEŠENÝ PROBLÉM SOUČASNÉ EKONOMIE	14
1.1 CO MÁM NA MYSLI POD TEORIÍ HODNOTY?	14
1.1.1 <i>Teorie v moderním významu</i>	14
1.1.2 <i>Teorie u Heideggera</i>	15
1.1.3 <i>Hodnota</i>	17
1.1.4 <i>Teorie hodnoty</i>	17
1.2 NĚKTERÉ PROBLÉMY SOUČASNÉ EKONOMIE	20
2. VÝVOJ TEORIÍ HODNOTY	23
2.1 TEORIE OBJEKTIVNÍ HODNOTY	24
2.1.1 <i>Ontologická povaha hodnoty v objektivním pojetí</i>	24
2.1.2 <i>Představitelé</i>	25
2.1.2.1 Aristoteles a středověká scholastika	25
2.1.2.2 Karl Marx	27
2.2 TEORIE SUBJEKTIVNÍ HODNOTY	32
2.2.1 <i>Ontologická povaha hodnoty v subjektivním pojetí</i>	32
2.2.2 <i>Vztah mezi subjektivní a objektivní hodnotou, jak jsou definovány a používány v této práci</i>	33
2.2.3 <i>Představitelé teorie subjektivní hodnoty</i>	34
2.2.3.1 Aristoteles	34
2.2.3.2 Jeremy Bentham	37
2.2.3.3 J. B. Say	39
2.2.3.4 Carl Menger a hodnota jako význam	41
2.2.3.5 Eugen von Böhm-Bawerk	42
3. SYNTÉZA NÁZORŮ NA POVAHU A PODSTATU HODNOTY A DŮSLEDKY PLYNOUCÍ Z NÍ PRO SOUČASNOU EKONOMII	45
3.1 METODOLOGICKÉ ZÁSADY STOJÍCÍ ZA EPISTEMOLOGICKOU POVAHOU TEORIE HODNOTY	45
3.2 SYNTÉZA TEORIE HODNOTY	50
3.2.1 <i>Hodnota jako limita</i>	51
3.2.2 <i>Hodnota jako spojovací článek mezi cenou a užitkem</i>	52
3.2.3 <i>Role ekonomické hodnoty při celospolečenském procesu maximalizace užitku</i>	53
3.3 DOPAD NA TEORII VOLBY	55
3.3.1 <i>L'homme de Descartes et l'homme Pavlov</i>	55
3.3.2 <i>Heuristika jako alternativa teorie volby</i>	56
3.4 DOPAD NA TEORII PENĚŽ	58
3.5 DOPAD NA TEORII ROZDĚLOVÁNÍ	60
ZÁVĚR	62
SEZNAM LITERATURY	63

Motto: „*Ohněm se mění všechno a vším se mění oheň, tak jako zlato za zboží a zboží za zlato.*“
Herakleitos z Efesu, Zl. B 90 z Plutarcha (Diels, 1903)

ÚVOD

Teorie hodnoty byla po dlouhou dobu jedním ze stěžejních témat všech věd, které měly co dočinění s ekonomickými otázkami. Její tematizaci můžeme objevit již v díle Aristotela (Aristoteles, 1937; Aristotle, 2007), středověkých scholastiků, jakými byli Buridanus, či Galiani (Kauder, 1965, s. 15–29), a samozřejmě klasických politických ekonomů (Say, 1971, s. 284–310; Smith, 2001, s. 27–28). Stejně tak i u prvních „moderních“ ekonomů – průkopníků marginalistické revoluce – je tématu hodnoty věnována přiměřená pozornost (Menger, 2007, s. 114–285; Eugen von Böhm-Bawerk, 1991; Walras, 2003).

Ve dvacátém století zaujala v rámci mainstreamové ekonomické teorie rozhodující roli tematizace teorie hodnoty představená Hicksem a Allanem v (Hicks & Allen, 1934a, 1934b), která, jak budeme argumentovat níže v samotné práci, odvedla pozornost od problémů, kterými se do té doby teorie hodnoty zabývala. Ačkoliv nedošlo k univerzální, doslovné akceptaci závěrů této interpretace, podařilo se jí alespoň zcela změnit význam, který byl následně v rámci mainstreamové ekonomie přikládán pojmu hodnoty.

Tato změna významu pojmu hodnoty byla jednou z příčin přeskupení pozornosti mezi dosavadními tématy ekonomie. Průvodním projevem tohoto posunu byl rostoucí důraz kladený (a pozornost zaměřená) na roli analytické části ekonomické teorie, která se snažila proniknout k pochopení jevů, které byly předmětem zájmu ekonomie, jejich důsledným (analytickým) rozbořením a tematizací často pouze jako pojmy vyčleněnými z prostředí svého vzniku a ustanovení.

Zákonným důsledkem upření přílišné pozornosti na analytickou část ekonomické teorie bylo faktické zanedbávání jejích syntetizujících funkcí, které měly zasazovat jednotlivé koncepty nejen do praktického, ale i teoretického (logického) kontextu, který může často hrát významnou roli při samotném ustavování těchto konceptů.

Kritiku tohoto postupu můžeme v rámci ekonomické obce sledovat již značnou dobu (Buchanan, 1964) a právě důkladné porozumění pojmu hodnoty – jeho původu, významu a funkcím, které může plnit, je jednou z cest jak si uvědomit nepřiměřenost tohoto postupu vzhledem k cílům ekonomie, kterými je vždy vysvětlování důsledků nějaké podoby lidského jednání.

Postup této práce bude následovný. Nejprve blíže určíme, co vlastně rozumíme samotným pojmem „teorie hodnoty“. Za tímto cílem se vydáme zkoumáním významu slova teorie (slovníkový význam, význam u Heideggera). Po definování pojmu „teorie hodnoty“ nastíníme některé z problémů současné ekonomie, a to jak problémů nových (Kohn, 2004; Wagner, 2010a), tak přetrvávajících po několik desetiletí (Buchanan, 1964), vždy však stále aktuálních.

Následně provedeme přehled logického vývoje pojmu hodnoty v jeho dvou odlišných podobách – jako teorie subjektivní a objektivní hodnoty. Poté shrneme metodologické aspekty povahy hodnoty a některé její praktické úkoly, které vyplývají z její povahy. Načež nastíníme její dopady pro tři oblasti, které jsou tradičně považovány za oblasti ekonomické teorie – teorii volby, teorii peněz a teorii rozdělování.

V závěru předložíme explicitní odpověď na hlavní otázku celé práce, a shrneme důvody, které tuto odpověď objasňují a které byly ukázány v předcházejících částech celé práce.

1. TEORIE HODNOTY JAKO NEŘEŠENÝ PROBLÉM SOUČASNÉ EKONOMIE

„Political economy cannot be explained without having the value explained first. And so I started here and, riding on the plank of the value theory, I drifted into the boundless ocean of social phenomena.“

Wieser v (Kauder, 1965, s. 58)

1.1 CO MÁM NA MYSLI POD TEORIÍ HODNOTY?

Hned na začátku je nezbytné vyjasnit si, jak jednotlivým objektům našeho zkoumání rozumíme, aby nedocházelo k nedorozuměním v důsledku pouhého rozdílného chápání jednotlivých pojmů. Středobodem celé práce bude pojem hodnoty, jehož zevrubné vymezení bude podstatnou částí úvodu do celé problematiky. Podíváme-li se na výraz *teorie hodnoty* jako na samostatnou větu, vidíme, že hodnota v něm tvoří přívlastek, tedy upřesňuje význam věty; naproti tomu teorie je zde podmětem, tedy vlastním nositelem významu věty. Proto se i my pojdme nejprve podívat na význam podmětu naší věty, než se budeme zabývat jejím upřesňujícím přívlastkem.

1.1.1 TEORIE V MODERNÍM VÝZNAMU

Vždy se nám nabízí hned několik způsobů, jak postupovat. Začneme u Příručního slovníku jazyka českého, sestaveného Ústavem pro jazyk český Akademie věd ČR. V něm se pod heslem *theorie* nachází následující výraz:

„soustava poznatků, jimiž se na základě vědeckých zákonů a uznávaných hypotéz soustavně vysvětluje nějaký jev n. skutečnost; uvažování, zprav. vědecké, a přijímání předpokladů (op. praxe).“¹

Zde se zdá definice vcelku jasná a neproblematická. Teorie je nějakou *soustavou poznatků sloužící k vysvětlování*. I tak je ovšem v této definici hned několik okamžiků, které stojí za povšimnutí. Zaprvé, vysvětlování, ke kterému teorie slouží, probíhá v souladu s vědeckými zákony: tento soulad s vědeckými zákony můžeme považovat za *differentia specifica*, která odlišuje teorie od ostatních soustav poznatků, čímž nám zužuje pole záběru pojmu teorie. Zároveň však s sebou přináší komplikace vyplývající z tohoto procesu zúžení – musíme totiž určit, co jsou to ony vědecké zákony, podle kterých teorie vysvětlují.

Samotný pojem vědeckého zákona (a jeho používání) se datuje až od počátku klasické novověké filosofie, tedy od F. Bacona a R. Descartesa. Počátek používání tohoto pojmu popisuje např. (Kyprý, 1994).² Na tomto místě ponecháme stranou veškeré následky odlišného pojetí ontologicko-noetického statutu³ zákona v díle jednotlivých novověkých filosofů.⁴ Pro nás je důležité, že tento je vždy pojat jako typ bytné souvislosti mezi jsoucný. Bytná souvislost zde znamená souvislost vyplývající ze samotného bytí daných (zkoumaných) jsoucen, bez ohledu na bytí jakýchkoliv jiných

¹ (Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, 2007).

² Další vývoj pojmu „vědecký zákon“ popisuje v (Kyprý, 1996), (Kyprý, 1999), (Kyprý, 2001).

³ (Kyprý, 2004, str. 3).

⁴ Mimo výše jmenovaných i u Kanta a Hegela.

jsoucn. Tak nám například Newtonův gravitační zákon říká, jaká přitažlivá gravitační síla působí mezi dvěma tělesy, pokud známe jejich hmotnosti a vzájemnou vzdálenost.⁵

Prívlastek vědeckosti zákona zde znamená nárok na respektování postupů a metod (v první řadě přírodo-)vědeckého poznání při zkoumání těchto bytných souvislostí. Kteroužto problematiku na tomto místě rovněž nebudeme blíže otevírat, neboť se můžeme zcela v souladu s charakterem definice, jejíž obsah zde sledujeme, spokojit s obecným, v dnešní době převládajícím, (popperovským) požadavkem falzifikovatelnosti teorií,⁶ který s sebou zase přináší nutný požadavek na empirický rozsah použitých metod.

Zjednodušeně řečeno je tedy vědecký zákon (empiricky) falzifikovatelným typem bytné souvislosti mezi jsoucný. Stejně důležitou vlastností tohoto typu teorií je i jejich předpokladovost, tedy fakt, že ke svému účelu (vysvětlování) nepřistupují přímo a nezprostředkovaně, ale právě pomocí předpokladů. Ty jí slouží jako společný operátor, který spojuje její jednotlivé aplikace. Díky tomu si může činit nárok na obecnou (vždy alespoň dočasnou) platnost. Tak je v příkladu vzájemného působení dvou těles v Newtonově gravitačním zákoně předpokládána (gravitační) síla.

Tato vlastnost je pak hlavním zdrojem rozdílu mezi teorií a praxí. Teorie je zaměřena na obecné (a bytné) souvislosti mezi jsoucný; tato jsoucna pojednává právě jako obecná. Naproti tomu praxe (chceme-li praktické jednání) se vztahuje ke jsoucnům jako k jednotlivinám; nepotřebuje proto využívat žádných předpokladů, které by ona jsoucna, jež jsou jejími předměty, zobecňovaly.

1.1.2 TEORIE U HEIDEGGERA

Výše jsme se pokusili pojednat o tom, jak je pojem teorie pojímán v moderním významu, není však na škodu, podívat se také jakým vývojem tento pojem a jeho význam prošly. Tedy podívat se na etymologickou historii pojmu teorie. Při této činnosti se můžeme opřít o esej *Science and Reflection* (Heidegger, 1977, s. 155-182), ve kterém Heidegger mimo jiné tematizuje význam řeckých kořenů slova teorie.

Heidegger identifikuje jako zdroj slova teorie⁷ sloveso *theorein* a jemu odpovídající podstatné jméno *theoria*. Ukazuje, že sloveso *theorein* je tvořeno výrazy *thea* a *horao*. *Thea* znamená to, co Platón označoval pojmem *eidos*, tedy způsob, kterým se ukazuje to, co je přítomné (*des Anwesenden*), takové, jaké je.⁸ Jde tedy o způsob, jakým se nám něco prezentuje, nabízí se nám takové, jaké je. *Horao* má význam „pozorně něco pozorovat“. Proto čte Heidegger *theorein* jako *thean horan*, tedy *pozorně sledovat vnější vzhled, kterým se nám ukazuje to, co je přítomné*.

Provozování této činnosti vedlo až k charakteristickému způsobu života (*bios theoretikos*), který byl pravým opakem života zasvěceného jednání a produktivní práci. Při každém jednání se totiž k danému předmětu jednání vztahujeme individuálně, a co je důležitější, jako k prostředku.⁹ Je proto nasnadě, že nevidíme, čím dané jsoucno je, jak se nám ukazuje, neboť se na tento jeho aspekt nezaměřujeme a přistupujeme k němu pouze jako k prostředku potencionálně sloužícímu k dosažení

⁵ Tento příklad názorně ilustruje mnoho-obsažnost onoho pojmu bytnosti. Musíme totiž znát nejen to, že existují (jejich že- bytí), ale i jejich hmotnost (jak- bytí) a polohu (kde- bytí). Pojem bytnosti tedy není jednorozměrný a to ani v případě neživé přírody. Dalo by se parafrázovat: nejen že lidé nejsou ostrovy samy pro sebe, v tomto významu ani ony ostrovy nejsou ostrovy samy pro sebe.

⁶ Viz např. (Popper, 1974).

⁷ Heidegger samozřejmě hovoří o německém ekvivalentu *die Theorie*, které je i svým gramatickým tvarem tak blízké anglickému *theory* a původnímu českému *teorie*.

⁸ „[...] worin Anwesendes das zeigt, was es ist“ (Heidegger, 1977, s. 163).

⁹ Detailně tento způsob vztahování se k jsoucnům popisuje (von Mises, 2006).

našich cílů (uspokojení potřeb). Proto pouze nezaujaté pozorování toho, co se nám samo ukazuje, bylo pro Řeky tím jediným správným způsobem, jak dosáhnout poznání světa (resp. vždy nějaké jeho části – jsoucna); to byl také význam spojovaný se slovem *theoria*.

Heidegger navíc ukazuje ještě jeden způsob, jakým číst slova *thea* a *horao*. Tím odlišným způsobem je číst je jako slova *theá* a *ôra*. *Theá* znamenající bohyně a *ôra* znamenající projev úcty. Heidegger na tomto místě spojuje slovo *Theá* s Parmenidovou *Alétheia*, tedy s něčím, co můžeme v tomto kontextu bez obav i když zjednodušeně pojmut jako to, čemu říkáme pravda.¹⁰ Pokud budeme sledovat tuto významovou linii, dostaneme se až k druhému významu, který Heidegger nachází ve starořecké *theoria*: „*spatřování, které dohlíží na pravdu.*“¹¹ Toto je pak pro Heideggera původní význam řeckého *theorein* a *theoria*.

Na první pohled je vidět, že teorie v moderním a Heideggerem připisovaném původním významu se navzájem poněkud odlišují. Tím zásadním rozdílem je, že původní význam teorie akcentoval pouze samotný obecný fakt onoho *spatřování*, který byl pro ni charakteristickým. Naproti tomu moderní význam je zaměřen zejména na charakteristiku způsobu, kterým je tato činnost prováděna. Heidegger tento posun významu popisuje pomocí přechodu přes latinské protějšky slov *theoria* a *theorein* – *contemplatio* a *contemplari*, kterážto slova s sebou přinášejí důraz na rozdělování (složitých pozorovaných jsoucna) na jednodušší, samostatně uchopitelné prvky, poté znovu umožňující kombinování a skládání. Důvodem pro toto je, že v moderním světě to, co se ukazuje,¹² činí tak v modu objektivit.¹³ Úkol, který si před sebe postavila moderní věda, a který teorie pomáhá naplňovat, je pomocí rozkládání světa na jednotlivá jsoucna a jejich uchopování, odkrývat onen závoj objektivit a objevovat tak ony podkladové¹⁴ vlastnosti jednotlivých jsoucna a vztahy mezi nimi, díky jejichž poznání se poté může pokusit (re-)konstruovat celek světa takový, jaký sám je. Může tedy rekonstruovat skutečnost jako (příčinnou) síť vzájemně propojených prvků, které jsou nám, stejně jako vztahy mezi nimi, známé.

Je nesporné, že tento posun významu byl nutný a souvisel s růstem komplexity světa, ve kterém lidstvo žilo.¹⁵ Je tedy na jednu stranu logické a přirozené, že pojem teorie získal s postupem času a růstem lidského poznání nový, lehce pozměněný význam; byla by však škoda úplně zapomenout na ten původní. Právě akcentace onoho původního významu nám pomůže připomenout si samotný cíl a úkol teorie, který byl možná upozaděn s přenesením důrazu na způsoby, jakými je ho

¹⁰ I sám Heidegger na tomto místě (Heidegger, 1977, s. 164) používá pojmu *Wahrheit*.

¹¹ (Heidegger, 1977, s. 165).

¹² A na co pomocí teorie popatřujeme.

¹³ Tedy jako objekt našeho zájmu (zkoumání) a nikoliv jako takové, jaké samo (o sobě) je.

¹⁴ Dalo by se říci i *podstatné*, tedy stojící pod (myšleno ve skrytu, v pozadí). Termín *podkladové* je však zatížen nepoměrně méně konotacemi a neadekvátními asociacemi než (bohužel) zprofanované *podstatné*.

¹⁵ Nedá se však s jistotou na první pohled říci, že kauzalita šla v tomto případě jedním či druhým směrem. Zejména v oblasti neživé a nižší živé přírody tomu pravděpodobně často bylo tak, že komplexita světa se začala zvyšovat s tím, jak jsme používali přesnější nástroje pro jeho prozkoumávání.

Ovšem často docházelo k procesu opačnému, tedy směrem od růstu komplexity světa ke zpřesňování nástrojů používaných pro jeho pozorování. To je případ veškerých sociálních vlivů, které nejsou důsledkem vzniku nových ekonomických a sociologických teorií; právě naopak, nové teorie by se měly snažit popsat měnící se a vyvíjející se společnost. V dlouhodobém horizontu je tento proces pozorovatelný i v oblasti živé přírody, totiž v procesu změn evolučních.

Nabízí se otázka, zda by tomu v ještě vyšším horizontu nemohlo být podobně i v oblasti neživé přírody? Koneckonců stále ještě nemáme (a je další otázkou, zda někdy budeme mít) kosmologickou teorii, která by uspokojivě vysvětlovala jak fungování vesmíru, tak jeho vznik.

dosahováno. Neboť ne vždy je pouhé dodržování stanovených postupů dostatečné, často je potřeba zvednout hlavu a cíl našeho snažení si připomenout, pokud se k němu chceme přiblížit.

1.1.3 HODNOTA

Vraťme se nyní k přívlastku naší základní věty – hodnotě. Na tomto místě se nebudeme věnovat obsáhlému zkoumání původu významu tohoto výrazu, ale vezmeme jej jako exogenní veličinu našeho modelu. Pouze zde vymezíme, jakým druhem hodnot se budeme v celé práci zabývat. Jejich vlastní definice, sledování vývoje jejich významu a jeho změny budou pak předmětem až příslušných oddílů.

Co tedy budeme rozumět pod pojmem hodnota? V první řadě můžeme vyloučit matematické hodnoty (funkce a proměnné), stejně tak se nebudeme zabývat ani hodnotami fyzikálními,¹⁶ ani pravdivostními hodnotami logiky. Tím, co pro nás bude představovat výraz hodnota, bude primárně hodnota ekonomická, ve svých rozličných podobách. Ta je téměř ve všech těchto podobách spjata s procesem *oceňování*¹⁷ určitého jsoucna.¹⁸ Přestože je ekonomická hodnota důsledkem procesu *oceňování* specifického druhu jsoucna, nevyhneme se ani tematizaci procesu *oceňování* jsoucen obecně. Tím se dotkneme i hodnot filosofických.

1.1.4 TEORIE HODNOTY

Nyní se konečně dostáváme k sumarizaci a explikaci odpovědi na otázku položenou v názvu tohoto oddílu, tedy co mám na mysli pod teorií hodnoty? Mám na mysli zhruba toto:

snahu o souvislé a systematické odhalování a popisování faktorů ovlivňujících proces oceňování jsoucen, se zvláštním důrazem na proces oceňování ekonomických statků.

Jako taková byla tato snaha úsilím a často jedním z hlavních témat mnoha filosofů (počínaje Aristotelem) a samozřejmě klasických¹⁹ a předklasických²⁰ ekonomů. Hovoříme-li zde o klasických ekonomech, nepojímáme je v dnes ustáleném rozměru, tedy jako ekonomy působící před marginalistickou revolucí, spíše je chápeme ve smyslu rozdělení J. M. Keynesa, který za klasické ekonomy označoval všechny, kdo působili před ním.²¹ Tvrdíme totiž, že v současné ekonomii je teorie hodnoty opomíjeným tématem. Rozhodně však nelze říci, že je tomu tak od marginalistické revoluce, jako konce klasické (politické) ekonomie. Validním se spíše zdá ono rozdělení pomocí *keynesovy definice*, neboť i v post-marginalistické ekonomii je, a zejména byla, teorie hodnoty důležitým tématem; v zásadní míře tomu ovšem bylo téměř výhradně v rámci tzv. heterodoxních ekonomických tradic.

Zejména v současnosti se ovšem jedná o vskutku marginalizovanou problematiku, jak uvidíme níže. Jako příčiny této marginalizace lze označit několik faktorů. Jako jeden z nejpodstatnějších lze uvést keynesiánskou revoluci, která vedla k nasměrování zájmu na naprosto odlišné oblasti ekonomické²² teorie. Je sice pravdou, že se Keynes ve svém opus magnum teorii hodnoty věnuje,²³

¹⁶ Tedy opět číslem vyjadřujícím tentokrát velikost nějaké skalární veličiny.

¹⁷ Možná přesněji *cenění* si.

¹⁸ V případě ekonomické hodnoty uvidíme, že má smysl hovořit pouze o tzv. ekonomickém statku jako speciální formě jsoucna.

¹⁹ Ať již anglické klasické politické ekonomy v čele s Adamem Smithem a Davidem Ricardem, nebo i jejich francouzského protějška J. B. Saye. Viz například (Rothbard, 2006a), (Holman, 2005).

²⁰ Za všechny musíme zmínit alespoň scholastiky ze Salamanky. Viz například (Rothbard, 2006b), (Kauder, 1953).

²¹ Respektive všechny, jejichž teorie (a zejména jejich závěry) byly odlišné od těch jeho.

²² Ekonomické ve významu hospodářské.

ale pouze tak, že ji odmítne jako samostatnou teorii, neboť pro něj je důležité rozdělení na teorii individuálního odvětví, případně firmy na jedné straně (v jejím rámci probíhá automatizované „odměňování a distribuce daného množství zásob mezi alternativní užití“²⁴) a teorie výstupu a zaměstnanosti jako celku.

Dalším důvodem upozadění významu teorie hodnoty pak jistě byl všeobecně převládající pocit vyřešení celého problému a soustředění sil v oblasti teorie spotřebitele spíše na teorii volby, než na proces hodnocení. Jako vyvrcholení a zároveň vrcholnou ilustraci tohoto faktu můžeme chápat příspěvek Hickse a Allena (Hicks & Allen, 1934a) a (Hicks & Allen, 1934b), přičemž zejména ilustrativní je v tomto ohledu první z uvedených článků. S jistou (snad nepříliš velkou) mírou nadsázky lze toto dílo označit za vskutku vrcholný příspěvek k problematice teorie hodnoty v rámci mainstreamové ekonomie dvacátého století.

Hicks²⁵ zde explicitně vychází z Pareta a jeho Manuele (Pareto, 1994), kterého oceňuje pro jeho přínos k dané problematice a snaží se na něj navazovat.²⁶ Podíváme-li se však na celou tuto snahu s jistým odstupem, pohledem obecné metodologie ekonomické teorie a zejména samotné teorie hodnoty, uvidíme hned několik zajímavých bodů, které vyúsťují v celkové chápání podstaty hodnoty a jí odpovídající příslušné metodě zkoumání.

Již v samotné úvodní větě celého příspěvku lze tento přístup vyzorovat, když Hicks píše:

„The pure theory of exchange value, after a period of intensive study by economists of the generation of Jevons and Marshall, has received comparatively little attention from their successors.“²⁷

Hicks zde explicitně přiznává, že se bude zabývat teorií směnné hodnoty, čímž následuje klasické dělení hodnoty ekonomických statků na hodnotu směnnou a hodnotu užitnou;²⁸ přičemž pouze jedné z těchto kategorií se dále věnuje. Můžeme vidět, že Hicks sám není autorem tohoto rozdělení, pouze jej převzal od Pareta a Marshalla, se všemi výhodami i nevýhodami, které takovéto zúžení předmětu zkoumání přináší.

Onou výhodou je bezesporu zjednodušení nutné analýzy a její větší srozumitelnost (dalo by se i říci proveditelnost v rámci teorie statické tržní rovnováhy), ovšem daní za tuto srozumitelnost je ztráta komplexnosti a celistvosti obsahu předmětu zkoumání, tedy kategorie hodnoty. Nejenže totiž autoři působící v rámci této tradice odsunuli do pozadí celou problematiku užité hodnoty statků, ale i v rámci teorie samotné směnné hodnoty se soustředili pouze na hodnotu jednoduše reprodukovatelných statků, k jejichž výrobě není zapotřebí unikátních zdrojů.²⁹

Pro hodnotu unikátních statků je určující užitek, který je jim přisuzován ekonomickými aktéry v roli spotřebitelů, u reprodukovatelných statků je pak hodnota (zjednodušeně řečeno) určována jak užitek, tak náklady na jejich výrobu. Toto chápání ústí až ve slavná marshallovská dvojí ostří nůžek, která svým protnutím určují cenu statku. V důsledku snahy o odstranění kardinální povahy užitku a jeho nahrazení ordinálními preferenčními škálami však došlo ke ztupení jednoho z ostří oněch nůžek,

²³ (Keynes, 1997, s. 292–305).

²⁴ (Keynes, 1997, s. 293), důraz je původní. Je zřejmé, že v takovémto konceptu není žádný prostor pro *proces* oceňování ekonomických statků, ty jsou vždy-jíž-oceněny.

²⁵ Jako hlavní autor onoho prvního z obou článků.

²⁶ (Hicks & Allen, 1934a, s. 52–53).

²⁷ (Hicks & Allen, 1934a, s. 52), důraz přidán autorem.

²⁸ Toto rozdělení popisuje např. (E. von Böhm-Bawerk, 1894, s. 3).

²⁹ Jako příklad statků, k jejichž výrobě naopak je zapotřebí unikátních zdrojů, uveďme originály obrazů mrtvých mistrů.

neboť to, co bylo na kategorii užitku přínosným, byl proces jeho vzniku v individuálním a vždy-jedinečném procesu hodnocení. Odstraněním komplexity této strany procesu ohodnocování sice bylo umožněno analyticky jednoduché traktování celého procesu, ovšem za cenu ztráty jednoho z rozměrů konečného výstupu.³⁰

Proto také výsledkem tohoto nového procesu není hodnota statku, ale pouze jeho rovnovážná cena, což je sice kategorie svou povahou naprosto odlišná od kategorie hodnoty, avšak pro analýzu statické tržní rovnováhy je kategorií vyhovující, neboť je sama také statickou. V rámci konceptu statické tržní rovnováhy vskutku není žádné místo pro (a není tedy ani potřeba) *proces* oceňování statků. V tomto konceptu již všechny potřebné ceny existují (jsou stanoveny) a tím, co má být předmětem zkoumání, jsou reakce ekonomických aktérů v takto nastavených podmínkách. Sám Hicks to explicitně vyjadřuje, když píše: „[...]transforming the subjective theory of value into a general logic of choice [...]“³¹

Podíváme-li se ve světle výše uvedeného na název celého článku („A Reconsideration of the Theory of Value“), vidíme, že „přezkoumání“ je velice jemným výrazem pro to, co Hicks s Allenem provedli (respektive co završili). Oni totiž teorii hodnoty nejenže přezkoumali, ale v podstatě ji odsunuli mimo zájem ekonomické vědy přesunutím pozornosti (pojmenovaným jako její transformace) na obecnou teorii volby. To vše bylo mimo jiné důsledkem snahy o vypořádání se s problémem (ne)měřitelnosti užitku, a to jak užitku celkového (ať již tento pojem vyjadřuje cokoliv), tak užitku mezního, kterážto kategorie pak byla ze standardní ekonomické teorie vyřazena a nahrazena kategorií mezní míry substituce. Můžeme dále také konstatovat, že tyto snahy byly do značné míry motivovány snahou o matematizaci ekonomie po vzoru přírodních věd. K naplňování tohoto cíle pak bylo samozřejmě nutné kvantifikovat všechny potřebné kategorie.³² Smutným nezamýšleným důsledkem této činnosti však bylo odstranění některých kategorií, které kvantifikaci v potřebném smyslu neumožňovaly (právě užitek, ale i hodnota).

Jako další ilustrace tohoto pozměnění významu teorie hodnoty můžeme uvést dílo Gerarda Debreu (Debreu, 1959). Ten ve své analýze vychází ještě explicitněji než J. R. Hicks z odkazu lausannské školy v čele s Léonem Walrasem a Vilfredem Paretem. Opět se jedná o v maximální možné míře formální (a navíc axiomatickou) matematickou tematizaci daného problému. Charakter celého díla je jasně představen již v předmluvě, kde Debreu uvádí:

„The two central problems of the theory[of value][...]are (1) the explanation of the prices of commodities resulting from the interaction of the agents of a private ownership economy through markets, (2) the explanation of the role of prices in an optimal state of an economy.“³³

Tím se jasně hlásí k tradici zkoumání rovnovážného statického stavu bez jakéhokoliv zaměření na charakter procesu, který je každé skutečné ekonomice vlastní a bez jehož vzetí v úvahu je výsledný statický popis nejen zjednodušením ale i zkreslením její povahy. I v tomto případě však můžeme uzavřít, že zvolená metoda byla použita v souladu s cílem, jehož mělo být dosaženo, a jako taková je

³⁰ V klasické (před- marginalistické) ekonomii tato snaha, pokud je dotažena do konce, vede až k upuštění od zkoumání užitku, který statek přináší spotřebiteli; a celá analýza se věnuje pouze nákladům potřebným k výrobě statku, neboť náklady mají v dlouhém období plně odrážet užitek statku a stačí pozorovat pouze je – jako proxy veličinu pro užitek (E. von Böhm-Bawerk, 1894, s. 3–4).

³¹ (Hicks & Allen, 1934a, s. 54).

³² Velice obsáhle popisuje proces matematizace ekonomie ve dvacátém století a jeho příčiny (Weintraub, 2002).

³³ (Debreu, 1959, s. ix).

tedy svému cíli odpovídající, není však odpovídající svému názvu (tedy Teorie hodnoty), minimálně v tom významu, jak je tato pojímána v této práci, tedy jako odhalování a popis faktorů ovlivňujících proces oceňování statků ekonomickými aktéry.

Výše zmíněné práce mohou zároveň sloužit jako ilustrace stavu tzv. teorie hodnoty v rámci mainstreamové ekonomie v druhé polovině dvacátého století. Jejich význam v rámci mainstreamové ekonomie je patrný již jen z pozornosti, která jim byla věnována a množství citací, kterého se jim dostalo.³⁴ Primárně však byla tato díla zmíněna za účelem poukázání na posunutí významu samotného pojmu teorie hodnoty v kontrastu k jejímu původnímu významu,³⁵ který je zároveň tím významem, který jí připisujeme v rámci této práce.

V duchu výše uvedeného konstatujeme, že posunutím významu termínu „teorie hodnoty“ došlo ve dvacátém století (a zejména v jeho druhé polovině) k odsunutí původní teorie hodnoty na pokraj zájmu ekonomie – zejména její mainstreamové podoby.

1.2 NĚKTERÉ PROBLÉMY SOUČASNÉ EKONOMIE

Ekonomie, pokud je pojata jako druh vědeckého zkoumání (reality), je vždy otevřena upřesňování a redefinování své role v rámci vědy jako souboru (vědeckých) poznatků. Pokud by tomu tak nebylo, jednalo by se spíše o dogmatickou nauku, než o druh vědeckého zkoumání. Stejně je tomu také v současnosti, když musí³⁶ čelit mnoha rozličným výzvám, které si nárokují zpochybňovat, nebo rovnou definovat, její metody a cíle. A to jak částečně, tedy v nějaké oblasti zkoumání, tak celkově, redefinováním role celé ekonomie jako vědy.

V posledních pěti letech³⁷ lze takovéto snahy o hledání problémů a možných řešení současné ekonomie rozdělit do dvou kategorií. 1) reakce vyvolané tzv. světovou finanční krizí. 2) hlubší metodologické kritiky provázející ekonomii po delší období.

První kategorie reakcí byla (přímo, či nepřímo) vyvolána tím, jak se ekonomie (ne)dokázala vyrovnat s příchodem ekonomické a finanční krize, která tak zapůsobila minimálně jako katalyzátor urychlující dozrávání těchto kritik. Ty vskutku často řeší spíše konkrétní problém (neschopnost predikovat tak závažnou událost) a pouze od něj se případně dostávají k další analýze obecných zákonitostí a pravidel ekonomie. Velkou část této kategorie tvoří diskuze okolo úlohy (a příčin selhání) makroekonomie. Ta byla otevřena Paulem Krugmanem v jeho, dnes již slavném, článku v New York Times (Krugman, 2009), ve kterém obviňuje makroekonomii z přílišného lpění na klasických předpokladech a navrhuje řešení v podobě většího důrazu věnovaného Keynesovské makroekonomii. Naproti tomu David Colander navrhuje (Colander, 2011) důslednější dodržování metod a předpokladů širší klasické makroekonomické tradice, které je ovšem i Keynesova teorie součástí. Jako třetí názor můžeme vzít M. Wickense, který obhájí moderní makroekonomickou teorii jako takovou a příčinu jejího neúspěchu vidí v její neodpovídající aplikaci (Wickens, 2010).

³⁴ Vezmeme-li jako měřítko počet citací v (Google scholar), pohybuje se (Debreu, 1959) – s 5042 citacemi – na úrovni Samuelsonových Foundations (Samuelson, 1947) – 5556 citací. Obojí je sice stále nesouměřitelné s nejcitovanějším ekonomickým článkem všech dob (Coasova Teorie firmy (Coase, 1937) s 20895 citacemi), na knihy jde však o velice slušný výsledek, zastíněný snad jen biblí (nejen) moderních makroekonomů – Keynesovou Obecnou teorií (Keynes, 1997) se 17165 citacemi.

³⁵ Jak se pokusíme ukázat v další části této práce.

³⁶ A jako správná věda by dokonce měla.

³⁷ Respektive od událostí roku 2008.

Celá tato diskuze³⁸ je ovšem pouze a především adhoc tematizací konkrétního problému, vyvolanou³⁹ individuálním externím faktorem, který nemá podoby vlastního prvku nebo vlastnosti ekonomické teorie, ale je jí dodán zvnějšku (v tomto případě z reálného světa). Toto konstatování nás postupně přivádí ke druhé kategorii kritik ekonomie v současnosti, kterou jsou metodologické kritiky. Jedním takovým typem kritiky totiž je právě poukaz na odloučenost ekonomické teorie od reálného světa, tedy to, co Coase nazývá (Coase, 2008) „blackboard economics“.⁴⁰ Stejnou příčinu, tedy odtržení ekonomické teorie od reálného světa, považuje za hlavní problém neoklasické ekonomie, těžící z plodů marginalistické revoluce, i Peter Boettke, který tuto příčinu sleduje (Boettke, 1996) až do 30. a 40. let dvacátého století, kdy došlo k transformaci ekonomie na formální matematickou analýzu, která se vzdálila skutečnému světu a jeho fungování.

Do stejného ranku můžeme zařadit i dnes již klasikou polemiku Jamese Buchanana (Buchanan, 1964), ve které poukazuje na Smithovo pojetí ekonomie jako vědy zkoumající „podstatu a původ bohatství národů“ (Smith, 2001). Smith slavně identifikoval roli, kterou v tomto zkoumání hraje systém rozvinuté dělby práce a podmínky, na kterých je tento systém závislý. Tou hlavní podmínkou je pak společný lidský „sklon k obchodování, vyměňování a směňování jedné věci za jinou“⁴¹ (Smith, 2001, s. 15-18). Na stavění ekonomie jako vědy na tomto sklonu pak Buchanan navazuje, když požaduje nahradit ekonomii vědou zabývající se směnnými vztahy, vyplývajících z lidských interakcí – katallaxií,⁴² nebo symbiotikou.⁴³

Za navázání na tuto Buchanánovu snahu lze považovat i snahu programu založeného na činnosti⁴⁴ M. Kohna a R. Wagnera. I tento program se totiž snaží o revizi neoklasické ekonomie směrem k jejím počátkům, tedy k postupům a myšlenkám prvních marginalistů v čele s Carlem Mengerem. Navrhuje pro tuto činnost dokonce vytvoření nového paradigmatu. V Kohnově terminologii *paradigmatu směny* (exchange paradigm), které je postaveno jako alternativa k paradigmatu hodnoty (value paradigm). Wagner tyto výzkumné programy nazývá neo-Mengerovský a neo-Walrasovský výzkumný program. Charakteristikou programu, který oba kritizují (tedy programu neo-Walrasovského = paradigmatu hodnoty), je nahlížení ekonomiky jako rovnovážného systému nacházejícího se (minimálně v teorii) v optimu. Jeho optikou tedy není možné vidět proces změny v ekonomice, který se uskutečňuje zejména skrze interakce různých jedinců (=tržní transakce). Proto navrhuje revizi takto pojaté ekonomie směrem k jimi nabízené alternativě, kterou je neo-Mengerovský výzkumný program. Jeho silnou stránkou naopak má být přiznání důležitého instituci směny jako takové a zejména pak z ní plynoucího neustálého procesu změny stavu ekonomiky. Tím vlastně tento výzkumný program rozvíjí Buchanánův požadavek na katallaktickou (symbiotickou) vědu.

³⁸ A s ní vlastně většina kritik spadajících do této první kategorie.

³⁹ Nebo minimálně stimulovaná.

⁴⁰ Podobně o tomto problému hovoří například i D. McCloskey viz (McCloskey, 1990).

⁴¹ Samotný původ tohoto sklonu Adam Smith příliš podrobně netematizoval, což kritizoval například Raphael (Raphael, 1995, s. 51). Podrobnější analýzu samotného Smithova pojetí „sklonu“ stejně jako jeho rozvinutí viz (Pavlík, 2004, s. 604–619).

⁴² Což je termín nejvíce prosazovaný Hayekem, zejména v (Hayek, 1994) a (Hayek, 1991). Autorství samotného termínu katallaxie však Hayek (Hayek, 1991, s. 111), stejně jako Mises (von Mises, 2006, s. 3) přisuzují Whatelymu (Whately, 1832, s. 6).

⁴³ Buchanánův vlastní termín (alespoň ve významu vědy o směně).

⁴⁴ Rozvrh a představení celého programu lze nalézt v (Kohn, 2004), (Wagner, 2010b) a (Wagner, 2010a), průběžnou rekapitulaci pak v (Kohn, 2007).

Můžeme vidět, že výtek směřovaných na adresu ekonomie a týkajících se jejích metodologických základů je i v současnosti celá řada. To je samo o sobě jistě zdravým signálem, neboť to znamená, že ti, kteří ji takto kritizují, se domnívají, že projevením své kritiky jsou schopni snad alespoň částečně ovlivnit její budoucí směřování, tedy že ekonomie jako věda (a ekonomové jako její profesní zástupci) je schopna reflexe a jako taková má tedy charakter vědy otevřené novým vlivům a schopné upravení svých nástrojů. Tou méně příjemnou stránkou takového faktu je, že, jsou-li takové kritiky oprávněné a podložené, stojí ekonomie před úkolem je zapracovat a reagovat na ně. Jako jednu z takovýchto výtek jsme identifikovali i oblast samotného zaměření ekonomie, tedy bližší specifikace předmětu jejího zkoumání. Předmětem této kritiky je orientace ekonomie na zkoumání statického stavu, pojmenované jako paradigma hodnoty. Přitom již v předcházející části jsme viděli, že teorie hodnoty ve dvacátém století prošla poměrně radikální změnou významu; předmětem této kritiky, je právě ekonomie založená na teorii hodnoty, mající tento posunutý význam. Zkoumáním teorie hodnoty samotné, v průběhu jejího historického vývoje, se tedy můžeme pokusit blíže porozumět oprávněnosti a relevanci těchto námitek, navíc v ní můžeme hledat i odpovědi na tyto námitky.

2. VÝVOJ TEORIÍ HODNOTY

Obsahem této části je přednést stručný přehled vývoje názorů na povahu, podstatu, původ a význam hodnoty ekonomických statků, tedy statků hrajících roli v rozhodování o jednání lidí (takto pojatých jako ekonomičtí aktéři). Pokud budeme pátrat po samotných kořenech tohoto zkoumání, dostaneme se až do starověkého Řecka. Jako onen významný počáteční milník v tomto ohledu bude vyčnívat postava Aristotela ze Stageiry, který svým dílem stojí na počátku snah o traktování ekonomické hodnoty statků. Pokud bychom záběr našeho zkoumání poněkud rozšířili a šlo by nám nejen o ekonomickou hodnotu statků, ale o (ať už jakýmkoliv způsobem pojatou) hodnotu věci o sobě, bez vztahu k (bez významu pro) jednajícimu (jednajícího) člověku (člověka), mohli bychom jistě jít dál – k Platónovi,⁴⁵ který systematicky přivedl filosofii ke zkoumání substance (co- bytí) jsoucen; hodnotu bychom v takovém případě dosadili na místo substance a jako na takovou bychom na ní pohlíželi. Toto pojetí sice není v přísném souladu s definicí hodnoty, s jakou tato práce operuje,⁴⁶ mělo ovšem zásadní vliv na formulaci důležitého přístupu ke zkoumání hodnoty (ve smyslu ekonomické hodnoty) a proto se na tento proces u Platóna také podíváme, v části zabývající se teoriemi objektivní hodnoty.

Význam Aristotela pro teorii hodnoty pramení zejména z jeho explicitního stanovení dalších kategorií (kromě podstaty – substance), které můžeme na jsoucna aplikovat. Jsou jimi kvantita, kvalita, *vztahovost*, místo, čas, pozice, stav, aktivita a pasivita.⁴⁷ Ne všechny se ukázaly jako nutné a potřebné v rámci pozdějšího vývoje filosofie, přesto měly své místo v rámci Aristotelova systému. Z těch, které si svůj význam udržely i v pozdějších systémech, jsou to určitě kvantita, kvalita a právě vztahovost, která vůbec umožnila tematizaci jsoucna jako ekonomického statku – *totiž ve vztahu* (k člověku jako jednajícimu aktérovi). Až k Aristotelovi lze tedy vystopovat obě hlavní tradice zabývající se teorií hodnoty – totiž jak teorie subjektivní,⁴⁸ tak objektivní⁴⁹ hodnoty, i my jej proto v této práci pojednáme na obou místech, tedy jak v části zkoumající vývoj teorie objektivní tak subjektivní hodnoty.

Následný vývoj (od Aristotela) pak byl proměnlivý, pokud jde o intenzitu objevování se nových pohledů na problematiku. Po dlouhou dobu, po zbytek starověku a celý středověk, lze zkoumání (ekonomické) hodnoty ztotožnit s tematizováním tzv. *spravedlivé ceny*. Tato skutečnost je dána jednak autoritou, které se dostávalo po dobu (v podstatě celého) středověku Aristotelovu dílu, vedle toho sehrála roli dominance církevních institucí, a tedy prevalence teologie nad ostatními vědeckými přístupy ve všech snahách o vysvětlení skutečnosti. Ovšem, jak uvidíme dále, rozhodně se nejednalo o dobu, kdy by se na poli teorie hodnoty nic nedělo, jen byl onen vývoj méně zřetelný.

Pravého rozmachu (a zejména větší všeobecné pozornosti) se zkoumání (ekonomické) hodnoty dočkalo až s příchodem prvních ekonomů v osmnáctém století, a to jak na kontinentě – ve Francii, tak na ostrovech – ve Skotsku. V té době byl nastartován proces, který vyvrcholil marginalistickou revolucí v sedmdesátých letech devatenáctého století. Poté teorie hodnoty zažila svůj „zlatý věk“, kdy

⁴⁵ Dále bychom již pravděpodobně mohli jen těžko postupovat, neboť předchozí filosofie (například v pojetí Parmenidově) se zabývala zejména (méně konkrétní) tematizací bytí jsoucen (ve smyslu že- bytí).

⁴⁶ Tedy jako s ekonomickou hodnotou, spjatou s *procesem oceňování jsoucen* (kteréžto oceňování je nutně prováděno ekonomickými aktéry).

⁴⁷ (Aristotle, 2007, s. 8).

⁴⁸ Jak poukázal Oskar Kraus (Kraus, 1905), citováno v (Kauder, 1953).

⁴⁹ Přes faktickou existenci tohoto vlivu, respektive jeho vnímání, poukazuje (Rothbard, 2006b, s. 14–15) na jistou problematičnost spojení pasáží ze samotného Aristotelova díla s teorií objektivní hodnoty. Problematická daných pasáží však nic nemění na vlivu, který tyto měly.

jí byla věnována pozornost všech významných ekonomů té doby. Tato doba trvala až do třicátých let dvacátého století, poté začal explicitní zájem o teorii hodnoty upadat a ta se tak stala minoritním tématem, kterému se (minimálně v takové podobě, jako je pojata v této práci) přestala věnovat pozornost hlavního proudu ekonomické teorie.

Podíváme-li se na celé toto dlouhé období historie vývoje názorů na povahu ekonomické hodnoty statků, uvidíme dvě hlavní témata, která se v průběhu celého období střídavě, a často i současně, objevují a pouze se tu s menší, tu s větší intenzitou hlásí o své místo na slunci. Těmito tématy jsou dvě podoby hodnoty – objektivní a subjektivní, a právě jejich vývoj budeme v následujících částech odděleně sledovat. Nutno podotknout, že se nebude jednat o všeobecný popis vývoje ve stylu práce z dějin ekonomického (a filosofického) myšlení. Spíše se zaměříme na logickou strukturu vývoje pojmu hodnoty a její teorie. Nepůjde tedy o podrobný a důsledný historický přehled všech názorů na její povahu, naopak se zaměříme jen na významné momenty (a osobnosti), které přispěly logickému rozvoji pojmu hodnoty.

2.1 TEORIE OBJEKTIVNÍ HODNOTY

2.1.1 ONTOLOGICKÁ POVAHA HODNOTY V OBJEKTIVNÍM POJETÍ

Nejprve si musíme definovat co je to ona objektivní hodnota, o níž v případě teorie objektivní hodnoty hovoříme. Jinými slovy, jaký je ontologický status hodnoty pojaté jako objektivní hodnota. První pojetí, které se nabízí, je hodnota jako objekt. Tedy jako něco (charakter, podstata, vlastnost) stojící mimo zkoumající subjekt. Jako taková může objektivní hodnota nabývat v zásadě dvě odlišné podoby. Zaprvé jako vnitřní vlastnost hodnoceného předmětu (objektu). V tomto významu je tedy hodnota objektivní, neboť je něčím vlastním hodnocenému objektu. Druhou možností jak této objektivitě rozumět je jako stojící mimo hodnotící subjekt obecněji. V tomto pojetí pak hodnota nemusí být nutně vnitřní vlastností hodnoceného předmětu. Může být objektivní vždy, když se nachází mimo hodnotící subjekt. To znamená, že za objektivní v tomto smyslu můžeme považovat i hodnotu nacházející se jak mimo hodnocený objekt, tak mimo hodnotící subjekt. V tomto širším pojetí tedy nemusí být objektivní hodnota nutně vnitřní vlastností hodnoceného objektu, ale vztahem mezi hodnoceným objektem, hodnotícím subjektem a dalšími objekty.

V této práci budeme pod teorií objektivní hodnoty uvažovat objektivní hodnotu v onom prvním, užším pojetí, neboť jako takovou jí pojímaly všechny teorie označované jako teorie objektivní ekonomické hodnoty.

Prvopočátky tohoto přístupu k hodnotě můžeme najít u Platóna a jeho zkoumání idejí. Co byla pro Platóna idea? Idea pro Platóna byla druhovou podstatou (obecným rysem bytí) jsoucna, jejich co-bytím. Zároveň idea jsoucna je pro Platóna zdrojem jeho hodnoty. Dokonce by se dalo říci, že v určitém smyslu hodnota jsoucna je identická s jeho ideou. Důležitým faktorem zde je onen substantivní charakter idejí. To znamená, že idea je něčím uchopitelným (i když samozřejmě ne ve smyslu fyzicky, ale pouze rozumově uchopitelným) a vlastním onomu jsoucnu, které je v tomto případě předmětem hodnocení.

Takto pojatá hodnota samozřejmě není tím, co bylo později označeno jako ekonomická hodnota statku. Je hodnotou v obecnějším významu tohoto slova, ovšem právě tento obecnější význam byl po dlouhou dobu rozhodujícím pro veškeré úvahy o hodnotě, a jeho nerozlišování od specifitější ekonomické hodnoty statků bylo zdrojem mnoha zmatků a nedorozumění v názoru na povahu jejich hodnoty. Engliš ve své důkladné klasifikaci hodnot (Engliš, 1947, s. 50–55) na hodnoty

teleologické, ontologické a normologické, označuje to, co zde chápeme pod oním obecnějším významem, jako hodnotu ontologickou, pojatou jako vlastnost, „*předmětu přičítanou*“ (Engliš, 1947, s. 51). Ekonomická hodnota, zejména ta její podoba, která je v této práci pojata jako subjektivní, pak spadá do Englišovy kategorie teleologických hodnot neboli hodnot, projevujících se ve „vztahu k něčemu chtěnému“ (Engliš, 1947, s. 51). Konečně hodnoty normologické se projevují ve vztahu k určitým normám.

Zásadním rysem ontologizujícího pohledu na hodnotu jsoucna⁵⁰ je právě ona snaha o nalezení (na ničem dalším) nezávislé hodnoty. Celý tento proces hledání objektivní, na ničem nezávislé, hodnoty statků můžeme pojmenovat jako hodnotový idealismus a jako takový jej můžeme považovat za hledání „svatého grálu“, minimálně v rámci hledání ekonomické hodnoty. Rozhodující vlastností ekonomické hodnoty totiž je, že je vždy hodnotou daného jsoucna⁵¹ ve vztahu k někomu, kdo je aktérem ekonomického rozhodování (navíc v nějak určeném prostředí). Právě absence rozlišení ekonomického statku od jsoucna obecně pak byla (vždy minimálně implicitně) zdrojem problémů se stanovením povahy hodnoty u všech autorů, kteří se pokoušeli o její, v tomto smyslu objektivní, stanovení jako vnitřní (abstraktní) vlastnosti statků.

Hovoříme-li o teorii objektivní hodnoty jako kategorii zastřešující mnohost rozličných názorů a přístupů k hodnotě, je právě ono pojmání ontologického charakteru tím, co je těmito jednotlivým názorům a přístupům společné. Často se jedná o vlastnost pouze implicitně přítomnou, ovšem právě ona je tím pojítkem mezi jednotlivými přístupy.

Ty samozřejmě nemůžeme celkově považovat za homogenní skupinu názorů, neboť mezi nimi existuje mnoho odlišností podmíněných už jen časovým rozsahem období, po které docházelo k jejich formulaci. Existují tak například rozdíly v názorech na zdroj této objektivní hodnoty, kdy na jedné straně mohlo být zdrojem (spravedlivé ceny a potažmo) hodnoty rozhodnutí státu reprezentovaného vladařem, a zaštitěné jeho autoritou, jak tomu bylo například dle církevního práva za vlády Karlovců.⁵² Naproti tomu například angličtí klasičtí političtí ekonomové viděli zdroj hodnoty v práci výrobě statku věnované (a tedy, podle nich, v něm obsažené). To, co bylo všem názorům, které budeme v této práci označovat jako teorie objektivní hodnoty, společné, bylo pojmání hodnoty jako *vnitřní vlastnosti* daného *jsoucna* (statku). To je onen ontologický charakter hodnoty.

2.1.2 PŘEDSTAVITELÉ

2.1.2.1 ARISTOTELES A STŘEDOVĚKÁ SCHOLASTIKA

Již jsme se vyjádřili ke zdroji tohoto pohledu na hodnotu jsoucna (statků), který lze najít v Platónově (implicitním) pojednání hodnoty v rámci jeho nauky o idejích. První explicitní pojednání tohoto druhu o hodnotě pak nacházíme u Aristotela v jeho pojednání o ševci a staviteli (Aristoteles, 1937, kn. V). Je důležitým průvodním faktorem, že toto pojednání se nachází v knize páté, věnované spravedlnosti a právu. Aristoteles se v tomto příkladu pokouší nalézt spravedlnost ve směně probíhající mezi dvěma řemeslníky a není tak jeho primárním cílem pojednat o samotné hodnotě

⁵⁰ Na tomto místě je stále ještě příhodnější hovořit o jsoucnech namísto statků, neboť statek již implikuje vztah k ekonomickému aktérovi, který se k němu vztahuje. Jsoucno je na jakémkoliv ekonomickém aktérovi nezávislé a pouze proto má smysl u něj hovořit o jeho vnitřní (na čemkoliv dalším, a tedy i hodnotícím ekonomickém aktérovi nezávislé) hodnotě. Právě tento aspekt můžeme označit za rozhodující pro budoucí zmatky ohledně povahy hodnoty statků – statky (notabene ekonomické) totiž nejsou již jen prostými jsoucnými, jsou jsoucnými blíže specifikovanými (právě jako mající vztah k hodnotícím ekonomickým aktérům).

⁵¹ Zde již je na místě hovořit o statku.

⁵² Jak popisuje například (Rothbard, 2006b, s. 36–37).

(směňovaných) statků. Jeho závěrem je, že, aby směna byla spravedlivou, je potřeba, „aby nastalo vyrovnání“ (Aristoteles, 1937, s. 110). Pro Aristotela je rovnost dokonce předpokladem toho, aby ke směně vůbec mohlo dojít.

Tato Aristotelova analýza je postavena na dvou předpokladech, které jsou pro něj typické. Tím prvním je předpoklad nutnosti dodržování principu distributivní⁵³ spravedlnosti pro dosažení spravedlnosti vůbec. Druhým pak je Aristotelův názor na povahu peněz, který bychom mohli s odstupem označit jako legalistickou teorii peněz, považující navíc peníze za neutrální vzhledem k reálné ekonomice.

Krátce k principu distributivní spravedlnosti. Jde o primární princip spravedlnosti, který je uplatňován⁵⁴ v rámci malé skupiny. Primárním je proto, že po převážnou část své existence se lidstvo nacházelo takřka výlučně právě v rámci takovýchto malých skupin, chceme-li společenství. Tento princip ve stručnosti zní: každému náleží odměna ze společného majetku odpovídající jeho zásluhám o společný cíl.

Což lze vyjádřit následující rovnicí aplikovanou na Aristotelův příklad:

$$\frac{a}{b} = \frac{c}{d},$$

V té *a* značí stavitele, *b* ševce, *c* dům a *d* obuv.⁵⁵ Oba aktéři v tomto příkladu čerpají z práce toho druhého, dávají tedy do rovnosti poměr svých zásluh (odvedené práce) s poměrem odměn (statků, které získávají ve směně). Dále se Aristoteles zdá pokračovat směrem k subjektivní teorii hodnoty, když říká:

*„Musí tedy býti jedno jakési měřítko, jímž se všechno měří, jak jsme řekli výše. A tím v pravdě jest potřeba.“*⁵⁶

Dále bohužel nepokračuje tematizováním této *potřeby* – jak vzniká, jak je naplňovaná, atd. Nýbrž stanovuje, že její jednotkou jsou peníze, pojaté jako *nomisma*. To znamená, „že nejsou přirozeně, nýbrž zákonem (*nomó*) [stanovené], a jest v naší moci je změnit“ (Aristoteles, 1937, s. 111). Tím, že Aristoteles vůbec neuvažoval peníze jako vzniklé přirozeně, jako všeobecně přijímaný prostředek směny, zůstala mu ukryta i povaha onoho primárního vztahu mezi penězi a potřebami, které jsou schopny uspokojit – nejprve přímo, posléze, v důsledku postupného převažování fungování jako prostředek směny, nepřímou; považoval tak peníze za neutrální vůči reálné ekonomice.

⁵³ Neboť, přesto že rozlišuje spravedlnost rozdílecí a opravnou (Aristoteles, 1937, s. 104–109), obě dvě jsou v podstatě jen odlišným vyjádřením principu distributivní spravedlnosti. Rozdílecí je tou jeho podobou, která je uplatňovaná při rozdělování společného mezi jednotlivé členy skupiny, kteří mají být odměněni podle svých zásluh na společném. Opravnou spravedlnost pak můžeme pozorovat v jednotlivých případech, kdy došlo k bezpráví (ať již z důvodu nedodržení principu distributivní spravedlnosti, nebo obecněji v důsledku narušení vlastnických práv jednoho člena skupiny druhým). Opravná spravedlnost pak má sloužit k tomu, aby bylo toto bezpráví odčiněno a to (de facto) podle zásady oko za oko, zub za zub. Důležitým předpokladem celé analýzy je ona rovnost, již má být dosaženo. Fakt, že Aristoteles pokládal rovnost za nezbytnou podmínku směny, jej přiměl i směnu dobrovolnou zařadit do této oblasti uplatňování spravedlnosti.

⁵⁴ Respektive přiměřenou oblastí jeho aplikace by měl být rámec tzv. malé skupiny. Přičemž tato skupina nemusí být nutně omezena počtem svých členů, důležitější je možnost (a reálná existence) kontroly ostatních členů skupiny jakýmkoliv jejím příslušníkem.

⁵⁵ Aplikováno na příklad z (Aristoteles, 1937, s. 110).

⁵⁶ (Aristoteles, 1937, s. 111).

Díky tomu, že se mu (ovšem pouze zdánlivě) podařilo nalézt společného jmenovatele potřeb (v dnešní terminologii užítu), nebylo pro Aristotela problémem pokračovat k požadavku na rovnost potřeb uspokojovaných v aktu směny. Nutno však dodat, že se, v důsledku jeho názoru na neutralitu peněz, jedná o rovnost pouze nominální, proto i hodnota statků ve směně nalezená pak může být pouze hodnotou nominální.

Tolik tedy sám Aristoteles v Etice Nikomachově. Stěžejní význam této tematizace však spočíval v závěrech, které z ní byly vyvozeny – zejména středověkými scholastiky, pro něž byl Aristoteles takřka nejvyšší autoritou.⁵⁷ Tím prvním závěrem je, že hodnota je objektivně pozorovatelná (dokonce měřitelná) a je tedy objektivní vlastností jsoucna (statků), čímž tento názor spadá do skupiny teorií objektivní hodnoty, tak jak je pojímá tato práce. Tím druhým pak byl závěr, že jedním (sic!) ze zdrojů hodnoty statku je práce na jeho výrobu vynaložená (popřípadě v něm obsažená), což byl atribut velmi často připisovaný hodnotě v rámci mnoha přístupů, které můžeme označit jako teorie objektivní hodnoty. Tento závěr se ovšem postupně změnil tak, že práce se stala jediným zdrojem hodnoty. Důvodem k dominanci práce jako zdroje hodnoty (naproti užítu plynoucímu ze spotřeby statku) bylo de facto autoritativní ukončení oné užitečnostní větve zdroje hodnoty u peněz jakožto normativně stanoveného měřítka potřeb (užitku).

Na obranu Aristotela je však nutno dodat, že jeho cílem nebylo podat explicitní teorii hodnoty, ta byla spíše zpětně v jeho díle hledána v implicitní podobě a šlo tak spíše o pokusy o (umělé) destilování⁵⁸ této teorie z díla, které bylo psáno za jiným účelem, a proto jsou takové snahy vždy do určité míry nespravedlivé k autorovi samotnému.⁵⁹

Na tomto místě je však pro nás rozhodující, že interpretace představené výše sehrály významnou roli v dalším vývoji názorů na povahu hodnoty a právě fakt, že hledaly (a nacházely) oporu v Aristotelově díle, nepochybně přispěl k jejich rozvoji.

Z tohoto místa v Aristotelově díle se pak odvíjela tradice hledání *spravedlivé ceny* jako standardu oné objektivní hodnoty. Do této linie můžeme zařadit právníky starověkého Říma podílející se na tvorbě *Corpus Juris Civilis*, kteří hovoří o prodávání a nakupování za odlišnou cenu od toho, jaká je hodnota daného zboží (Rothbard, 2006b, s. 31). Jak již bylo řečeno, v díle scholastiků se tento motiv objevuje pravidelně a hraje významnou roli minimálně do šestnáctého století. Nalezneme jej například u Alberta Velikého, nebo Tomáše Akvinského, viz (Schumpeter, 1954, s. 90) a (Rothbard, 2006b, s. 51–58) – jeho tematizace spravedlivé ceny v souvislosti s vynaloženými náklady (a prací) prodávajícího (obchodníka), dokonce svádí k interpretaci jako forma pracovní teorie hodnoty (Rothbard, 2006b, s. 52). Schumpeter i Rothbard poukazují na další autory, kteří hledali zdroj hodnoty statků na straně nákladů, byli jimi Jan Duns Scotus nebo Richard z Middletonu.⁶⁰

2.1.2.2 KARL MARX

Mluvíme-li o teorii hodnoty, nelze se vyhnout jejímu tematizování v podání Karla Marxe. Toho můžeme totiž právě v teorii hodnoty považovat za logické vyvrcholení a logický konec klasické politické ekonomie,⁶¹ neboť právě u něj došla završení ricardovská pracovní teorie hodnoty. To by byl

⁵⁷ Svědčí o tom i titul, jakým byl označován, Filosof.

⁵⁸ O těchto problémech s interpretací píše například (Rothbard, 2006b, s. 15–17) nebo (Kauder, 1953), který upozorňuje na přínos Oskara Krause k interpretaci Aristotelových názorů na povahu hodnoty (zejména ze strany ekonomů).

⁵⁹ Na příslušném místě přineseme korekci těchto interpretací Aristotelových názorů na povahu hodnoty.

⁶⁰ (Schumpeter, 1954, s. 90), (Rothbard, 2006b, s. 59–60).

⁶¹ (Holman, 2005, s. 150).

ovšem pouze jednostranný pohled na jeho teorii hodnoty, ta je totiž velmi rozpracovaným rozbořem její povahy, její logické struktury, i procesu jejího vzniku.

Níže se pokusíme ukázat, že není ani tak zajímavé (z pohledu teorie hodnoty), že Marx označil za zdroj hodnoty práci, ale *proč* práci, *co to je* práce v jeho pojetí a *jakým způsobem* vytváří hodnotu? A může proto být pro teorii hodnoty přínosem, ačkoliv byla jako celek v rámci ekonomické teorie překonána (a vyvrácena).⁶²

Homo laborans

Začněme zkoumání Marxovy teorie hodnoty právě u jejího důrazu na práci. Marx nepředkládá přímo definici člověka jako tvora pracujícího; netvrdí, že práce je definiční⁶³ vlastností člověka, která by jej odlišovala od ostatních živočichů a byla tak jeho *differentia specifica*. Přesto však klade práci jako *conditio sine qua non* lidského života:

„práce [je] podmínkou existence lidí, nezávislou na jakýchkoli společenských formách, věčnou, přirozenou nutností: bez ní by nebyla možná výměna látek mezi člověkem a přírodou, tj., nebyl by možný lidský život.“⁶⁴

Od tohoto výchozího bodu můžeme tedy sledovat Marxův „pracovní fetišismus“, Marx si totiž ani nedovede představit, že by hovořil o člověku jinak, než jako pracující bytosti, neboť práce je pro něj vskutku nezbytně přítomnou vlastností. Na tomto místě má ještě Marx na paměti, že za prací je skryt nějaký účel, sice účel žít (lidský život), tento účel však Marx tiše usekává a jeho analýza člověka je nadále ukončena u práce.⁶⁵ Pravou podstatou člověka totiž je pro Marxe ničemu nepodřízená práce, jako samoučel. Dějiny a tedy i kapitalistická společnost, jejíž analýzu provádí, jsou jen stadiem odcizení této pravé podstaty – práce jako samoučelu.

⁶² Zejména poukazem na rozpory mezi prvním a třetím dílem Kapitálu, viz např. (von Böhm-Bawerk, 1949).

⁶³ Alespoň v prvním díle kapitálu. Více o analýze Marxova pojetí člověka viz (Arendt, 1998, s. 90-91).

⁶⁴ (Marx, 1954, s. 23). Je zajímavé všimnout si v tomto bodě rozporu, který Marxovo pojetí práce přináší ve vztahu k volným statkům jako je například vzduch. O pár řádků výše Marx píše: „Věc může být užitečnou hodnotou [=statkem – přidáno autorem], aniž je hodnotou. Tak tomu bývá, když její užitečnost pro člověka není zprostředkována prací. Tak např. vzduch, panenská půda, přirozené louky, divoce rostoucí dřevo atd.“ Jak je to ale možné, když pro to, aby člověk mohl tuto užitečnost zakusit, musí s věcí (řečeno s Lockem) smíchat svou práci, i Marx přeci tvrdí, že bez práce „by nebyla možná výměna látek mezi člověkem a přírodou.“ Statek (v Marxově terminologii) bez hodnoty je tak protimluvem i v Marxově vlastním pojetí hodnoty. Pokud nedojde k výraznému a jednoznačnému zúžení definice samotné práce, pak je jen stěží představitelná existence jakékoliv věci, která by nebyla hodnotou. I takové nemateriální věci, jako je pověst, vyžadují vynaložení nějaké práce ke svému vytvoření a udržení.

Samotný Marxův poznatek, že věc může být statkem, aniž je hodnotou, je správný. V moderní terminologii bychom řekli, že daný předmět není ekonomickým statkem, neboť není předmětem jednání, je v tomto smyslu pouze (průvodní) vlastností systému. Tak je to se vzduchem za běžných okolností – není předmětem jednání, i když je Marxovským statkem, protože naplňuje naši potřebu dýchání, ovšem v situaci, kdy by nám byl odepřen, se předmětem jednání stává, získává tedy charakter statku (= i Marxovské hodnoty). Podstatnou je zde ona změna, pouze jejím prostřednictvím je toto rozlišení umožněno. Plné odhalení tohoto principu je ale až výdobytkem marginální revoluce. Více v části věnující se rakouské ekonomické škole. Částečné odhalení tohoto principu lze najít u autorů od Aristotela přes Buridana, Lottiniho, Gallianiho, Bernoulliho a Benthamu až ke Gossenovi a „prvním“ marginalistům – Mengerovi, Walrasovi a Jevonsovi, viz také část 2.2 Teorie subjektivní hodnoty a zevrubněji pak (Kauder, 1965).

Tento rozpor jen ilustruje, že práce jako pravá podstata hodnoty není úplně udržitelným konceptem.

⁶⁵ Bez ohledu na vztah, jaký má práce k lidské existenci, totiž vztah prostředek – účel. Vezmeme-li lidskou existenci jako fakt, pak bychom mohli parafrázovat známé rčení z Marxova pohledu a říci, že nepracujeme proto, abychom mohli žít, nýbrž žijeme proto, abychom mohli (museli) pracovat.

V tomto ohledu je Marx fichtovcem a snaží se stavět na jeho koncepci vyvození všech kategorií světa ze subjektu a jeho fascinace prací vychází z Fichteho důrazu na činnost absolutního já. Na počátku Fichteho systému je absolutní já jako bezpředpokladová nepodmíněná činnost, která je takto nekonečnou činností, zprvu pouze v možnosti, avšak střetáváním se s hmotou (kterou tvoří v procesu kladení se kontrapozicí) se jako nekonečná činnost uskutečňuje.⁶⁶

Tolik tedy ve stručnosti k filosofickému pozadí, jehož znalost (jako kontext) je nezbytná k pochopení ambicí, které Marx sledoval při konstrukci své teorie hodnoty (statků). Marx nikdy ve svém systému nepřestal být filosofem, a i když se věnoval převzatým ekonomickým konceptům, pojednával tyto tak, aby zapadaly do jeho systému jako celku. Tím, že sledoval Fichteho koncepci absolutního já, se ovšem vydal mimo oblast tradičně náležející ekonomické teorii, totiž mimo oblast lidského jednání. To, co činí člověka člověkem, je totiž právě ono jednání za (nějakým) účelem. Bytost mající práci⁶⁷ jako samoučel již totiž není člověkem, ale bohem, který není ničím omezen. Důvodem nerozumění Marxovi ze strany ekonomů tak může mimo jiné být i to, že Marx takovou bytost nepovažuje za boha, ale za člověka naplňujícího svou pravou podstatu a provádí proto i analýzu současné socioekonomické formace – kapitalismu – z hlediska této podstaty.

Práce, zboží a statky⁶⁸

Tím jsme odpověděli na otázku *proč* práce. Dále se podrobněji podívejme na to, co Marx prací, kromě lidské podstaty, rozumí. V prvním díle Kapitálu Marx rozlišuje dvě podoby práce – *konkrétní práce* a *abstraktní lidská práce*. Každá pracovní činnost je vynakládáním nějaké konkrétní práce (například sekání dříví) a jako taková vytváří *užitnou hodnotu* (naštípané dříví). Zároveň je však tato i abstraktní lidskou prací, neboť při ní dochází k obecnému vynaložení lidské pracovní síly (bez ohledu na formu, jakou je vynaložena) a jako taková vytváří *hodnotu zboží*.

Tím jsme se již dostali k dalším pojmům teorie hodnoty – *užitná hodnota*, *hodnota* a *zboží*. Zboží je klíčovým konceptem celé analýzy, neboť Marx popisuje stadia dějin, kdy je člověk odcizen své pravé podstatě a ta jsou charakterizována právě zbožním způsobem výroby. To znamená, že v důsledku odcizení (daného soukromým vlastnictvím výrobních prostředků) práce není samoučelem; nevyrábí se pro přímou spotřebu, naopak, dochází k výrobě věcí pro směnu a věci tak získávají podobu zboží – neboli *společenské užitné hodnoty*. Zboží je tedy taková věc, která se vyznačuje užitečností pro ostatní členy společnosti.

Užitná hodnota je potom v Marxově terminologii *statkem* a jako taková je hmotným nositelem *směnné hodnoty* zboží. Tato směnná hodnota je kvantitativním poměrem užitných hodnot zboží, porovnávaných v aktu (možné) směny. Tento poměr je vyjádřitelný rovnicí a jako takový implikuje existenci něčeho třetího – společného jmenovatele v něm vyjádřených směnných hodnot. Toto něco třetí je pak Marxovou *hodnotou*, primárně pojatou jako substance (jako vnitřní hodnota). Užitná hodnota (=statek) a hodnota jsou pak dvěma odlišnými formami zboží. Statek je jeho naturální formou a jevovou formou (hodnotou). Tato druhá forma je zboží vlastní pouze potud, pokud je toto výrazem lidské práce a ukazuje se tedy pomocí jeho směnné hodnoty. Proto Marx při abstrahování od užitné hodnoty zboží (jeho charakteru coby statku) může ztotožnit jeho hodnotu (produkt abstraktní lidské práce v něm obsažené) s jeho hodnotou směnnou. Hodnota zboží coby statku (tedy

⁶⁶ V tomto odstavci jsem vycházel z tematizace geneze Fichteho absolutní činnosti v (Pavlík, 2004, s. 263–271).

⁶⁷ Marxovou terminologií, u Fichteho bychom řekli činnost.

⁶⁸ Založeno na (Marx, 1954, oddíl první, kapitola 1: Zboží).

hodnota jeho užitné hodnoty) je potom materializovanou abstraktní lidskou prací a je tak hodnototvornou substancí zboží.

Aby vysvětlil vlastní hodnotu zboží, popisuje Marx čtyři její technické formy – prostou formu hodnoty, úplnou formu hodnoty, všeobecnou formu hodnoty a peněžní formu hodnoty. Důležitější než rozdíl mezi těmito (technicky) odlišnými formami, je jejich vlastní tematizace, která je co do charakteru ve všech čtyřech formách obdobná, nejlépe je však vidět v prosté formě hodnoty.

Tak Marx diferencuje dva póly výrazu hodnota – *relativní formu hodnoty* a *ekvivalentní formu hodnoty*. Pokud vyjadřujeme hodnotu nějakého množství zboží A jako hodnotu nějakého jiného množství zboží B, můžeme psát: $x \text{ zboží A} = y \text{ zboží B}$. Relativní formu v tomto vztahu nabývá vyjádření hodnoty zboží A, to je, jak vidíme, vyjádřeno pomocí užitné hodnoty jiného zboží (B), jinou terminologií bychom mohli říci, že je vyjádřena pomocí množství statků, jež je zboží A schopno získat ve směně.⁶⁹ Jasně patrný je zde pak společenský charakter stojící v pozadí celého procesu, neboť je vlastně využíváno konkrétní práce jiného (člověka) za účelem určení tohoto pólu hodnoty. Oním druhým pólem výrazu hodnoty je pak její ekvivalentní forma, v našem případě ji nabývá zboží B. Toto zboží tedy slouží jako materiál pro vyjádření hodnoty zboží A, a to svou užitnou hodnotou, tedy charakterem statku. Nedává tedy do oné rovnice svou hodnotu, ale pouze své množství (získatelné ve směně). Důležitým momentem zboží vyjádřeného ekvivalentní formou je fakt, že je v něm obsažena práce v obou dvou svých podobách – konkrétní práce mu dává užitnou hodnotu a abstraktní lidská práce mu dává hodnotu. Takto tedy ono zboží (B) obsahuje hodnotu již ze své podstaty. Tato hodnota pak získává podobu směnné hodnoty (neboť se projevuje ve vztahu k jinému zboží), přestože se projevuje ve formě užitné hodnoty (se kterou je srovnáváno zboží A).

Prostou formu hodnoty Marx shrnuje takto:

„Prostá forma hodnoty zboží je obsažena v jeho hodnotovém poměru ke zboží jiného druhu čili v jeho směnném poměru k tomuto jinému zboží. Hodnota zboží A je kvalitativně vyjádřena v bezprostřední směnitelnosti zboží B za zboží A. Kvantitativně je vyjádřena ve směnitelnosti určitého množství zboží B za dané množství zboží A. Jinými slovy: hodnota zboží je samostatně vyjadřována tím, že se zboží jeví jako „směnná hodnota“.“⁷⁰

Vyšší formy hodnoty se pak od hodnoty prosté liší již jen technickými detaily. Úplná forma hodnoty znamená, že jedno zboží je vyjádřeno v množství (všech) jiných zboží (zvlášť). V případě všeobecné formy pak dochází k převrácení tohoto vztahu a hodnoty všech zboží jsou vyjádřeny množstvím jednoho zboží. V této formě je již dobře patrný všestranný společenský vztah, kdy veškerá práce je vyjádřena tělesnou formou onoho zboží-ekvivalentu. Posledním krokem pak je již jen přeměna zboží-ekvivalentu ve všeobecný pevný ekvivalent – peníze – úplnou společenskou přeměnou naturální formy jeho hodnoty v ekvivalentní formu hodnoty. Tím Marx předkládá logicky naprosto konzistentní teorii peněz, která může být zdiskreditována pouze obsahem, který jí přisuzuje (tedy jeho teorií hodnoty), avšak z ryze logicky formálního hlediska je jeho teorie peněz naprosto přesně vyvozena z kategorií, jež Marx používal při tematizaci hodnoty a vztahů mezi zbožím.

Stěžejní závěry Marxovy teorie hodnoty jsou, že hodnota zboží je jeho věcnou povahou, nesouvisí s jeho užitnou hodnotou a projevuje se ve směnných hodnotách. Minimálně teoreticky je pak hodnota určitelná pomocí rozboru cen zboží, neboť ty jsou jejím empirickým vyjádřením. Zde je

⁶⁹ Což, jak uvidíme v oddílu 2.2.1.4, není vůbec nepodobné Sayovu vyjádření hodnoty jako kupní síly.

⁷⁰ (Marx, 1954, s. 30).

zajímavé si všimnout, že Marx nenavrhuje zkoumat hodnotu proto, abychom mohli vysvětlit ceny zboží, ale naopak chce pomocí zkoumání cen zboží hledat jeho hodnotu. Tak důležitá pro něj byla hodnota nejen jako pro dovršitele klasické politické ekonomie, ale hlavně jako pro filosofa společenských dějin, který ji potřeboval k osvětlení vztahu mezi skutečnou a odcizenou povahou člověka.

Pokud jde o samotnou zboží formu produktů práce, uzavřeme jejím brilantním vystižením:

„Tajemnost zboží formy tkví tedy prostě v tom, že je zrcadlem, v němž se lidem odráží společenský charakter jejich vlastní práce jako věčný charakter produktů práce samých, jako společenské vlastnosti těchto věcí, dané jim od přírody; proto i společenský vztah výrobců k celkové práci se jim jeví jako společenský vztah předmětů, který existuje mimo ně. Je to jen určitý společenský vztah lidí samých, který tu pro ně nabývá fantastické formy vztahu mezi věcmi.“⁷¹

Při interpretaci Marxova díla je třeba pamatovat na jeho snahu o odlišení podstaty a forem věcí. Každá věc na sebe může vzít mnoho podob (forem), které nikdy plně nevystihují její podstatu. Stejně rozlišení je zcela aplikovatelné i na jeho teorii hodnoty. Ta je (jako podstata) něčím zboží vskutku vlastním (*intrinsic value*), co se v běžném světě projevuje svou jevovou formou (užitná hodnota). Hlubší analýza se zdá ukazovat na to, že samotná podstata hodnoty je dána vztahy mezi všemi zbožím a potažmo mezi všemi lidmi, kteří jsou výrobci zboží. Tím by tato teorie spadala do naší definice subjektivní hodnoty, určené jako vztah. Ovšem díky Marxovu pojetí práce jako abstraktní lidské práce, mající nutně objektivizační charakter, je i celá jeho teorie hodnoty objektivizována, neboť abstraktní lidská práce plní úlohu onoho pevného měřítka, jímž lze hodnotu vyjádřit. Mohli bychom konstatovat, že Marxovi se podařilo nalézt odpovídající formu teorie hodnoty. Navíc se mu podařilo ji i naplnit jediným (z hlediska jeho systému) logicky vhodným obsahem.⁷² A právě pro toto naplnění podstatou jsme Marxovu teorii zařadili mezi objektivní, totiž uvažující hodnotu jako substanci.

S Marxem je nutně spojována jeho teorie o nadhodnotě, ovšem my ji zde tematizovat nebudeme, neboť z ontologického hlediska již nemá ke statusu teorie hodnoty co přidat, neboť se jedná již jen o technologickou aplikaci samotné Marxovy teorie hodnoty. A pouze ta je primární oblastí zájmu této práce.

⁷¹ (Marx, 1954, s. 36-37).

⁷² Práce, respektive abstraktní lidská práce, je vskutku jediným logicky vhodným pojmem, který může zaujmout ono ústřední objektivizační místo v rámci celé teorie hodnoty. Problém však leží uvnitř tohoto konceptu samotného, protože nic takového, jako konstrukt abstraktní lidské práce, není možné, vezmeme-li v úvahu jednotlivce a jeho vztah k práci. V tomto vztahu, neexistuje nic jako rovnost objektivní a subjektivní námahy, která by zaručovala rovnost námah vynaložených při výrobě objektivně stejného množství jakéhokoliv statku (užité hodnoty). Tato rovnost neexistuje ani mezi různými jedinci, ani u jednoho jedince v různých okamžicích. Obdobně pojímal práci i Adam Smith a kritiku jeho pojetí můžeme najít v (Pavlík, 2004, s. 607).

2.2 TEORIE SUBJEKTIVNÍ HODNOTY

2.2.1 ONTOLOGICKÁ POVAHA HODNOTY V SUBJEKTIVNÍM POJETÍ

Teorie subjektivní hodnoty je úzce spjata se zkoumáním tzv. směnné hodnoty statků, která byla identifikována již Aristotelem jako odlišná od vnitřní (někdy též nazývané reálná) hodnoty statků. Tato spojitost má původ ve faktu, že právě akt směny je příhodným médiem pro uskutečnění se subjektivního ohodnocení statku ekonomickým aktérem. Ptáme-li se, jaká je ontologická povaha (směnné, a posléze) subjektivní hodnoty, musíme se blíže zaměřit na okolnosti jejího vzniku, tedy na akt směny a na to, jakým způsobem je, za jeho pomoci, dosaženo stanovení hodnoty. Pro účely tohoto zkoumání nyní provedeme určité zjednodušení a budeme hovořit o subjektivní hodnotě jako o směnné hodnotě obecně.

Podíváme-li se na jakýkoliv akt směny,⁷³ vidíme kromě dalšího i jednu konkrétní skutečnost, která hraje důležitou roli právě v odpovědi na otázku po ontologické povaze směnné hodnoty. Touto skutečností je fakt, že směna k tomu, aby mohla být uskutečněna (ale i proto, abychom ji vůbec mohli uvažovat) vyžaduje hned dva⁷⁴ ekonomické aktéry. Proto hodnota vzešlá z tohoto procesu není něčím izolovaným (a nemůže tedy být *vnitřní vlastností statku*), neboť vzniká ze vztahu mezi statkem a ekonomickými aktéry. Je tedy závislá na aktech subjektivního hodnocení ekonomických aktérů a odtud také plyne její jméno – subjektivní hodnota. Mohli bychom také říci, že jde o externí charakteristiku statku, podmíněnou vztahem, který ke statku zaujímá hodnotící ekonomický aktér; a to tak silně, že tento vztah (vztahování se) je nutnou podmínkou samotného vzniku této hodnoty, nejen její poznatelnosti.

Tímto procesem jsme tedy hodnotu „osvobodili“ ze zajetí uvnitř statku. Víme tedy, kde ji nehledat. Podstatnější však je odpověď na pozitivní otázku, a sice, kde takovou hodnotu hledat? Možných odpovědí je hned několik, ale lze je rozdělit na dvě podkategorie. Zaprvé, hodnota je něčím plně náležejícím hodnotícímu ekonomickému aktérovi (=subjektu) a nachází se tak (například) v jeho mysli. Zadruhé, hodnota spočívá mimo hodnotící subjekt samotný. Toto rozdělení je v podstatě založené na tom, zda je hodnota kompletně identifikována s užtkem, jež statku připisuje hodnotící subjekt, nebo je pro její určení považován za relevantní i některý z dalších faktorů (vzácnost, náklady na získání statku). Oba dva shora popsané přístupy jsme zde popsali z pohledu ontologického substancialismu – tedy tak, jakoby ona hodnota byla nějakou substancí, něčím konkrétním a samostatně uchopitelným. Tak tomu samozřejmě není; subjektivní hodnota je již definována tím, že se jedná o *vztah* (a nikoliv *vlastnost*). Ona substanciální forma spíše vyplývá ze zvykových konvencí a z jazykové skladby promluvy, neboť vždy když hovoříme o něčem, klademe toto něco do role substantiva⁷⁵ – ať již ve formě podmětu nebo předmětu. Tímto způsobem lze samozřejmě hovořit i o

⁷³ A je v tomto případě jedno, zda se jedná o barterovou směnu, nebo směnu využívající peněz jako prostředku směny.

⁷⁴ A právě dva. I když, jak ukázal například Adam Smith ve svém příkladu s hrubou halenou (Smith, 2001, s. 12–13), nebo Leonard Read s tužkou (Read, Ebeling, & Friedman, 2006), v komplexním světě ekonomiky založené na rozvinuté dělbě práce se každý její člen (více či méně nepřímo) zúčastňuje transakcí s téměř nepředstavitelným množstvím dalších příslušníků dané ekonomiky, v konkrétním aktu směny se vždy jedná o interakci dvou konkrétních aktérů. Přičemž oním aktérem může být i instituce.

Stejně tak můžeme i dvanácti-směnu JUDr. Radosty z Kulového blesku rozdělit na dvanáct oddělených aktů směny, kde JUDr. Radosta působí pouze jako prostředek směny zaručující vždy oboustrannou dvojí (ne)shodu potřeb.

⁷⁵ Ať již přímo podstatného jména, nebo zpodstatněného přídavného jména, případně zájmena či číslovky. Je také příznačné, že jedinou slovesnou formou, která může plnit roli podmětu je infinitiv.

vztahu, ovšem v případě takové promluvy dochází velice snadno ke ztrátě kontextu – onoho prostředí, ve kterém ke vztahu dochází a které je právě pro teorii subjektivní hodnoty tolik důležité. Proto vždy když budeme hovořit o subjektivní hodnotě, bude se vlastně jednat o nepřesnost a zjednodušení nutné v rámci srozumitelnosti textu.⁷⁶

Oba dva výše zmíněné přístupy k hodnotě byly historicky označovány jako subjektivní hodnota, a i my v této práci budeme pod pojmem subjektivní hodnoty rozumět společnou nadkategorii těchto přístupů, totiž hodnotu nacházející se mimo hodnocený objekt. Jako taková je proto (nanejvýše) heteronomní vlastností daného objektu.

To že se jedná o takto komplexní soubor názorů má svůj dopad zejména na epistemologický charakter hodnoty, takto pojaté. Neboť z různých typů subjektivních hodnot vyplývají různé důsledky pro jejich vědeckou poznatelnost; jistě se, co do poznatelnosti, liší hodnota vznikající v interakci s okolním světem od hodnoty vznikající pouze v rámci subjektu samého (pouze v interakci s ohodnocovaným objektem). Ovšem, pokud jde o ontologický status hodnoty, ten byl výše určen dostatečně – *vztah* mezi statkem a ekonomickým aktérem (případně jejich okolím) – a další diferenciací v rámci podkategorií teorie subjektivní hodnoty na něj již nemají vliv. Je třeba jej však dát do kontrastu s ontologickým statutem objektivní hodnoty – pojaté jako *vnitřní vlastnost* statku.

2.2.2 VZTAH MEZI SUBJEKTIVNÍ A OBJEKTIVNÍ HODNOTOU, JAK JSOU DEFINOVÁNY A POUŽÍVÁNY V TÉTO PRÁCI

Na tomto místě tedy již můžeme pojednat i samotný vztah, který panuje mezi objektivní a subjektivní hodnotou, tak jak je definujeme v rámci této práce. Objektivní hodnota, definovaná výše jako vnitřní vlastnost (hodnoceného)⁷⁷ statku, může být vlastně chápána jako konkrétní, statický bod, jehož stěžejní úlohou v rámci teorie hodnoty je (anebo alespoň má být) předložit věrný popis hodnoty daného statku. Jako takový je tento bod zcela oddělen od jakýchkoliv závislostí na hodnotícím subjektu i stavu okolí, tedy celého světa s výjimkou (hodnoceného) statku a (hodnotícího) subjektu, což jsou ostatně charakteristiky situace relevantní teprve při popisu subjektivní hodnoty.

Ta je ex definitio pokusem o naplnění stejného cíle, tedy předložení odpovídajícího popisu hodnoty statku, ovšem liší se od objektivní hodnoty, která má podobu jakési ideální abstrakce (podobné bodu), tím, že není pojata staticky a izolovaně od podmínek ji konstituujících.⁷⁸ Těmito podmínkami jsou jednak existence hodnotícího⁷⁹ subjektu, hodnoceného statku a okolí,

⁷⁶ Například říkáme-li: „hodnota se nachází v mysli“, nemáme tím na mysli, že existuje nějaká (jakákoliv) substance, která je označitelná a odlišitelná v rámci mysli jako takové. Klademe důraz spíše na to, že mysl je oním „prostředím“ ve kterém se odehrává proces hodnocení, respektive že všechny faktory, které se přímo účastní procesu hodnocení, jsou faktory mysli.

⁷⁷ Přičemž přívlastek hodnoceného zde musíme pojímat spíše v přeneseném významu, neboť sám o sobě se zdá implikovat aktivní roli (nějakého) hodnotícího subjektu, což ovšem v případě objektivní hodnoty není pravda, u ní je role subjektu zredukována na pouhé pasivní médium, ve kterém se (objektivní) hodnota zjevuje.

⁷⁸ Jde o obdobný vztah jako ten, jenž panuje mezi mladým a pozdním Wittgensteinem v oblasti teorie významu. Mladý Wittgenstein zastává [v Traktátu (Wittgenstein, 1990)] obrazovou teorii významu, která zdůrazňuje požadavek na (formální logickou) shodu mezi denotátem a prohlášením, což je teorie odpovídající teorii objektivní hodnoty v požadavku na definitivní podobu významu (hodnoty) a v opomíjení (společenských) souvislostí dané situace. Pozdější Wittgenstein přichází [ve Filosofických zkoumáních (Wittgenstein, 2001)] s pojetím významu, založeného na řečové hře, kdy naopak zdůrazňuje roli okolnosti promluvy, které mají konstitutivní roli při tvorbě významu. Tato teorie až příliš zdůrazňuje roli pouhých okolností situace a opomíjí vztah mezi významem a denotátem, ovšem vede k upření pozornosti i na onu část situace týkající se vztahu denotátu a subjektů, což je část vztahu, jejíž důležitost zdůrazňují i teorie subjektivní hodnoty. Proces, jakým došlo k této změně Wittgensteinovy teorie, popisuje, stejně jako vliv, jež na něj měl italský ekonom Piero Sraffa, A. Sen (Sen, 2003).

⁷⁹ Majícího aktivní roli v procesu hodnocení.

představujícího svět obklopující celou dvojici. Z explicitního přiznání existence, a více či méně aktivní role, daných prvků procesu hodnocení vyplývá široké pole pro tematizaci v rámci teorie hodnoty. Toto pole obsahuje například takové podoby hodnoty jako je užitná a směnná hodnota, což jsou jevy, které působí cizorodě a nepatříčně, pokud jsou tematizovány v rámci teorie hodnoty pojeté jako objektivní hodnota. To je dáno tím, že vycházejí ze vztahů mezi takovými prvky procesu hodnocení, od kterých je objektivní hodnota explicitně již předem odtržena svým pojetím jako idealizované abstraktní vlastnosti statku.

I pokud budeme rozvíjet teorii subjektivní hodnoty, můžeme dospět k obdobné idealizaci jakou je idealita abstraktní vlastnosti statku. Vždy však v takovém případě musíme mít na paměti cestu, kterou jsme k takové idealitě dospěli a fakt, že podmínky, které jsme na této cestě zkoumali, jsou podmínkami konstituujícími. Stejně tak musíme mít na paměti i všechny limitace, které z takového pojetí hodnoty vycházejí – tedy definitivní (vyčerpávající) neurčitelnost její velikosti, její proměnlivost a její neodstranitelnou závislost na svých konstituujících podmínkách. Takový je tedy vztah mezi objektivní a subjektivní hodnotou v pojetí této práce, vztah mezi adekvátní (reflektující podmínky svého vzniku) a neadekvátní (pojeté jako výchozí bod celého procesu) idealizací výsledku procesu hodnocení.

2.2.3 PŘEDSTAVITELÉ TEORIE SUBJEKTIVNÍ HODNOTY

2.2.3.1 ARISTOTELES

Již v sekci 2.1.2.1 jsme viděli, že Aristoteles měl ve svém díle velmi blízko k rozpracování toho, co v této práci označujeme jako subjektivní hodnotu. Konkrétně, když v Etice Nikomachově ztotožňuje hodnotu (jsoucna) s jeho potřebou:

„Musí tedy být jedno jakési měřítko, jímž se všechno měří, jak jsme řekli výše. A tím v pravdě jest potřeba.“⁸⁰

Sama o sobě se tato citace zdá vsutku poukazovat na subjektivní hodnotu, neboť hodnota je v tomto pojetí vůbec konstituována ve vztahení se (statku) k subjektu jehož potřebu uspokojuje⁸¹ – tedy klasický příklad teorie subjektivní hodnoty. Při důslednější interpretaci této citace⁸² však musíme vzít do úvahy další dva faktory. Zaprvé, Aristotelovu teorii peněz a zadruhé, jeho pohled na roli jedince ve vztahu ke společnosti vyjádřenou v samé jeho definici člověka. Přičemž druhý faktor je tím primárním zdrojem, který nám pomůže osvětlit i povahu prvního faktoru jako mezistupně vysvětlení.

Člověk jako ZÓON POLITIKON

Aristotelovo dílo je nutno pojímat s ohledem na společenské⁸³ uspořádání, ve kterém žil a jehož byl (nejen) skrze své dílo dovrшитelem a tedy i vrcholným představitelem. Tímto uspořádáním je samozřejmě *polis* neboli obec. Jeho vztah k polis názorně vystihuje následující pasáž z první knihy Politik:

⁸⁰ (Aristoteles, 1937, s. 111).

⁸¹ Neboli hodnota je určena užitekem.

⁸² A celé pasáže Etiky Nikomachovy zabývající se hodnotou (odplaty).

⁸³ Jak prozaické, že dnes můžeme říci i *politické* uspořádání.

„Konečně dovršená a dokonalá společnost, utvořená z více dědin, jest obec, společenství, které takřka dosáhlo již cíle veškeré soběstačnosti a které sice vzniklo pro zachování života, ale trvá za účelem života dobrého.“⁸⁴

Zároveň zde Aristoteles předložil i faktický popis toho, co to obec je. Ovšem stěžejní pro interpretaci významu obce pro všechny předchozí stupně společenství je Aristotelovo teleologické pojetí veškeré skutečnosti, kdy úkolem každého jsoucna je naplnění jeho podstaty (snahou o maximalizaci naplnění idejí Pravdy, Krásy a Dobra). Tato snaha o adekvaci podstaty a bytí je primární vlastností všech jsoucenc, neboť jen to, co odpovídá svým bytím své podstatě je pravdivé, krásné a dobré = skutečné. Tato podstata, kterou je u semínka strom, u dítěte člověk a u společnosti obec, je obsažena v každém jsoucnu jako zárodečná informace, která řídí jeho pohyb (vývoj).

S ohledem na tuto teleologickou strukturu veškerého bytí je potřeba přistupovat k Aristotelovu pojednání jak samotné obce, tak člověka, jako její nedílné součásti. Proto je potřeba jeho definici člověka, totiž, *„že člověk jest bytost přirozeně určená pro život v obci“* (Aristoteles, 1998, s. 40), chápat ve spojení jeho popisem obce (obsahujícím zároveň výmluvnou ilustraci celého konceptu), ta totiž *„jest ve skutečnosti od přirozenosti dříve než domácnost a než každý jednotlivec. Neboť celek jest nutně dříve než jeho část, zruší-li se totiž celek, nebude již noha nohou ani ruka rukou, leč podle jména, jako když někdo mluví o ruce z kamene jako o ruce; neboť bude-li mrtva, bude jen taková, pojmové označení každé věci závisí však od možnosti jejího výkonu, a proto nemá-li již takové vlastnosti, nesmí se o ní říkati, že jest totožná, nýbrž toliko stejnojmenná.“* (Aristoteles, 1998, s. 41).

Vidíme, že pro Aristotela je společenskost a tudíž tihnutí k životu v obci obsaženo již v samotné podstatě člověka.⁸⁵ Zajímavým důsledkem tohoto pojetí člověka (nejen) pro teorii hodnoty pak je, že jej nikdy, alespoň primárně, Aristoteles nepojímá jako individuum, nýbrž vždy jako součást celku – obce. Odtud poté vyplývá odlišné pojmání pojmu potřeba, než jaké je běžně užíváno v rámci ekonomické teorie.⁸⁶ Ta totiž primárně chápe pojem potřeby jako konkrétní cíl vždy určitého jedince, který se snaží skrze své jednání (snaha o uspokojení oné potřeby) zlepšit svůj stávající stav. Takové potřeby jsou tedy vždy subjektivní a váží se vždy k určitému jedinci; jako vnější pozorovatelé pak na ně můžeme usuzovat pouze z jednání tohoto jedince, avšak samy o sobě nejsou otevřeny objektivnímu zkoumání.

Naproti tomu Aristoteles, v důsledku absence onoho individualizovaného pohledu, a naopak skrze univerzalizovaný přístup k člověku jako součásti obce, přisuzuje i pojmu potřeby obecnější, objektivní charakter. Díky tomu, že člověk je definován pomocí své náležitosti k obci, jsou i jeho (případné) potřeby definovány pomocí tohoto vztahu k obci a jsou proto obecné.

Ilustrujme tento rozdíl na příkladu. Máme-li sklenici vody a ptáme se po její užitečnosti (neboli po tom, jakou potřebu uspokojuje), v rámci individualistického přístupu se musíme ptát, kdo je oním aktérem, jehož potřebu má tato uspokojit. Můžeme například nastat situace, kdy tato sklenice je předmětem jednání člověka majícího žízeň. Pro takového člověka může být tato sklenice předmětem jednání, neboť má schopnost uspokojit jeho potřebu⁸⁷ (žízně), a ten je proto schopen jí připsat nějakou (subjektivní) hodnotu a je ochoten směniti jí za některý z jiných statků, jež má k dispozici. Stejně tak je možné představit si někoho, kdo právě vypil dva litry vody a uspokojil tak svou potřebu

⁸⁴ (Aristoteles, 1998, s. 40).

⁸⁵ Pokud o něm chceme hovořit jako o člověku, neboť *„ten pak, kdo společenství není schopen anebo pro svou soběstačnost ničeho nepotřebuje, není částí obce a jest buď zvířetem nebo bohem“* (Aristoteles, 1998, s. 41).

⁸⁶ Zejména v rámci důsledného metodologického individualismu definovaného například v (von Mises, 2006).

⁸⁷ Dále předpokládáme, že daný jedinec si je vědom této její schopnosti.

žizně; naskytne-li se mu možnost získat tutéž sklenici vody, nebude (pravděpodobně) ochoten ji směnit za žádný ze statků, jež má k dispozici, neboť tato sklenice nemá schopnost uspokojit žádnou z jeho potřeb a nemusí proto pro něj (dokonce vůbec) být předmětem jednání.

Hovoříme-li o potřebě, již je schopna uspokojit sklenice vody v Aristotelově pojetí potřeb, dostaneme závěr, že sklenice vody je schopna (například) uspokojit potřebu žizně na jedno odpoledne a od této schopnosti uspokojení potřeby bude odvozena její hodnota. Tento přístup samozřejmě vede až ke slavnému paradoxu vody a diamantu,⁸⁸ jehož uspokojivé vyřešení je možné až díky metodě subjektivního mezního užitku (respektive s ním spojeného mezního hodnocení). Nutnou podmínkou této metody je hodnocení mezních jednotek, a metodologický individualismus v přístupu k ekonomickým subjektům je analytickým nástrojem, který dopomáhá nasměrování zkoumání směrem k meznímu hodnocení.

Můžeme říci, že je to absence oné orientace na (individuální) subjekt, co odlišuje Aristotelovu teorii hodnoty od teorie subjektivní hodnoty ve smyslu připisovaném jí v této práci. V důsledku jeho definice člověka totiž Aristoteles nepřistupoval k celému problému jako k procesu subjektivního hodnocení, a proto přestože v jeho teorii hodnoty hraje významnou roli potřeba, již je daný statek schopen uspokojit (respektive užitek, jež přináší), nejedná se o teorii subjektivní hodnoty v moderním významu (jako je tomu například v díle autorů rakouské školy). Přesto však tato spadá do kategorie teorií subjektivní hodnoty v pojetí této práce, neboť nenahlíží na hodnotu jako na objektivní, vnitřní vlastnost jsoucen, ale správně rozeznává, že tato je závislá na potřebách, jež je schopno dané jsoucno uspokojit a tedy na vztahu, který má dané jsoucno k ekonomickému aktérovi. Zásadním nedostatkem tak pouze zůstává, že ekonomický aktér není pojat jako jednotlivec, ale pouze jako obecný typ – člověk (ZÓON POLITIKON).

Teorie peněz

Aristotelova teorie peněz je vlastně důsledkem jeho pojetí člověka obecně a to v tom smyslu, že není schopen vidět dostatečně důsledně, jakou roli při vzniku peněz hraje jejich schopnost uspokojovat rozličné potřeby individuálních lidí svou směnitelností. Aristoteles pojímá peníze jako zákonem dané měřítko potřeb právě proto, že ony potřeby nerozlišuje na úrovni jednotlivců, ale pojímá je univerzálně jako potřeby člověka žijícího v obci. Tato příslušnost člověka k obci je tím, co umožňuje sjednocení potřeb všech členů obce. Ti totiž mohou mít rozličné postavení v jejím rámci, ovšem každý člověk, jako příslušník obce, má jasně danou a jednotnou škálu potřeb zastřešenou „*účelem života dobrého*“ (Aristoteles, 1998, s. 40).

Teorie peněz byla jedním z dílčích důvodů, které zabránili Aristotelovi proniknout hlouběji do povahy procesu vzniku hodnoty. Sama o sobě však byla dále podmíněna jeho holistickým přístupem ke vztahu mezi člověkem a společností, jejímž je členem – obcí. Nebyla tedy nějakou dodatečnou příčinou formování jeho teorie, spíše fungovala jako zesilovač jeho primárního pojetí člověka jako součásti obce.

Při pojednávání Aristotelových názorů na hodnotu jsoucen jsme viděli, že jejich důležitým závěrem bylo nasměrování pozornosti (alespoň v obecné rovině) směrem ke vztahu, který mají daná jsoucna k ekonomickým aktérům (i když ještě ne subjektům jako takovým). Nesmíme však zapomínat, že se jedná o pouhé útržkovité názory obsažené v rozličných pasážích děl, věnovaných jiným tématům, než je samotná teorie hodnoty. Mezi ty hlavní pasáže patří část první knihy Politik

⁸⁸ Viz například (Smith, 2001, s. 27–28).

(Aristoteles, 1998, s. 38–42), věnovaná životu v obci, kniha pátá Etiky Nikomachovy (Aristoteles, 1937, s. 99–126), pojednávající o spravedlnosti a třetí kniha Topik (Aristotle, 2007, s. 34–44), pojednávající o žádoucnosti jsoucn.

V tomto posledním pojednání pak lze najít technický popis stanovování žádoucnosti navzájem velmi podobných jsoucn⁸⁹ a jedná se tak o tematicky nejbližší Aristotelovo pojednání hodnocení. Jedná se o přesně technicky specifikovaný případ (jsoucna navzájem si podobná) a celá analýza je pojatá v duchu výše uvedené jednotné škály potřeb zastřešené společným cílem. Nejzajímavějším přínosem této analýzy je aplikování de facto mezní analýzy, kdy už v samotném zadání Aristoteles stanovuje, že se bude zabývat právě oněmi minimálními odlišnostmi mezi posuzovanými jsoucny, do této definice by plně spadalo i mezní hodnocení statků, které zde ovšem Aristoteles nepředkládá, minimálně jej však anticipuje.

Vzhledem k tomu, o jak nesourodé střípky z vlastního Aristotelova díla se jedná, je potřeba k Aristotelovým názorům na hodnotu přistupovat s příslušným respektem, a i nadále zůstává pravdou, že významnější (pro budoucí vývoj) než samotná Aristotelova teorie hodnoty (kterou v ucelené formě ani nepředložil), byly zejména nejrozumnější interpretace, kterým byly (často izolované) útržky z jeho děl podrobeny. Hlavní význam Aristotela tak leží v oné povaze zdroje, ze kterého tyto interpretace vycházely.

2.2.3.2 JEREMY BENTHAM

Autorem, kterého vybíráme jako prvního skutečného reprezentanta teorie subjektivní hodnoty, ve smyslu zde definovaném, je zakladatel utilitarismu Jeremy Bentham. Ačkoliv Bentham byl daleko spíše filosofem a právním teoretikem než ekonomem,⁹⁰ jeho kalkulus štěstí můžeme použít jako výborný příklad teorie pohlížející na užitek (v Benthamově případě spíše štěstí) jako na subjektivní fenomén, na kterém lze založit teorii subjektivní hodnoty.

Užitek hrál stěžejní roli v jeho snaze o konstrukci dokonalejšího systému,⁹¹ nešlo mu tedy primárně o konstrukci teorie ekonomické hodnoty, přesto však lze jeho pojednání o užitečnosti pojímat jako principiálně obdobné takové teorii. Možná ještě významnějším jeho přínosem byl fakt, že se díky jeho dílu dostal užitek (jako takový) do popředí zájmu v anglických akademických kruzích. Ačkoliv jeho teorie byla především etickou a proto se vztahovala spíše k teleologickým hodnotám obecně, byla významná zejména svou metodou – sice zaměřením se na (hodnotící) subjekt, jenž stojí ve středu celé teorie.

Pro tu je rozhodující výsledek kalkulu štěstí prováděného všemi členy společnosti. Toto můžeme považovat za stěžejní význam celé teorie, vše ostatní už pak jsou pouze technické detaily, popisující průběh samotného kalkulu a faktory jej ovlivňující. Jednou z těchto technických charakteristik průběhu kalkulu štěstí je anticipace zákona klesajícího mezního užitku, kterou provádí například ve spise *Pannomial Fragments* (Bentham, 1843) při explikaci axiomů týkajících se rovnosti a bohatství:

⁸⁹ „First of all it must be clearly laid down that the inquiry we are making concerns not things that are widely divergent and that exhibit great differences from one another [...], but things that are nearly related and about which we commonly discuss for which of the two we ought rather to vote, because we do not see any advantage on either side as compared with the other.“ (Aristotle, 2007, s. 34).

⁹⁰ I když, jak popisuje (Rothbard, 2006a, s. 49 a 51–52), i ekonomickým obdobím si prošel.

⁹¹ Jak ukazuje například (Stigler, 1950, s. 309).

„[...] the quantity of happiness will not go on increasing in anything near the same proportion as the quantity of wealth:—ten thousand times the quantity of wealth will not bring with it ten thousand times the quantity of happiness.“⁹²

a

„[...] the quantity of happiness produced by a particle of wealth (each particle being of the same magnitude) will be less and less at every particle; the second will produce less than the first, the third than the second, and so on.“⁹³

V těchto pasážích vlastně Bentham popisuje klesající mezní užitek peněz; což byla myšlenka, s jejímž přísným dodržováním měl i sám Bentham problémy při pokusech o měření a porovnávání celkových užitek jednotlivců (Stigler, 1950, s. 310–311).

Místem, kde se Bentham vyjádřil nejpřesvědčivěji k tématu teorie ekonomické hodnoty, byl jeho nevydaný spis *The True Alarm* z roku 1801.⁹⁴ Zde Bentham vysloveně spojuje ekonomickou hodnotou s užitek, který daný statek uspokojuje (respektive může uspokojit):

„all value is founded on utility... where there is no use, there cannot be any value.“⁹⁵

Dále pokračuje kritikou Smithova paradoxu⁹⁶ vody a diamantu:

„Water is the example he has chosen of that sort of article which has great value with a view to use but none with a view to exchange. In order to realize how erroneous the latter assertion is, he would only have had to consult in London the New River Board, and to remember that at Paris he had seen it sold retail by those who carry it into the houses.“

„He gives diamonds as an example of that sort of article which has great value with a view to exchange and none with a view to use. This example is as ill chosen as the other. . . The value of diamonds is ... a value in use...“

„The reason why water is found not to have any value with a view to exchange is that it is equally devoid of value with a view to use. If the whole quantity required is available, the surplus has no kind of value. It would be the same in the case of wine, grain, and everything else. Water, furnished as it is by nature without any human exertion, is more likely to be found in that abundance which renders it superfluous: but there are many circumstances in which it has a value in exchange superior to that of wine.“⁹⁷

Bentham v této pasáži vlastně přijímá Smithovo rozdělení hodnoty (respektive minimálně jej nevyvrací) na hodnotu směnnou a užitnou, ovšem zejména z předcházející citace je patrné, že takové rozdělení hodnoty pro něj nebylo nijak významné. Spíše se zdá naznačovat, že pro něj mělo smysl hovořit pouze o jedné hodnotě – o prosté hodnotě – a ta pro něj byla jednoznačně spojena s užitek, který může přinést (a/nebo přináší) nějakému ekonomickému aktérovi.

⁹² (Bentham, 1843, s. 408).

⁹³ (Bentham, 1843, s. 409).

⁹⁴ Vydáno v (Stark, 2003).

⁹⁵ (Stark, 2003, s. 83) citováno v (Hutchison, 1956, s. 290).

⁹⁶ (Smith, 2001, s. 27–28).

⁹⁷ (Stark, 2003, s. 87–88) citováno v (Hutchison, 1956, s. 291).

I díky tomu jej můžeme chápat jako extrémního představitele teorie subjektivní hodnoty, který hodnotu statku spojuje výhradně s užitkem, jenž je tento schopen přinést (a/nebo přináší) hodnotícímu subjektu; nic dalšího (vztah k okolnímu světu) při jejím určení totiž nehraje žádnou primární⁹⁸ roli, veškerá hodnota je přímo závislá pouze na užitku. Taková je tedy alespoň obecná interpretace Benthamova díla, podrobnější pojednání, které by umožnilo přesnější popis procesu vzniku ekonomické hodnoty, bohužel nebylo Benthamem předloženo.⁹⁹ Ani ve svých spisech týkajících se otázek právního řádu společnosti se blíže nezabýval konkrétní podobou vztahu mezi strastí (pain) a slastí (pleasure), které jsou analogickými kategoriemi k ekonomickým nákladům (cost) a přínosům (benefit), vždy jsou tyto kategorie zastřešeny ve vyšší kategorii užitku, která ostatně přináší jméno celému jeho (etickému a právnímu) systému – utilitarismu. Tuto kategorii užitku analyzoval podrobněji, například při pokusech o její kvantifikaci.¹⁰⁰ Přes problematičnost a faktickou neúspěšnost těchto pokusů byly tyto poměrně významné z pohledu dalšího vývoje a interpretace Benthamova systému jako celku; ovšem z hlediska určení povahy teorie hodnoty (zejména jejího ontologického statutu výše definovaného) tyto nehrají významnou roli, a proto se jim na tomto místě nebudeme již dále věnovat.

Tolik tedy interpretace Benthamových názorů na povahu hodnoty jako ilustrace teorie ryze subjektivní hodnoty, tvořené pouze v rámci vztahu mezi hodnotícím subjektem a hodnoceným objektem.

2.2.3.3 J. B. SAY

Dalším významným představitelem teorie subjektivní hodnoty byl francouzský souputník klasických anglických politických ekonomů Jean Baptiste Say. Ve svém stěžejním díle (Say, 1971) rozvíjí teorii subjektivní hodnoty (vycházející z užitku) tak, aby byla tato použitelná (a přínosná) v rámci makroekonomické analýzy, která byla dominantním polem Sayova zájmu. Byl to však právě tento makroekonomický přístup, jenž znemožnil Sayovi přesnější uchopení subjektivní hodnoty. Jako klasický politický ekonom totiž přistupoval ke svému zkoumání z agregátního pohledu, podobně jako se Adam Smith ptal po původu bohatství *národů*, tak i Say pojednává předmět svého zkoumání z pohledu společnosti jako celku (případně lidstva). Přeskakuje tedy při tom individuální úroveň jednání, což je zdrojem nedostatků, které jeho teorie obsahuje.

Samotnou první knihu otevírá Say tvrzením, které samo o sobě by jej ihned pasovalo do role zastávce objektivní teorie hodnoty podle definice užití v této práci. Říká totiž: „*wealth can only exist where there are things possessed of real and intrinsic value*“ (Say, 1971, s. 61, důraz přidán autorem). Takové tvrzení je ovšem spíše důsledkem používání termínů obvyklých v rámci klasické politické ekonomie; podíváme-li se na vlastní Sayovu tematizaci vzniku této *skutečné hodnoty*, uvidíme, že nese rysy vlastní subjektivní hodnotě, tedy hodnotě pojaté jako vztah. Say si je totiž dobře vědom, že

⁹⁸ Samozřejmě sekundárně má i v tomto konceptu vliv dostupnost statků schopných uspokojit danou jedincovu potřebu (vzácnost). Ze samotné existence (a tedy nesaturovanosti) dané potřeby totiž vyplývá minimálně to, že daný jedinec v danou chvíli nemá k dispozici statek, který by mohl (a/nebo byl ochoten) využít k jejímu naplnění. Což může dále znamenat (nachází-li se náš jedinec v prostředí, kde převažuje rozvinutá dělba práce a vzájemná volná směna), že takový statek není za převažující tržní situace (zejména cena je v tomto ohledu důležitým indikátorem) k dispozici ani v rámci celé ekonomiky, čímž se nám do analýzy dostává i nabídková strana a tedy i vnější svět (=cokoliv mimo hodnotícího jedince s jeho zásobou statků a hodnocený statek). Všechny tyto dedukce jsou však pouze implicitní a v žádném případě je nelze připisovat samotnému Benthamovi.

⁹⁹ Nebo dosud nebylo objeveno.

¹⁰⁰ K úspěšnosti těchto snah viz například (Stigler, 1950, s. 309–311).

hodnota každého statku je vposled dána užitek, který tento přináší (je schopen přinést). V rámci svého holistického přístupu ovšem nezkoumá izolovaný proces hodnocení individuálním ekonomickým aktérem, ale rovnou celý proces tohoto hodnocení v rámci celé společnosti (ekonomiky), ke kterému dochází pomocí trhu (respektive tržních interakcí). Proto pojímá výslednou hodnotu jako *skutečnou*, neboť je výsledkem interakcí všech ekonomických aktérů a tím je objektivní (=skutečnou) pro danou ekonomiku. V důsledku toho, že Say přeskočil onen mezikrok individuálního hodnocení,¹⁰¹ můžeme výslednou hodnotu označit za intersubjektivní pouze implicitně. Ovšem obsažen v ní tento moment inter-subjektivní je, i když pouze implicitně, a proto je možné jí zařadit mezi teorie pojednávající hodnotu jako vztah.

Konkrétní rozbor procesu hodnocení provádí Say ve druhé knize. Vzhledem ke svému holistickému přístupu tedy nepojednává tento proces ve vztahu k (individuální) potřebě, ale pomocí komparace prostřednictvím (možné) tržní transakce za jiné zboží. V pozadí celého zkoumání je však stále přítomná myšlenka, že „*utility [...] is the primary source of value*“ (Say, 1971, s. 284). Samotné hodnocení tedy probíhá v rámci (možných) tržních interakcí a to tak, že hodnocený objekt je porovnáván s jiným statkem (jinými statky) a to tak, že tento jiný statek „*is variable in amount according to the degree of estimation in the mind of the valuer*“ (Say, 1971, s. 284). Právě v mysli onoho hodnotitele je obsažena potřeba, jejíž uspokojení přináší užitek a je tak zdrojem hodnoty statku (Say, 1971, s. 287).

Každý individuální výsledný odhad hodnoty je pouze přibližný a arbitrární a jediným vhodným měřítkem hodnoty statku je jeho tržní cena (Say, 1971, s. 285).¹⁰² Zároveň je však třeba mít na paměti, že „*price [...] is merely the current value estimated in money*“ (Say, 1971, s. 290). Vzhledem k Sayovu přísně komoditnímu pojetí peněz je pak odpovídající syntézou, že skutečnou hodnotou statku je jeho kupní síla, tedy množství ostatních statků, jež lze získat jeho směnou. Tato kupní síla může být vyjádřena jakýmkoliv dalším statkem, tedy i penězi, které jsou pojaty jako určitý objem dané komodity (zlata nebo stříbra).

Pojetím hodnoty statku jako jeho kupní síly vyjádřené v množství ostatních statků, za něž je směnitelný, se Sayovi podařilo zachytit onu vzájemnou provázanost (skrze působení tržního procesu) všech statků v ekonomice (respektive jejich hodnot). Díky tomu je jeho teorie v konečném důsledku teorií subjektivní hodnoty (pojaté jako vztah), přesto že sám Say hovoří o hodnotě skutečné (určené jako vnitřní vlastnost statku). Jde ovšem o teorii vysvětlující hodnotu jako vztah mezi statky samotnými, kdy hodnotící jedinec slouží pouze jako médium, ve kterém jsou tyto vztahy nalézány. Tato terminologie je důsledkem orientace klasických politických ekonomů na vysvětlování principů z pohledu společnosti jako celku, což vedlo k minimalizaci zkoumání role individuálního ekonomického aktéra v celém procesu. I díky tomu Say nedospěl k teorii mezního užitku, on jej totiž (z pohledu svého systému) ani nehledal. Důsledkem toho je značná obecnost a abstraktnost jeho teorie, která nedokázala myšlenku subjektivního užitku dostatečným způsobem osvětlit a překonat tak pracovní teorii hodnoty převládající mezi anglickými klasickými politickými ekonomy.

¹⁰¹ Díky čemuž nedospěl meznímu hodnocení a meznímu užitku, který by jeho teorii doplnil.

¹⁰² Zde je nutno podotknout, že Say uvažuje peníze jako statek, jehož jediným úkolem je, že slouží jako prostředek směny, a to navíc v jejich komoditní podobě. Jejich schopnost sloužit jako prostředek směny je pro Saye tak silná, že minimalizuje jakoukoliv jejich schopnost uspokojit přímo nějakou další (lidskou) potřebu. Ekonomika je tak vždy ekonomikou barterovou, neboť „*One product is always ultimately bought with another, even when paid for in the first instance in money.*“ (Say, 1971, s. 306).

2.2.3.4 CARL MENDER A HODNOTA JAKO VÝZNAM

Důsledným představitelem teorie hodnoty jako vztahu byl zakladatel rakouské ekonomické školy Carl Menger. V ucelené podobě svou teorii hodnoty představil již ve svém opus magnum *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*¹⁰³ z roku 1871.

Jeho analýza začíná slavnou definicí *statku*, kterou bychom mohli agregovat do podoby: aby byl předmět statkem, musí být schopen uspokojit existující lidskou potřebu, u níž si je člověk vědom toho, že s jeho pomocí může být uspokojena, a zároveň musí být člověk schopen tento statek k jejímu uspokojení použít.¹⁰⁴ Dalším krokem na cestě k definici hodnoty je definice *ekonomického statku*, která je předložena pomocí analýzy¹⁰⁵ vztahu mezi požadovaným a dostupným množstvím statku, přičemž aby byl statek statkem ekonomickým, musí být množství *požadované* větší než množství *dostupné*. Pouze ohledně těchto statků člověk činí (a může činit) ekonomická rozhodnutí.

Tím si Menger připravil půdu pro samotnou teorii hodnoty a její definici. Ta říká, že hodnota je významem¹⁰⁶ (důležitostí), který pro nás statek má, neboť jsme si vědomi faktu, že uspokojení našich potřeb je závislé na tom, zda jej máme k dispozici.¹⁰⁷ To zároveň znamená, že neekonomické statky nemají hodnotu, neboť jejich ztrátou nedochází ke snížení uspokojovaných potřeb. Vždy je totiž k dispozici jiný statek, který může onen odstraněný zastoupit a uspokojit danou potřebu, kdyby tomu tak nebylo, dostali bychom se již do kategorie ekonomických statků.¹⁰⁸

Ekonomická hodnota je nadkategorie obsahující užitnou a směnnou hodnotu. Jejich vzájemný vztah bychom mohli popsat rovnicí Ekonomická hodnota = max[užitná hodnota; směnná hodnota].¹⁰⁹ Všechny tři zde uvedené odlišné podoby hodnoty jsou však tvořeny jakoby společnou látkou a tou je jejich ontologický status. Ten zůstává nezměněn, hodnota je vždy *význam*; liší se pouze v tom, zda jde o přímý význam pro uspokojení potřeby – potom hovoříme o hodnotě užitné –, nebo o význam nepřímo zprostředkovaný směnou (za více či méně složitou strukturu dalších statků, které v konečném důsledku uspokojují naše potřeby) – poté hovoříme o hodnotě směnné. Proto pak i ekonomická hodnota, jako nadkategorie hodnoty směnné a užitné, je z ontologického pohledu vždy

¹⁰³ V práci je odkazováno na anglický překlad (Menger, 2007).

¹⁰⁴ Co do podstaty jde o zcela odlišnou definici statku (*gut*), než jakou používal Marx, pro kterého byl statek užitnou hodnotou věci a jako takový byl pouze formou ekonomické hodnoty. Zato u Mengerova je statek formou věci, která jako taková (jako statek) teprve má tu schopnost mít ekonomickou hodnotu. Daleko větší podobnost je mezi Marxovým (*ware*) a Mengerovým termínem zboží (*waare*), který je v obou případech definován svým zaměřením na společenský charakter statků.

¹⁰⁵ Celá tato analýza je prováděna z pohledu ekonomického aktéra. I když na tomto místě Menger připouští i analýzu z pohledu společenského celku (Menger, 2007, s. 96–98), což jej přivádí k definici vlastnictví. Z hlediska teorie hodnoty je však tato analýza pouhou odbočkou a může být chápána jako pozůstatek stylu myšlení (... argumentace a zejména cílů) klasické politické ekonomie.

¹⁰⁶ I když nejde o triviální termín, nebudeme jej zaměňovat s významem ve smyslu sémantickém, jehož důkladné studium odstartoval Gottlob Frege v devadesátých letech devatenáctého století, viz například stať (Frege, 1948). Menger jej pojímá jako čistě subjektivní faktor procesu hodnocení, který se postupně vyvinul do kategorie užitku (*utility*). Ta je ovšem značně odlišná od Mengerova chápání užitku, jako objektivní schopnosti statku uspokojit nějakou obecnou potřebu (jde o koncept podobný například výhřevnosti uhlí). Tento rozdíl je patrný z poznámky pod čarou na (Menger, 2007, s. 116) a více je rozveden v poznámce na straně (Menger, 2007, s. 118).

¹⁰⁷ (Menger, 2007, s. 115).

¹⁰⁸ Je tedy patrné, že rozdělení na ekonomické a neekonomické statky není ničím definitivním, naopak jde o dynamický koncept, jedině, čím je řízen, je vztah mezi požadavky na statky a jejich dostupným množstvím.

¹⁰⁹ Pokud by ovšem šlo o měřitelné veličiny. Abstraktní vztah mezi těmito kategoriemi sice má podobu zachycenou v uvedené rovnici, ovšem žádné další matematické vlastnosti plynoucí z této formy zápisu nepřebírá.

významem a vzniká tedy (a existuje pouze) ve vztahu mezi objektem (statkem) a hodnotícím subjektem.

Důležitou praktickou vlastností teorie hodnoty je, že předmětem hodnocení mohou být pouze předměty ekonomického jednání, kterými jsou pouze ekonomické statky. A statky, to jsou konkrétní věci, nikoliv druhy věcí. Pouze konkrétní předměty totiž vstupují do rozhodování ekonomických aktérů a pouze u nich pak můžeme hovořit o hodnotě a dalších kategoriích, z ní vyplývajících.

Ontologický status hodnoty Menger výstižně vystihuje v následující pasáži:

„[...] value [of things] is something fundamentally different from the things themselves; it is a judgment made by economizing individuals about the importance their command of the things has for the maintenance of their lives and well-being.“¹¹⁰

A následně popisuje, k čemu vedly snahy vedené (chybným) objektivním pojetím ontologického statusu hodnoty:

„Objectification of the value of goods, which is entirely subjective in nature, has nevertheless contributed very greatly to confusion about the basic principles of our science.“¹¹¹

2.2.3.5 EUGEN VON BÖHM-BAWERK

Za další významný příspěvek k rozvinutí teorie hodnoty jako celé oblasti, bez rozlišení na subjektivní a objektivní hodnotu, lze považovat dílo Mengerova pokračovatele v rakouské ekonomické tradici Eugena von Böhm-Bawerka. Zásadní¹¹² je zejména jeho příspěvek v Jenské ročence (Eugen von Böhm-Bawerk, 1991) z roku 1886.

Ve své teorii Böhm v mnohém navazuje na Mengeru, ovšem zároveň jeho myšlenky rozvádí a daří se mu explicitně formulovat spojovací článek¹¹³ mezi úzce pojatou subjektivní hodnotou ve zde používaném významu a objektivní hodnotou, která má ovšem (i v důsledku Böhmova příspěvku) poněkud odlišný charakter od toho, který jí připisujeme v této práci. Jinými slovy: daří se mu vytvořit pojítko mezi subjektivní hodnotou v pojetí Mengerově, a Sayovou hodnotou, pojatou jako kupní síla statku.

Böhm začíná svůj výklad explicitním rozlišením subjektivní a objektivní hodnoty, přičemž považuje obě kategorie za nesubsumovatelné pod vyšší termín (obecné) ekonomické hodnoty. Pod subjektivní hodnotou chápe, podobně jako Menger u užité hodnoty, význam statku pro blahobyt hodnotícího subjektu. Od hodnotícího subjektu pak vyplývá označení této kategorie jako *subjektivní* hodnota. Naproti tomu pod objektivní hodnotou chápe jeho objektivní směnnou hodnotu, která má charakter kupní síly statku a svou jevovou povahou je analogická k takové veličině jako je například

¹¹⁰ (Menger, 2007, s. 121).

¹¹¹ (Menger, 2007, s. 121).

¹¹² Nejen díky obsahu, ale také díky přístupné formě výkladu.

¹¹³ Samozřejmě nejde o zbrusu nový poznatek, který by byl nepřítomný v Mengerově díle. Jen je u Böhma explicitněji pojednán a je na něj zaměřena větší pozornost. V podstatě jeho formální strukturu naznačil i Say, kterému se však nepodařilo nalézt konkrétní obsah tohoto pojítko.

objektivní (fyzikálně určená) výhřevnost určitého typu dřeva. Přívlastek objektivní jí propůjčuje fakt, že je pozorovatelná¹¹⁴ i z hlediska jiného, než hlediska hodnotícího subjektu.

Pokud jde o subjektivní hodnotu, tak její charakter je v Böhmově pojetí v podstatě totožný s pojetím Mengerovým. Také ji chápe jako význam statku pro blahobyť hodnotícího subjektu a tedy jako vztah mezi (hodnotícím) subjektem a (hodnoceným) objektem. Momentem, který Böhm podrobněji analyzuje, je technický proces hodnocení, které probíhá jako *mezní* hodnocení. Pro určení subjektivní hodnoty je tedy rozhodující ona poslední potřeba, respektive její uspokojení, které může subjekt získat se získáním statku.¹¹⁵ Jde tedy o vztah mezi potřebami, které je statek schopen uspokojit, a krytím těchto potřeb, tedy dostupnou (disponibilní) zásobou statků, schopných přinést toto uspokojení.

Zásadní funkcí subjektivní hodnoty v Böhmově pojetí je tedy vysvětlení *individuálně* ekonomických jevů. Individuálních proto, že je pro ni určující role hodnotícího subjektu, navíc ve spojení s vždy konkrétními ekonomickými statky. Hlavním úkolem ekonomické vědy je však v jeho¹¹⁶ pojetí snaha o vysvětlení *sociálně* ekonomických jevů, tedy vztahů mezi nespočtem hodnotících subjektů a hodnocených statků. Tento úkol Böhm předepisuje pro teorii objektivní hodnoty (v jeho pojetí).

To je ostatně úkol, který teorii hodnoty připisovali i všichni jeho předchůdci, kteří se snažili o ekonomické traktování společenské reality. Zejména markantní je tato snaha u klasických politických ekonomů, jakými byli Smith, Mill, Ricardo, Marx či Say. Viděli jsme již na příslušných místech, že při těchto snahách naráželi na, jejich metodami, nepřekonatelné obtíže, které pramenily z neúspěšných snah o vypořádání se se vztahem mezi užitnou a směnnou hodnotu statků. Bylo tak až zásluhou Mengera a v explicitnější podobě právě Böhma, že se podařilo tento vztah objasnit a ustanovit tak teorii hodnoty jako (z ontologického hlediska) subjektivní hodnotu.

V jejich pojetí je totiž hodnota vždy pojata jako subjekt-objektový vztah, který se pouze, co do své jevové podoby, může ukazovat v podobách subjektivní a objektivní hodnoty. Jeho podstata ovšem zůstává vždy táž, neboť základem (Böhmovy) objektivní hodnoty není nic jiného než opět vztah mezi hodnotícím subjektem a hodnoceným objektem, který se pouze skrze směnu střetává s ostatními hodnotovými soudy dalších hodnotících subjektů. Objektivní (směnná) hodnota tak není ničím jiným než výslednicí těchto vztahů (=individuálních hodnotových soudů). Pokud bychom chtěli tento jev správně pojmenovat, měli bychom proto hovořit daleko spíše o intersubjektivní hodnotě, která je maximem toho, jak blízko jsme schopni se dostat k objektivitě. Výraz objektivní hodnota totiž stále rezervujeme pro hodnotu pojatou jako neměnnou vlastnost statků (objektů), nezávislých žádným způsobem na jejich vztahu k hodnotícímu subjektu (subjektům).

Klíčovým místem celé této analýzy je institut směny. Neboť bez existence směny (respektive její možnosti) nelze takto pojatou teorii hodnoty vůbec konstruovat. V tomto ohledu Böhm přichází s formulací obecného zákona směny, kterým je snaha o dosažení bezprostředního prospěchu z dané (inter-) akce. Tím, co směnu vůbec umožňuje, je různost individuálních hodnotových soudů, plynoucích z rozdílných potřeb, pociťovaných jednotlivými ekonomickými aktéry. Důsledkem tohoto faktu je, že i jeden konkrétní statek může být (a je) hodnocen různě, různými ekonomickými aktéry. To je poté tím největším impulzem pro proběhnutí směny, neboť to znamená, že je zde prostor pro

¹¹⁴ Jak ukážeme níže, je důležité, že jde pouze o její pozorovatelnost, tedy epistemologický charakter. Pokud jde o její ontologický charakter, tak ten zůstává v rovině vztahové a hodnotící subjekt (subjekty) při jeho určení nemůžeme pominout.

¹¹⁵ A analogicky uspokojení, o které může přijít při ztrátě statku.

¹¹⁶ A doufejme, že nejen v jeho.

uspokojení existujících potřeb (což je hlavní snahou ekonomického jednání). Důsledkem společnosti založené na (tržních) směnných vztazích je pak odstraňování (skrze uspokojování)¹¹⁷ pocítovaných potřeb, tedy směřování k pomyslnému společenskému optimu.¹¹⁸

Díky Böhmovým (a Mengerovým) přínosům tedy ekonomická věda dovršila snahu o sjednocení a propojení odvěkových nesourodých kategorií jako byly objektivní x subjektivní hodnota, směnná x užitná hodnota. Podařilo se tak jen důslednou analýzou všech zainteresovaných kategorií, jejímž plodem byla jednotná teorie hodnoty, pojímající hodnotu jako *subjekt-objektový vztah*, a to ve všech jejích podobách.

¹¹⁷ Tento postřeh se zdá naznačovat, že existuje ještě další způsob jak dosahovat onoho odstraňování pocítovaných potřeb a to modifikací samotných duševních stavů ekonomických aktérů tak, aby tito žádné potřeby nepocítovali. Tím by však došlo k přeměně ekonomických aktérů na něco zcela odlišného, totiž na neživé objekty, ať už anděly, roboty, nebo prostě jen kusy hmoty. Dle názoru autora je toto konečný důsledek veškerých snah o zlepšení ekonomického stavu společnosti jinou než ekonomickou (=tržně směnnou) cestou. Což je však úvaha patřící na jiné místo.

¹¹⁸ Které je ovšem nutno vždy chápat pouze jako ideální limitu.

3. SYNTÉZA NÁZORŮ NA POVAHU A PODSTATU HODNOTY A DŮSLEDKY PLYNOUCÍ Z NÍ PRO SOUČASNOU EKONOMII

3.1 METODOLOGICKÉ ZÁSADY STOJÍCÍ ZA EPISTEMOLOGICKOU POVAHOU TEORIE HODNOTY

Historický vývoj teorie hodnoty, který jsme sledovali v předchozích částech práce, bychom mohli vyjádřit následujícím schématem, které zachycuje dva důležité rozměry její povahy. Role a důležitost, které byly těmto rozměrům explicitně připisovány, se během historického vývoje proměňovaly, vždy však stály minimálně implicitně v ústředí zájmu všech teorií hodnoty. Těmito rozměry jsou 1) otázka po povaze vzniku hodnoty, a 2) otázka po povaze poznatelnosti (a tím i platnosti) hodnoty.

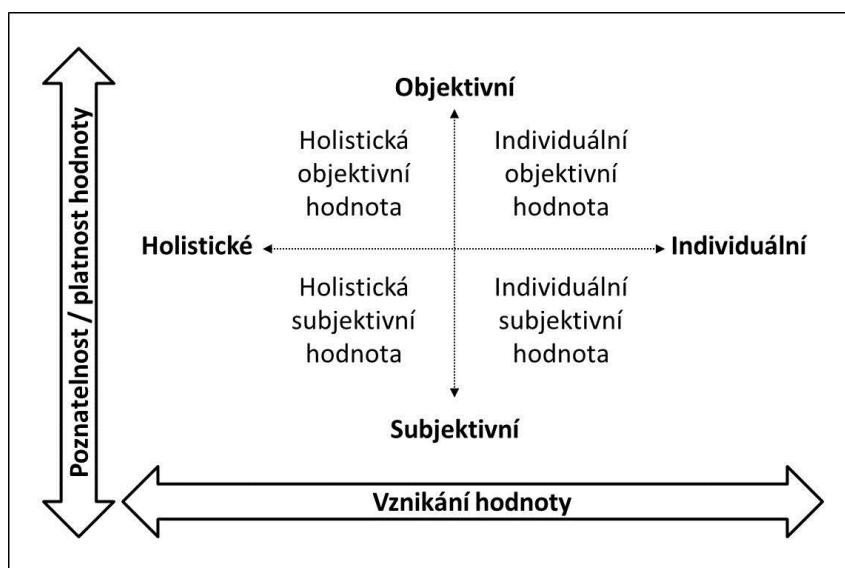

Schéma rozměrů teorie hodnoty (vlastní schéma)

Předmětem první otázky je zjistit, jakým způsobem, a zda vůbec, dochází ke vzniku hodnoty. Dvěma póly tohoto rozměru jsou individualistické a holistické pojetí tvorby hodnot. V holistickém pojetí jsou hodnoty tvořeny z jednoho zdroje; jako příklad takového pojetí můžeme sloužit Platónovy ideje, které můžeme chápat jako jediný zdroj hodnoty jsoucna (pokud bychom Platónovi připsali snahu hovořit výslovně o hodnotách jsoucna). Podobně holistické je i pojetí Aristotelovo, které připisuje úlohu „tvůrce“¹¹⁹ hodnot člověku, pojatému jako ZÓON POLITIKON, jehož univerzální potřeby mohou statky uspokojovat a získávat tak hodnotu.

¹¹⁹ Tvůrce hodnot je zde, stejně jako ve zbytku oddílu, potřeba brát jako přibližný termín vyjadřující aktivní roli hodnotícího aktéra. Ten je tak spíše spolutvůrcem v roli objevitele, nalézajícího hodnoty, tímto svým nalézáním je však zároveň spolutvářejícím. V žádném místě tohoto oddílu není termín „tvorba“ hodnot použit v silném ontologickém významu, znamenajícím ničím neomezenou činnost samotného subjektu, tvořícího hodnoty ex nihilo.

Člověk pojatý jako „absolutně svobodný tvůrce hodnot“, jehož „ničím nedeterminované, absolutně svobodné rozhodování, vyjádřené v úmyslech, je zdrojem hodnot“ (Zelený, 1969, s. 118), je výrazem extrémního axio-ontologického subjektivismu, jehož představitelem byl například Raymond Polin. Jeho (Polin, 1977) byla popisována profesorem Zeleným v předcházejících citacích. Takové pojetí by bylo vlastně pokračováním Marxova (a tedy původem Fichtovského) pojetí člověka naplňujícího svou podstatu, kterou je práce jako samoučel (viz 2.1.2.2). Na tom samém místě jsme již ukázali (a níže ještě zopakujeme a rozvineme), že takové

Individualistické pojetí tvorby hodnot znamená, že je v něm kladen důraz¹²⁰ na důležitost procesu individuálního hodnocení statků různými hodnotícími jednotlivci, kteří jsou v jeho rámci pojati jako skutečně¹²¹ odlišní jedinci. O tomto druhu tvorby hodnot můžeme prakticky hovořit až u marginalistů,¹²² i když v rámci faktické přesnosti bychom neměli zapomínat na předchůdce marginalismu.¹²³ Z autorů tematizovaných v této práci do tohoto pojetí spadají rakouští ekonomové Carl Menger a Eugen von Böhm-Bawerk.

Stejným způsobem jako první rozměr, i otázka po poznatelnosti/platnosti hodnoty může nabývat dvou pólů – jsou jimi objektivní a subjektivní poznatelnost/platnost. Zatímco první otázka se zbývala de facto úlohou jednotlivých ekonomických aktérů coby tvůrců hodnot, jež vytvářejí¹²⁴ svými hodnoceními, druhá otázka zkoumá jejich úlohu¹²⁵ (úlohu ekonomických aktérů) pokud jde o percepci a interpretaci výsledků oněch hodnototvorných procesů. Přesto (a právě proto), že při popisu této osy užíváme stejných termínů (subjektivní a objektivní) jako při primárním rozlišení ontologického statutu hodnot, musíme mít na paměti, že nyní hovoříme „pouze“ o jejich epistemologickém statusu.

Odedávna bylo samozřejmě snahou všech autorů, zabývajících se tématem hodnoty (ekonomických) statků, přijít s objektivně platnou teorií. Z rozličných důvodů bychom mezi teorie, jež více, či méně úspěšně, aspirují na tuto kategorii, mohli zařadit teorii Platónovu, či Marxovu. Stejně tak i Sayova a Aristotelova teorie na tuto kategorii pomýšlejí, ovšem (v důsledku nedostatečného důrazu, kladeného jimi na roli individuálních aktérů v procesu tvorby hodnot) jejich teorie můžeme považovat spíše za reprezentanty onoho subjektivního protipólu této osy, respektive proto-subjektivního, neboť přiznávají sice aktivní úlohu hodnotícímu aktérovi tím, že hovoří o užitečnosti statku jako tvůrci hodnot. To znamená, že pokud chce daný subjekt skutečně poznat hodnotu nějakého statku, musí se aktivně zapojit do celého procesu, tento je jím tedy ovlivněn a proto si nemůže klást nároky na objektivní platnost.

Naopak v případě Platónské a Marxovy koncepce není žádná aktivita na straně hodnotícího subjektu, která by mohla zesubjektivizovat výsledky poznávacího procesu hodnoty, vyžadována. Hodnota je v těchto pojetích subjektu spíše pouze ukázána.¹²⁶ Saye, stejně jako Bentham, můžeme v tomto ohledu chápat, jako že vykročili směrem od objektivní holistické hodnoty uznáním role individuálních aktérů alespoň v rámci poznávání hodnot.

Kdybychom vložili dynamiku historického vývoje do celého schématu, četli bychom je tak, že se postupovalo od naivního Platónského pojetí objektivně poznatelných a platných, holistických hodnot,

pojetí je neudržitelné, proto i my zde chápeme člověka vždy jako omezeného a determinovaného (skrže potřeby) přírodou (a samozřejmě skrže kulturu a instituce i ostatními lidmi, což v konečném důsledku znamená opět přírodou). Není však přírodou určen absolutně, vždy nám zbyde nějaká nenulová oblast, která je díky své složitosti nepopsatelná pomocí samotné přírodní vědy.

Mohli bychom tvrdit, že i samotná tato oblast je samozřejmě složena z přírodních prvků, jejich složitost je v ní však tak vysoká, že již na ně není rozložitelná. Jde o problematiku pojednanou například Hayekem v (Hayek, 1995, s. 83–85), totiž o problematiku redukce spontánních procesů na jejich deterministické, plánovaně řízené alternativy.

¹²⁰ Respektive je v něm přiznána aktivní role.

¹²¹ Co do jevové stránky, tak i, co do podstaty.

¹²² Tedy následovníků Jevonse, Mengera a Walrase.

¹²³ Například škola Salamanky, nebo Galiani a Lloyd. Více viz (Rothbard, 2006a), (Kauder, 1965).

¹²⁴ Anebo naopak nevytvářejí. To v závislosti na tom, na jakém pólu (holistický vs. individualistický) se nachází odpověď příslušné teorie.

¹²⁵ Zejména jejich aktivitu/pasivitu.

¹²⁶ Respektive odhalena, ale i vnucena.

přes Aristotelovo uznání role člověka – v rámci tvorby ovšem nediferenciované a proto stále holistické. Uznáním role užitečnosti¹²⁷ se však tato teorie alespoň vydala směrem k subjektivně poznatelné hodnotě. Jako reprezentanty této cesty můžeme považovat Benthama i Saye, kteří uznávali roli subjektu v rámci procesu hodnocení, ovšem nedokázali se dostat až k explicitnímu odhalení role individuálně odlišných ekonomických aktérů. To bylo v plné síle až dílem marginalistů, v této práci reprezentovaných Böhm-Bawerkem a Mengerem. Plné uznání role hodnotícího, individuálního subjektu v procesu hodnocení jim totiž umožnilo, skrze formulování individuální subjektivní hodnoty, dovést teorii zpět k bodu objektivní platnosti/poznatelnosti hodnoty. V Böhmově terminologii nazvané objektivní (individuální)¹²⁸ hodnotou, kterou můžeme zkráceně (a přesněji) pojmenovat jako intersubjektivní.¹²⁹

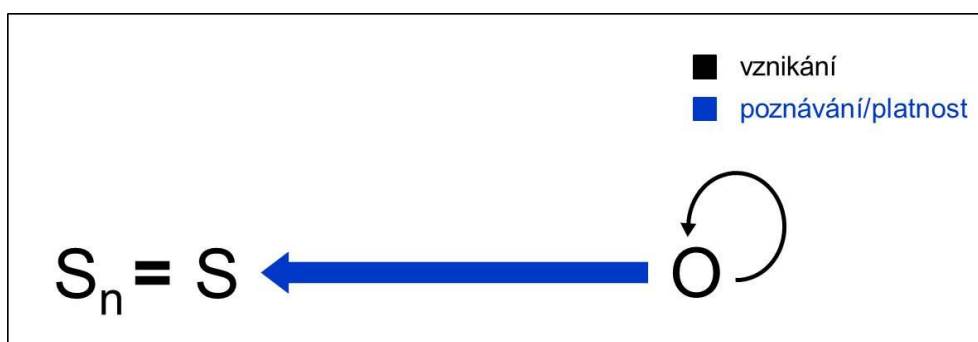

Schéma teorie holistické objektivní hodnoty (vlastní schéma), kdy hodnota je dána nezávisle na subjektu (subjektech). Subjekty jsou z jejího pohledu vzájemně zaměnitelné a mají pouze poznávací funkci. Příkladem takového pojetí hodnoty by bylo Platónovo pojetí hodnoty jako ideje.

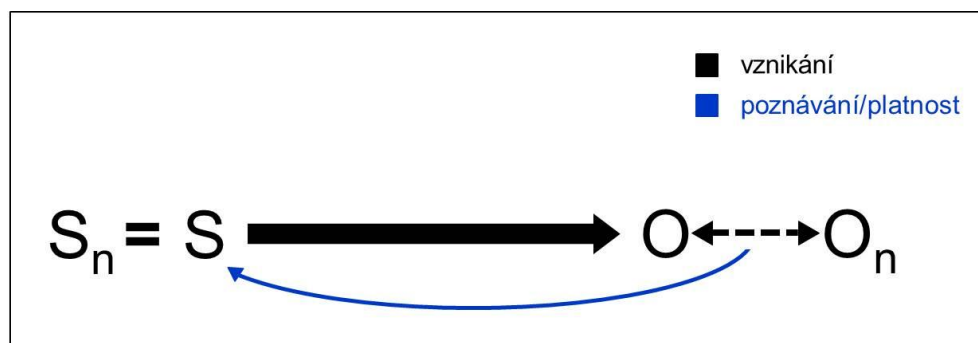

Schéma teorie holistické subjektivní hodnoty (vlastní schéma), kdy hodnota vzniká v rámci uspokojování potřeb subjektu, které jsou podmíněny znalostí vztahu hodnoceného objektu k okolnímu

¹²⁷ Mohli bychom říci, že statek již není užitečný proto, že je hodnotný, ale naopak je hodnotný, protože je univerzálnímu člověku užitečný.

¹²⁸ Tedy objektivně platnou, v individuálních aktech hodnocení tvořenou.

¹²⁹ Samostatnou kategorií, stojící mimo zde naznačený vývoj, je pak teorie Marxova, která také pretenduje na bytí individuální objektivní hodnotou. Individuální proto, že k tvorbě hodnoty dochází v individuálně odlišných aktech vynakládání konkrétní práce, které jsou ovšem samy o sobě nekvantifikovatelné. Ovšem teprve jejich objektivizací, která probíhá traktováním člověka jako homo laborans a práce jako abstraktní lidské práce, je Marx schopen předložit ucelenou teorii hodnoty, důsledkem čehož je, že jsou sice výsledné hodnoty objektivně poznatelné/platné, neboť jsou vyjádřitelné (a dokonce vyjadřované) pomocí jedné homogenní veličiny – abstraktní lidské práce. Zároveň však díky tomuto převodu na abstraktní lidskou práci dochází ke ztrátě oné individuality ekonomických aktérů, kteří jsou tak z pohledu celé teorie pouhými anonymními vynakládajícími (homogenní) abstraktní lidské práce. Proto jde spíše o holistickou, než individuální, objektivní hodnotou.

světu. Jednotlivé subjekty zde nejsou rozlišeny a proto jde o pojetí holistické. Příkladem takového pojetí je Aristotelova teorie založená na uspokojování univerzálních (lidských) potřeb.

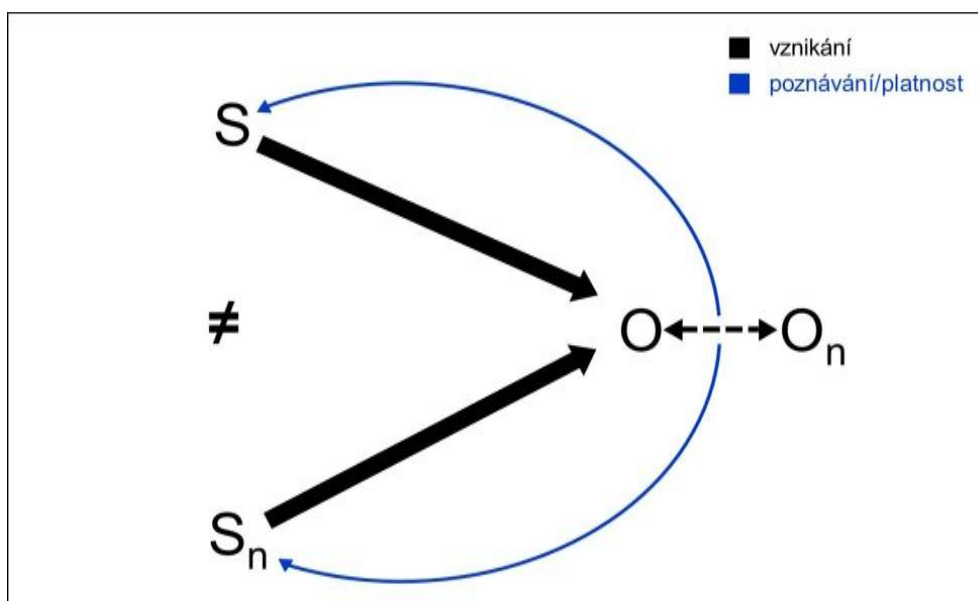

Schéma teorie individuální subjektivní hodnoty (vlastní schéma), kdy již dochází k rozlišení jednotlivých individuálních subjektů (ekonomických aktérů), které mají samostatnou, aktivní roli při vzniku hodnoty. Toto schéma by bylo aplikovatelné na Böhmovu subjektivní hodnotu.

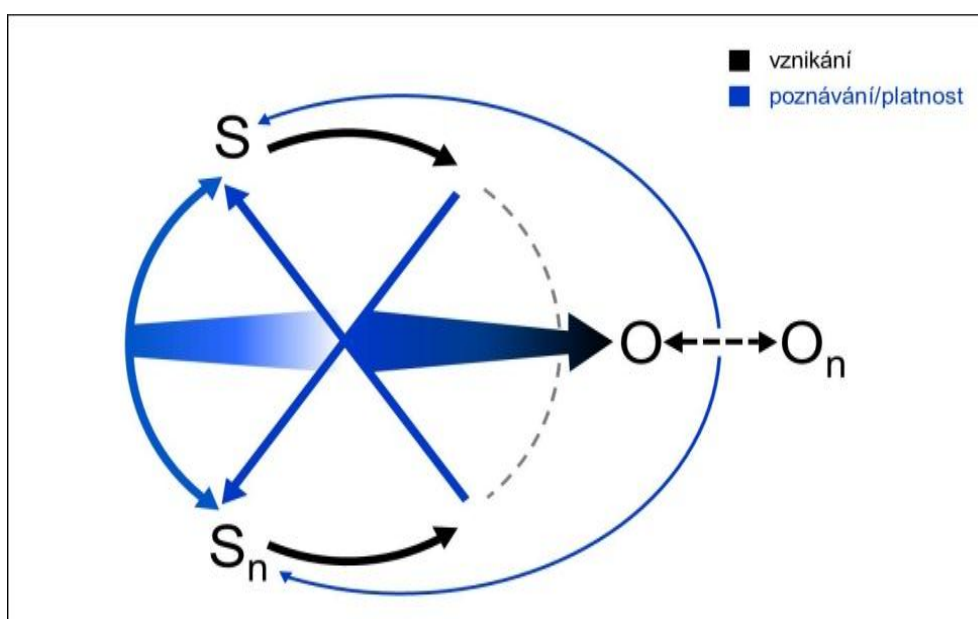

Schéma teorie individuální objektivní hodnoty (vlastní schéma), kdy hodnota vzniká v celospolečenském procesu mnohonásobných, vzájemně se ovlivňujících aktů individuálních hodnocení. Během nich subjekty hodnotu statku poznávají a zároveň jsou účastny na procesu její celospolečenské tvorby. Toto schéma je ilustrací Böhmovy objektivní hodnoty (v této práci označované jako intersubjektivní hodnota).

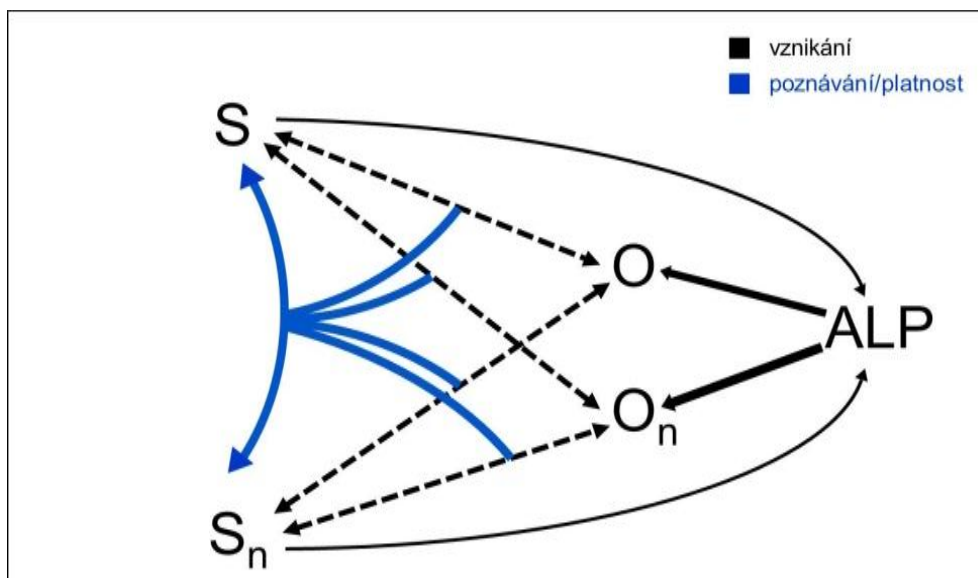

Schéma Marxovy teorie hodnoty (vlastní schéma), která je hodnotou objektivní. Ovšem na rozdíl od předešlé intersubjektivní hodnoty není individuální, neboť rozdíly mezi jednotlivými subjekty (v konečném důsledku i mezi objekty) jsou smazány vlivem objektivizující funkce abstraktní lidské práce (ALP). Tento faktor nivelizuje rozdíly, umožňující samotnou existenci vztahů mezi jednotlivými subjekty, objekty a subjekty a objekty navzájem. V důsledku role faktoru ALP v rámci této teorie je tato závislá na jeho existenci/pravdivosti/smýsluplnosti. Není tedy sama o sobě objektivní – je podmíněná ALP.

Naše otázky po povaze 1) vzniku a 2) poznatelnosti/platnosti hodnot jsou do jisté míry konkrétní aplikací zásad metodologického individualismu a subjektivismu, jak o nich hovoří například Alexander Tabarrok v (Tabarrok, 1990, s. 7–8). Zásada subjektivismu v tomto případě znamená uznání role (nějakého – jakéhokoli) subjektu v procesu hodnocení, námi exemplifikovanou jako role, kterou subjekt plní při poznávání hodnoty. Zásada individualismu pak spočívá v uznání aktivní role každého individuálního subjektu v konkrétním hodnotícím procesu. Tabarrok dokonce odvozuje zásadu subjektivismu z faktické platnosti předpokladu metodologického individualismu – tedy individuální různosti jednotlivých ekonomických aktérů. Tím, že Sayův a Benthamův subjektivismus nebyl založen na přísném¹³⁰ metodologickém individualismu, nepodařilo se jim formulovat jej v dostatečně koherentní podobě, aby byl uznatelný a pochopitelný jejich současníky. Zejména však takové subjektivistické teorie nebyly vystavěny na dostatečně solidních základech, to bylo také hlavní příčinou jejich faktického neúspěchu.¹³¹

My jsme navíc viděli, že pokud důsledně aplikujeme zásadu metodologického individualismu, můžeme i subjektivismus dostat až na samotné jeho hranice směrem o objektivní platnosti – tedy inter-subjektivismu. Právě plné poznání a uznání individuálního charakteru hodnotících aktérů a jejich role v rámci individuálního procesu hodnocení umožnilo Böhmovi formulovat jeho objektivní

¹³⁰ Zejména u Benthama jsou patrné náznaky odlišení jednotlivých konkrétních ekonomických aktérů, avšak nejedná se o žádný ucelený, natožpak přísný individualismus.

¹³¹ Neúspěchu, coby teorií, nikoliv nezbytně jako praktických zásad či dokonce ideologií.

hodnotu, tedy hodnotu, která se (minimálně svým názvem) zdá přímo vylučovat možnost svého vzniku v individuálních procesech hodnocení, činěných navzájem odlišenými¹³² ekonomickými aktéry.

3.2 SYNTÉZA TEORIE HODNOTY

„If the locks between two still bodies of water at different levels are opened, the surface will become ruffled with waves that will gradually subside until the water is still once more. The waves are only symptoms of the operation of the forces we call gravity and friction. The prices of goods, which are symptoms of an economic equilibrium in the distribution of possessions between the economies of individuals, resemble these waves. The force that drives them to the surface is the ultimate and general cause of all economic activity, the endeavor of men to satisfy their needs as completely as possible, to better their economic positions.“

(Menger, 2007, s. 192)

Při předcházejícím mapování historického vývoje podob teorie hodnoty jsme viděli několik zajímavých implikací pro její povahu. Zaprvé, hodnota může být logicky uvažována vždy jen jako subjekt-objektový vztah, tedy jako to, co zde označujeme termínem subjektivní hodnota. To znamená, že subjekt má aktivní roli při jejím utváření, nejen při jejím poznávání. Dále nelze o hodnotě hovořit, jestliže abstrahujeme od vztahu subjekt-objektové dvojce k okolí. Stav okolí je podstatnou částí dané situace, neboť pouze v nějak definovaném okolí je možné provádět mezní hodnocení, tedy hodnocení prováděné v momentu změny situace (=změny stavu okolí).

Tato hodnota je tedy primárně ustavována v procesech individuálního hodnocení, jejichž výsledkem jsou významy statku pro uspokojení potřeb. Skrze tržní interakce můžeme pozorovat, jak se tento princip projevuje v množství svých konkrétních exemplifikací. Důsledkem¹³³ této vzájemné souhry a střetávání se individuálních hodnotových soudů je maximalizace uspokojování pocítovaných potřeb.

Neméně důležitým faktem však je, že tuto maximalizaci je nutno pojmut jako nekonečný proces. Je tomu tak primárně proto, že potřeby pocítované lidmi jsou vždy samy o sobě neomezené, zatímco prostředky pro jejich uspokojení omezené jsou.¹³⁴ Nejvýznamnějším omezujícím faktorem je pak čas, plynoucí z konečnosti individuálního lidského života. To, že lidské potřeby jsou samy o sobě

¹³² Navíc také odlišenými a odlišitelnými.

¹³³ A zároveň implicitní konečnou motivací.

¹³⁴ V přesnějším významu – jsou omezeny zejména časovou a místní koexistencí s pocítovanými potřebami, nikoliv omezené ve smyslu Malthusiánské populační teorie, ve které je geometrický rozvoj populace limitován pouze aritmeticky rostoucím množstvím dostupných prostředků pro obživu této populace (Malthus, 1798). Ta byla ostatně již mnohokrát teoreticky i empiricky vyvrácena, nejslavněji snad pracemi J. Simona (Simon, 1983). Prostředky mohou být omezeny z temporálního, nebo lokálního pohledu ex-post, což je pohled, který zaujímá hodnotící aktér v konkrétní situaci procesu mezního hodnocení. Což však není pohled, který by bylo vhodné aplikovat na situaci lidstva jako celku a jeho vztahu k zásobám dostupných prostředků k uspokojení potřeb; v takovéto situaci totiž není možný ani žádný temporální, ani lokální kontext, neboť lidstvo není žádným jednajícím jedincem, provádějícím mezní hodnocení, který by se mohl nacházet *někdy, někde*. Taková abstrakce je pouhou idealizací, jejíž použití je limitováno uvědomováním se faktu její empirické nepravdivosti. Více viz níže.

neomezené, můžeme považovat za předpoklad, který ekonomie přebírá od psychologie¹³⁵ nebo filosofie.¹³⁶

Na přírodní úrovni však můžeme hledat kořeny tohoto stavu také ve faktu, že samotná lidská biologická existence je neslučitelná se zánikem veškerých interakcí s okolím, činěných za účelem naplnění potřeby jejího zachování. Nelze ji uvažovat jako nepodmíněnou; sama je založena na naplňování (uspokojování) potřeb skrze interakce s okolím. Toto naplňování potřeb je její konstitutivní podmínkou. Vidíme tedy, že i pokud jde o samotný život, vždy se najde nějaká potřeba, která potřebuje naplnit a proto je tento proces nekonečným v rámci lidského života.

Pokud tedy chceme uvažovat hodnotu jako nějaký konkrétní, uchopitelný objekt, jedinou možností, jak toho dosáhnout, je uvažovat ji jako regulativní ideu, ke které se během procesu hodnocení a zejména střetávání hodnotících soudů přibližujeme, nikdy jí však nedosáhneme. V tomto smyslu je pak jediným možným způsobem, jak se k takto pojaté hodnotě vztahovat, proces jejího postupného odhalování (nalézání), kterýžto proces můžeme pojmut jako exemplifikaci Hegelova procesu vědeckého poznávání vůbec, tak jak je provedeno ve Fenomenologii ducha. Poznávání hodnot statků je neustálým dialektickým procesem, ve kterém vědomí „*shledává, že jeho vědění předmětu neodpovídá*“ (Hegel, 1960, s. 102). Upravuje tedy své vědění o tomto předmětu (= o hodnotě statku) a zároveň tím mění i předmět sám (= hodnotu statku), neboť tento předmět je nedílnou součástí samotného jeho vědění, neboť jak jsme ukázali výše, hodnota není nikdy něčím vnějším hodnotícímu aktérovi,¹³⁷ něčím na něm zcela nezávislým. Tento proces tedy můžeme pojmut jako zkoušku, která „není jen zkouškou vědění, nýbrž i svého měřítka“ (Hegel, 1960, s. 102). Jedinou logickou možností, jak potom můžeme dojít úplného, pravdivého poznání hodnoty, je v naprostém uvědomění jednoty subjektu a objektu, tedy zjevení se ducha.¹³⁸ To je však možností pouze logickou, která sice podle Hegelova výkladu dějin dochází svého postupného naplnění, její absolutní naplnění se však zdá být v empirickém světě těžko¹³⁹ proveditelným. Odpovídá tedy svou povahou charakteru regulativní idey, ke které se svým faktickým poznáváním neustále přibližujeme.

Toto pojetí hodnoty, jako regulativní idey se také můžeme pokusit popsat pomocí matematické analogie s konceptem limity, který z formálního hlediska v mnoha vlastnostech odpovídá pojmu regulativní idey.

3.2.1 HODNOTA JAKO LIMITA

Kdybychom si hodnotu představili jako funkční vztah $y=f(x)$, šlo by o takovou funkci, u které bychom nikdy nemohli vyjádřit její funkční hodnotu v daném bodě, neboť nejsme schopni žádný konkrétní bod přesně určit – neboli, neumíme vyčerpávajícím způsobem definovat nezávisle proměnnou. Důvodem toho je, že nezávisle proměnná obsahuje individuální hodnotové soudy jednotlivců, které jsou, mimo (objektivně definovatelných) dostupných zásob prostředků, definovány právě také subjektivními (a tedy objektivně nepozorovatelnými) potřebami, k jejichž uspokojení mají sloužit. Jediným způsobem, jak spatřit tyto potřeby je pouze skrze pozorování průběhu

¹³⁵ Někaký druh vnitřní motivace, různě specifikované.

¹³⁶ Viz otázka smyslu lidského života, který může plnit svou roli, pouze pokud je aktuálně nedosažitelný, respektive nenaplnitelný.

¹³⁷ V této exemplifikaci v Hegelově terminologii odpovídá konceptu ekonomického aktéra koncept vědomí (opět nikoliv ve smyslu jakékoliv přísné adekvace, pouze ve smyslu naplňování stejných funkčních rolí v dané situaci).

¹³⁸ Viz poznámky J. Patočky k Hegelově Fenomenologii ducha (Hegel, 1960, s. 495-6).

¹³⁹ Přičemž velikost této obtížnosti se limitně blíží nekonečnu.

(celospolečenské) maximalizace uspokojování potřeb. Nachází se tedy v našem funkčním vztahu jak na místě závislé, tak nezávislé proměnné. Abychom tuto obtíž překonali, je nutné zbavit se oné závislosti veličiny „individuální potřeby“. Přiměřeným způsobem, jak toho dosáhnout se zdá být infinitezimální počet, konkrétně věty o limitách. Neboť v podobě limity si individuální potřeby zachovávají svůj charakter neomezenosti a zároveň bude možné je uvažovat jako nezávislé proměnné našeho funkčního vztahu.

Koncept limit se zdá mimo jiné také velmi blízce odpovídat Hegelovu pojetí určité negace, ve kterém vždy „*nic jest nicotou toho, z čeho rezultuje*“ a „*jest následkem toho samo něčím určitým a má obsah*“ (Hegel, 1960, s. 99, důraz původní). Stejně tak i určitá limita funkce si zachovává zcela zřejmou souvislost s průběhem oné funkce, je jí tedy určena a není nikdy pouhou nicotou, ani v případě limity v nevlastním bodě, (bodě mimo definiční obor funkce), ale vždy nicotou své funkce.

Tuto analogii, je však nutno chápat pouze jako přibližné nastínění možných obecných souvislostí mezi koncepty hodnoty a limity. Ani zdaleka se zde nebudeme zabývat konkrétními problémy, které by vznikly při doslovném aplikování samotné matematické metody limit na teorii hodnoty. Jde vskutku pouze o nastínění obecných společných rysů obou konceptů.

3.2.2 HODNOTA JAKO SPOJOVACÍ ČLÁNEK MEZI CENOU A UŽITKEM

I přes svůj charakter konkrétně, empiricky neuchopitelného¹⁴⁰ konceptu má hodnota schopnost plnit významnou roli zprostředkovatele vztahu mezi fakticky zcela neuchopitelným individuálním subjektivním užitekem a jeho objektivním, empirickým vyjádřením v podobě ceny daného statku. Proces hodnocení, odehrávající se na individuální úrovni v rámci jednotlivcov implicitního soudu o významu statku pro uspokojení jeho potřeb, se na úrovni celospolečenské projevuje svou jevovou stránkou, kterou jsou dopady celospolečenského procesu hodnocení (neodmyslitelně složeného z jednotlivých individuálních, subjektivních hodnotících soudů) na konstituci a změny cenového systému, panujícího v rámci společnosti.

Celý tento cenový systém není žádnou autonomní entitou existující sama o sobě a na ničem nezávisle, vždy je pouze kvantitativně vyjádřenou jevovou podobou celospolečenského procesu hodnocení statků, který je průvodní *apriorní logickou* podobou lidské snahy o „*odstraňování pocítované nespokojenosti*“¹⁴¹ (von Mises, 2006, s. 13).

Uvažujeme-li například hodnoty jako limity, podaří se nám tím ustavit pojítka mezi objektivními, konkrétními stavy cenových vektorů a objektivně nepozorovatelným užitekem, pocítovaným jednotlivci z uspokojování jejich potřeb. Toto tvrzení se zdá ničit Hayekovu představu o cenách jako dokonalém signálu stavu ekonomiky. Ceny totiž jsou pouhým jevovým zobrazením procesu maximalizace uspokojovaných potřeb, který se na logické úrovni manifestuje v celospolečenském procesu hodnocení statků. Ceny totiž v každém okamžiku zachycují pouhou část projevených potřeb, které se mění nejen v důsledku reakce na každou změnu cenového vektoru, ale i v důsledku reakcí na změnu výsledků samotných individuálních hodnotících procesů. Jakýkoliv určitý cenový vektor nemůže, sám o sobě, zcela odpovídat struktuře individuálních potřeb – v důsledku jejich přímé a objektivní nevyjádřitelnosti. I proto může být pojetí hodnoty například jako (nevlastní) limity uspokojovaných potřeb chápáno jako významný spojovací prvek mezi individuálním užitekem a objektivní jevovou realitou cenového systému.

¹⁴⁰ Uchopitelného de facto pouze logicky.

¹⁴¹ Tu můžeme pojmut, pokud neuznáme její apriorní charakter, i jako manifestaci primární snahy života (jako biologického pojmu) po svém trvání a zachování.

3.2.3 ROLE EKONOMICKÉ HODNOTY PŘI CELOSPOLEČENSKÉM PROCESU MAXIMALIZACE UŽITKU

Celým předcházejícím průběhem sekce 3.2, provádějícím syntézu teorie hodnoty předložené v této práci, se linula myšlenka celospolečenské maximalizace uspokojování plynoucího z odstraňování pociťovaných nenaplněných potřeb.¹⁴² Bylo již naznačeno, že tato maximalizace je vlastně konstituující podmínkou celého procesu – jak individuálního, tak celospolečenského – hodnocení, jehož prostřednictvím se vlastně pouze manifestuje. V tomto pojetí ji můžeme považovat za apriorní zákon reality v tom smyslu, že není omezena žádnými předpoklady, či podmínkami, kromě těch konstituujících lidskou existenci.

Ať již uvažujeme člověka jako odlišujícího se od ostatní (živé)¹⁴³ přírody účelovostí svého jednání, či nikoliv, lze úspěšně tvrdit, že veškeré předpoklady maximalizace užitku, zprostředkované průběhy hodnotících procesů (individuálních i celospolečenských), jsou již nutně obsaženy v samotné definici takového tvora. Účelovost, jakkoliv je často skrytá, je vždy minimálně implicitně přítomná ve všech projevech (nejen) lidského jednání, s dostatečným odstupem a poměrně vysokou mírou abstrakce můžeme za účel života obecně označit snahu o jeho zachování (a rozmnožení),¹⁴⁴ i když takové označení již stojí velmi ostře na hranici významu pojmu účel a měli bychom jej v tomto pojetí uvažovat spíše jako zjednodušenou antropocentrickou abstrakci. Platností II. termodynamického zákona je vlastně zároveň na fundamentální rovině zaručena podmínka existence pociťované nespokojenosti, která plyne z rostoucí entropie¹⁴⁵ systému. Všechny ostatní podmínky této maximalizace jsou logickými důsledky této snahy uspokojovat potřeby odstraňováním pociťované nespokojenosti.

Samotný princip maximalizujícího jedince je důsledkem faktu, že odstraňování nespokojenosti musí probíhat neustále, právě za účelem překonání entropického působení okolí, jako zbytku systému. Proto musí jedinec postupovat tak, aby svou činností odstranil maximální možné množství pociťované nespokojenosti. Odtud je pak již jen krůček k objevení zákona klesajícího mezního užitku.¹⁴⁶ Ten stanovuje (ve slavné definici jako I. Gossenův zákon), že intenzita uspokojování potřeby klesá s jejím pokračujícím naplňováním (Pavlík, 2004, s. 639). Jako takový je logickým důsledkem dosazení principu iterativního opakování individuálního procesu odstraňování pociťované

¹⁴² Zkráceně, ovšem ne zcela přesně, označované jako maximalizace užitku.

¹⁴³ Tato úvaha může být samozřejmě dohnána ještě dál a uvažovat člověka i živou přírodu jako fundamentálně nikterak odlišnou od přírody neživé. I kdyby toto redukcionistické pojetí bylo udržitelné, znamenalo by pouze posun celé teorie na odlišnou půdu a její průběh za použití odlišných (méně diferenciovaných a proto nepřesnějších) pojmů. Máme však za to, že právě možnost využití vysoce diferenciovaných pojmů (jejichž úspěšné používání je ovšem podmíněno znalostí jejich podstaty a geneze; konečně právě upozornění na podstatu pojmu hodnoty, skrze jeho genezi je jedním z cílů této práce) spojených nejen s popisem živé přírody, ale zejména člověka jako účelově jednajícího tvora, přináší, kromě jednoduchosti a přehlednosti, celé teorii i možnost daleko přesnější tematizace celého problému.

¹⁴⁴ Tuto snahu můžeme popsat také jako proces vyrovnávání se s- a překonávání entropicky působícího (v souladu se zákony termodynamiky) prostředí, bez něž by došlo k potlačení života (a v ještě větší míře člověka) jako negentropického činitele. Tato metafora přináší otázku, nakolik je existence a působení tohoto negentropického činitele pouze (zcela jistě nezamýšleným, ale možná i naprosto náhodným) důsledkem lokálního negentropického vlivu (daného v našich podmínkách Sluncem). Dalo by se s nadsázkou říci, že vlastně žijeme na velmi vysoký, termodynamický dluh, který svými rozměry zcela bagatelizuje ekonomický dluh, na který žijí naše společnosti v posledních desetiletích. Jako úvod k pojmům entropie a negentropie viz (Pavlík, 2004, zejména s. 29–238).

¹⁴⁵ Více k termodynamické fundaci života viz (Pavlík, 2004, s. 29–238), zde použijeme základních pojmů termodynamiky pouze okrajově a spíše jako ilustraci v obecně srozumitelné formě, proto nebudeme uvádět jejich bližší definice.

¹⁴⁶ Přesněji – klesajícího mezního uspokojení z odstranění (naplnění) pociťované nespokojenosti.

nespokojenosti. Jestliže každý proces uspokojování odstraňuje maximum možné nespokojenosti, každé další opakování tohoto procesu musí za nezměněných okolností¹⁴⁷ odstraňovat menší množství nespokojenosti než proces předchozí.

Pokud navíc tento proces rozšíříme ještě o množství rozdílných pociťovaných nespokojeností, pak na individuální úrovni, za posledního předpokladu – cen, daných exogenně,¹⁴⁸ vede jednání, v souladu se shora uvedenými předpoklady, v konkrétní podobě k jednání, které můžeme popsat jako v souladu s II. Gossenovým zákonem, který říká, že jedinec bude rozdělovat vynakládání svých disponibilních prostředků tak, aby u všech rozdílných nespokojeností nakonec pociťoval jejich stejnou intenzitu.¹⁴⁹ Opět nejde o nic jiného než logickou dedukci z výše uvedených předpokladů.

Aby jednotlivý ekonomický aktér mohl provádět celý výše uvedený proces, musí činit to, co jsme v předcházejících sekcích popsali jako proces hodnocení, ten je totiž popisem činnosti, bez jejíhož provedení by nebyl schopen orientovat se mezi jednotlivými pociťovanými potřebami a prostředky, jež může využít k jejich naplnění (odstranění). Pokud bychom provedli z faktického pohledu nepřipustnou abstrakci a pohlédli bychom na celou společnost jako na jedináčského ekonomického aktéra, viděli bychom, že jedná podle stejných zákonitostí jako individuální ekonomický aktér. Provádí procesy hodnocení jednotlivých statků (skrže jednání jednotlivců, které je zase motivováno výsledky jejich individuálních hodnotících procesů), a v souladu s výsledky těchto procesů rozhoduje (opět skrže jednání jednotlivých ekonomických aktérů, motivovaného jejich hodnotícími procesy) o alokaci dostupných prostředků mezi konkurující si potřeby (které jsou opět potřebami jednotlivců). Taková je logická struktura jednání společnosti, coby entity provádějící maximalizaci uspokojovaných potřeb; v jevové rovině má tento proces podobu měnícího se cenového systému, který provádí zobrazení této logické struktury do reálného vyjádření pomocí kvantitativních poměrů mezi jednotlivými prostředky uspokojování potřeb. Ovšem, jak bylo uvedeno na začátku tohoto odstavce, celá tato abstrakce je fakticky nepřesná a proto nepřipustná. Jejím zásadním nedostatkem je, že přistupuje ke společnosti jako k jedináččímu individuu, které se nachází na určitém místě a v určitém čase. Pokud by tomu tak nebylo, nemohla by tato entita provádět hodnocení, neboť hodnocení se vždy odehrává v kontextu určité situace určené minimálně místně a časově. Společnost však v důsledku toho, že sama o sobě je pouhou abstrakcí, složenou reálně z mnoha individuálních ekonomických aktérů, není takovou lokalizovatelnou entitou. To znamená, že jediným způsobem jak tuto abstrakci provést, je mimo čas a prostor, můžeme ji tedy uvažovat pouze jako z pohledu oné regulativní idey, stojící mimo čas a prostor daného ekonomického systému. Proto také hodnocení (a celé jednání), které tato společnost provádí, musíme uvažovat pouze ex-post, tedy až po dané situaci, což v případě celospolečenského procesu znamená pouze z pohledu onoho nedosažitelného cíle celé společnosti – regulativní idey maximalizace naplňování pociťovaných potřeb. Což je pohled diametrálně odlišný od anticipace možných naplnění potřeb, prováděných individuálním ekonomickým aktérem ex-ante v každém okamžiku.

¹⁴⁷ Tento předpoklad si můžeme dovolit, neboť se bavíme o logické struktuře dané situace, proto neuvažujeme nutnou (jakkoliv minimální) změnu situace, mezi kterýmikoliv dvěma sukcesivními procesy odstraňování nespokojenosti.

¹⁴⁸ Což je opět předpoklad, který můžeme připustit jako přiměřenou abstrakci v situaci, kdy je individuální ekonomický aktér součástí rozsáhlého ekonomického systému, v jehož rámci hraje výsledek jeho individuálního hodnotícího procesu minimální roli.

¹⁴⁹ Jde o modifikaci tří verzí II. Gossenova zákona, uvedených v (Pavlík, 2004, s. 639-40).

Důležitými závěry tedy je, že ekonomika je (nekončící) proces společenské maximalizace uspokojovaných potřeb. Nedílnou součástí tohoto procesu jsou individuální (hodnotící) ekonomičtí aktéři.

Poté, co jsme provedli metodologické ukotvení syntetizující formulaci a roli teorie hodnoty v rámci ekonomie, jako vědy zabývající se lidským jednáním a jako teorie zdůrazňující důležitost vzájemných interakcí¹⁵⁰ mezi jednotlivými ekonomickými aktéry pro samotnou ekonomii, můžeme nyní přistoupit ke stručnému nastínění několika praktických dopadů, které tato teorie má na některé oblasti ekonomie. Nejde v žádném případě o definitivní systematickou tematizaci těchto dopadů, spíše o jejich počáteční nastínění.

3.3 DOPAD NA TEORII VOLBY

3.3.1 L'HOMME DE DESCARTES ET L'HOMME PAVLOV¹⁵¹

Při snaze o popis lidského jednání a jeho ekonomického charakteru, jehož podmnožina je předmětem teorie volby, můžeme uvažovat dva protichůdné póly pohledu na člověka, který je jejím předmětem, a jeho roli. Oním prvním pólem je aktivně jednající (Karteziánský) člověk, který reaguje na okolí a jeho stavy nejen přímo – v modu pouhé re-akce, ale také nepřímo – v modu akce, kterou nemůžeme plně popsat (a předpovídat) pouze na základě (jakkoliv vyčerpávající) znalosti okolí. Takový člověk je předobrazem Misesova člověka, který jedná za účelem odstranění (odstraňování) pociťované nespokojenosti (von Mises, 2006, s. 13). Člověk, jako účelově jednající člověk (Karteziánský člověk), přináší do modelu situace, která je předmětem problému teorie volby, moment neurčitosti.¹⁵² Tato neurčitost je důsledkem nezávislosti ekonomických aktérů, která vylučuje kompletní znalost všech parametrů dané situace, bez ní je ovšem ohrožen samotný předpoklad teorie volby, jímž je právě kompletní znalost všech relevantních faktorů situace, když už ne individuálním ekonomickým aktérem, tak alespoň pozorovatelem.¹⁵³ Pokud bychom navázali na výše uvedenou teorii hodnoty a vycházeli z ní při aplikaci na situace popisované teorií volby, dospěli bychom k závěru, že v důsledku uznání aktivní role individuálního ekonomického aktéra v rámci teorie hodnoty, musíme nutně dodržet toto pojetí člověka i v oblasti teorie volby, pokud chceme, aby naše ekonomická teorie byla koherentní a udržitelná.

Naopak druhou možností je studovat člověka Pavlovovského, který pouze reaguje na impulsy z okolí. Takový člověk je v přímém rozporu s předpoklady výše popsané teorie subjektivní hodnoty, neboť není schopen žádného vlastního vstupu. Pouze poskytuje (předem známé) výstupy, funkčně závislé na daných vstupech. Jako takový je redukovatelný na živočicha popsatelného přírodními vědami a je otázkou, zda je potřeba provádět jeho zvláštní zkoumání v rámci ekonomie. Výhodou tohoto konceptu je, že na něj lze aplikovat teorii volby, neboť funkční vztah mezi vstupy a výstupy je zde předem znám. Jsme proto schopni ze znalosti vstupů určit, jaký bude výstup. Logickou nevýhodou tohoto pojetí ovšem je, že neodpovídá pojetí člověka, které bylo představeno výše

¹⁵⁰ Což byl právě požadavek kritiků současné úlohy ekonomie uvedených v sekci 1.2, kteří právě požadovali větší zdůraznění role mezilidských (ekonomických) interakcí v moderní ekonomii (Buchananem označované jako symbiotika).

¹⁵¹ Karteziánský a Pavlovovský člověk. Koncepty, které popsal Jean Marchal, citováno v (Kauder, 1965, s. 119).

¹⁵² Nejistoty ve smyslu popsaném F. Knightem v (Knight, 2002).

¹⁵³ Samotný tento předpoklad s sebou přináší problém závislosti/nezávislosti dané situace, popisované teorií volby, na pozorovateli. Více o tomto problému viz (Hudík, 2011, s. 7–15)

v rámci teorie hodnoty. Proto je v ekonomické vědě nepatřičné (pokud uznáme platnost pojetí člověka tak, jak je pojat v teorii hodnoty).

Konečně třetí alternativou je traktovat člověka, jako majícího někdy rysy člověka Pavlovovského a někdy rysy člověka Karteziánského, což je pozice, která mimo svou vnitřní roztržitost (a proto také nelehkou udržitelnost) přiznává alespoň částečnou platnost charakteristik, vlastních jednajícímu člověku, a proto je i v jejím případě nutno postupovat v souladu s teorií reflektující částečnou nezávislost jednajícího člověka, jehož jednání není pouhým reagováním.

3.3.2 HEURISTIKA JAKO ALTERNATIVA TEORIE VOLBY

Zde popíšeme pouze jeden důsledek, který má pojetí člověka jako jednajícího člověka pro charakter situace, popisované teorií volby, a zejména alternativní způsoby řešení, které takováto situace přináší a které se liší svou vhodností pro toto řešení.

Situaci, u které nejsme schopni vyčerpávajícím způsobem důsledně popsat všechny (relevantní) vlastnosti jejího konkrétního stavu, můžeme označit za situaci nejistoty.¹⁵⁴ Jako taková se zásadním způsobem liší od situace rizika, kdy jsme jednotlivým vlastnostem jejího stavu schopni přiřadit alespoň kvantifikovatelné pravděpodobnosti.¹⁵⁵ V důsledku vyčerpávající nepopsatelnosti individuálního ekonomického aktéra je každý proces hodnocení nutně situací panující nejistoty. A to nejen pro pozorovatele této situace, ale i pro všechny zúčastněné ekonomické aktéry. Důležitým dopadem na oba typy subjektů (jak pozorovatele, tak ekonomické aktéry) je, že v situaci, kterou neumí vyčerpávajícím způsobem popsat a připsat v ní všem relevantním okolnostem alespoň (konečnou) pravděpodobnost, není hledaným řešením dané situace optimalizace, neboť neznáme všechny pravděpodobnosti, podle kterých bychom se mohli řídit (vypočítat řešení optimalizační úlohy). Jak ukazuje například Gigerenzer,¹⁵⁶ 1) lidé v situacích nejistoty neřeší optimalizační úlohu, ale používají heuristiky.¹⁵⁷ 2) použitím heuristiky můžeme dospět k statisticky přesnějším výsledkům, než při hledání řešení situace nejistoty pomocí sofistikovaného algoritmu.

Jednou z důležitých vlastností heuristických postupů¹⁵⁸ je, že ze samotného procesu řešení problému neodstraňuje jeho cíl; tím zachovávají teleologickou strukturu jednání ekonomických aktérů a jsou tak minimálně z tohoto hlediska vhodným nástrojem pro řešení jejich problémových situací.¹⁵⁹ Tím, co z procesu řešení odstraňují, je naopak počet jeho kroků, také díky tomu mohou být řešení na nich založená robustnější, než řešení získaná pomocí matematické optimalizace založené na nedostatečně definovaných parametrech komplexního algoritmu. Taková řešení totiž často odstraňují svůj cíl ze samotného procesu řešení a minimálně touto vlastností se odchyľují od situace ekonomických aktérů, zkoumaných ať už v teorii volby, nebo při procesu hodnocení.

Tento fundamentální rozdíl mezi heuristickým řešením a řešením založeným na složitém algoritmu lze ilustrovat na modifikaci slavného příkladu Milтона Friedmana – jeho profesionálního

¹⁵⁴ Rozlišení mezi situacemi rizika a nejistoty je explicitně formulováno již minimálně od dvacátých let dvacátého století, kdy je i s jejich důsledky odlišil Frank Knight (Knight, 2002). Bohužel je toto rozlišení stejně opomíjené a zpochybňované jako je dlouho známé a pochopitelné, viz například debata v (Levin, 2006, s. 31–32), (Machina, 1987), nebo (Arrow, 1966).

¹⁵⁵ A je v tomto případě jedno zda se jedná o pravděpodobnosti apriorní, nebo aposteriorní, viz (Shackle, 1991, s. 15–24).

¹⁵⁶ V (Gigerenzer & Brighton, 2009; Gigerenzer & Gaissmaier, 2011).

¹⁵⁷ Tedy neřeší daný problém pomocí definovaného algoritmu, ale pouze za použití jednoduchých postupů, odhalených často pouhou metodou pokusu a omylu.

¹⁵⁸ Kromě poměrně zřejmé menší výpočetní náročnosti.

¹⁵⁹ Které jsou vždy situacemi nejistoty, jak bylo zdůrazněno výše.

hráče kulečníku (Friedman, 1997, s. 12). Gigerenzer jej modifikuje na baseball a hráče v poli chytajícího míč (Gigerenzer & Brighton, 2009, s. 108–9). Řešení, založené na složitém algoritmu, by zahrnovalo výpočet rovnice o mnoha proměnných (rychlost nadhozu, úhel úderu pálky, gravitační zrychlení, tření, rotaci míče,... směr a sílu větru). Jejím výsledkem by bylo určení místa předpokládaného dopadu míče. Takový postup však není (ani teoreticky možný) protože, i kdyby všechny ostatní veličiny byly jednoduše kvantifikovatelné a vyčerpávajícím způsobem určitelné,¹⁶⁰ minimálně vítr vstupuje do celého problému jako moment nejistoty – nejen hráč baseballu, ale ani meteorolog, není schopen s dostatečnou přesností určit směr a sílu poryvů větru v daném místě, výšce a čase. Proto nastupuje řešení založené na jednoduché heuristice,¹⁶¹ které se zaměřuje pouze na cíl chytit míč a z něj vychází v celé fázi svého provedení. Naproti tomu postup založený na složitém algoritmu vyčlenil jeden prvek (určení místa dopadu míče) za cíl své analýzy a následně se zaměřil na jeho naplnění. Dochází tedy ke změně cíle a zaměření celého procesu v porovnání s procesem, stavějícím na jednoduché heuristice, založené bezprostředně na dosažení cíle (chytit míč) nikoliv jen zprostředkovaného cíle (určit bod dopadu).

Charakteristickým pro rozdíl mezi heuristikou a složitým optimalizačním algoritmem v situaci nejistoty je fakt, že heuristika, vzhledem ke své bezprostřední zaměřenosti na cíl (=řešení celé situace) v sobě tento vždy obsahuje. Složitý algoritmus se však díky své zaměřenosti na nalezení zprostředkujícího cíle může od konečného cíle (tedy řešení celé situace) snadno odchýlit. Nejen tím, že neznáme koeficienty všech jeho proměnných, ale také tím, že některé proměnné neznáme vůbec, nebo na ně můžeme i zapomenout.¹⁶²

Při řešení problémů teorie volby v situaci, kdy uznáme (alespoň částečnou) charakteristiku člověka jako člověka jednajícího a tedy vyčerpávajícím způsobem nepopsatelného, se také jedná o hledání řešení za situace nejistoty. Formulujeme-li takovou situaci jako hledání optima (maximalizací užítu) pomocí konstrukce užitkové funkce a hledání jejího maxima za daného omezení, provádíme vlastně řešení dané situace pomocí složitého algoritmu, jehož všechny proměnné (nemluvě o jejich koeficientech) jsou pro nás neznámé, respektive vyčerpávajícím způsobem neurčitelné. Taková analýza předpokládá nalezení bodu maxima užítu¹⁶³ jako řešení dané situace a tento bod maxima hledá. Tím však odstraňuje skutečný¹⁶⁴ cíl celé situace, kterým není maximalizace (jakéhokoliv) užítu, ale proces odstraňování pociťované nespokojenosti (von Mises, 2006, s. 13). Právě toto zaměření se na zprostředkující cíl může být tím, co přivádí teorii volby k řešení problémů jí nepříslušejících, respektive problémů nepřinášejících skrze své řešení rozšíření našeho poznání. Takovými problémy jsou v tomto případě zejména otázky týkající se určení cenových vektorů příslušných situací, nebo naopak hledání optimálního spotřebitelského koše za daného cenového vektoru.

¹⁶⁰ O čemž lze pochybovat minimálně k jejich množství a množství hodnot, jež některé z nich mohou nabývat. Tím se i jejich výsledný vektor stává takřka neurčitelným a nemůžeme mu proto připsat konkrétní objektivní pravděpodobnosti.

¹⁶¹ Kdy hráč fixuje úhel pohledu na míč a upravuje rychlost a směr svého běhu tak, aby tento zůstal fixní.

¹⁶² Jako se nám to stalo v našem příkladu s během směrem k míči. Heuristika vždy zahrnuje a reflektuje konečné řešení v celém svém průběhu (běž tak, abys udržoval úhel pohledu konstantní!). Řešení založené na nalezení místa dopadu však s sebou nese nutné rozdělení do dvou fází: vypočítej místo dopadu, běž tam! Krom netriviálnosti nalezení řešení prvního kroku se navíc může stát, že opomeneme krok druhý, čímž se prostor pro selhání daného způsobu řešení situace nejistoty zvětšuje.

¹⁶³ Ať už si pod pojmem užitek představíme cokoliv.

¹⁶⁴ Dalo by se říct konečný, vzhledem k jeho povaze coby nekonečného procesu, by však takové označení bylo terminologickým oxymóronem.

Důsledné seznámení se s teorií hodnoty, jejími implikacemi a zejména pak s jejími konstitutivními podmínkami naopak vede k přiměřenému traktování situací jednajících lidí jako situací nejistoty a z toho rezultující nemožnosti přesného kvantitativního určení takových veličin jako je cenový vektor, nebo optimální spotřebitelský koš. Jako alternativu této optimalizační úlohy se taková teorie hodnoty snaží představit jednoduchou heuristiku, založenou na procesu odstraňování pocíťované nespokojenosti, ať již přímo interakcí pouze s přírodními prvky, či pomocí interakce s ostatními ekonomickými aktéry. Proces hodnocení tedy můžeme v tomto významu chápat jako heuristiku procesu odstraňování nespokojenosti, která neredukuje situaci ekonomického aktéra na hledání spotřebitelského koše statků, maximalizujícího pocíťovaný užitek, za existence daného cenového vektoru, nebo naopak hledání cenového vektoru vedoucího k těmům za daného spotřebitelského koše statků.

Tato práce si neklade za ambici dostatečně konkrétní a vyčerpávající popsání této heuristiky, snaží se však ukázat, jaké jsou její obecné vlastnosti, a že je krokem správným směrem, vzhledem k dodržování adekvace mezi povahou svého procesu řešení a povahou tohoto řešení (jeho cíle) samotného. Snaží se proto nasměrovat budoucí směřování výzkumu v oblasti teorie volby směrem k faktorům ovlivňujícím podobu a mechanismy používaných heuristik. Zdá se nezbytným, že pokud budeme chtít tuto obecnou teorii naplnit konkrétním obsahem, nezbyde nám nic jiného, než si přiznat, že vskutku do ní musíme tento konkrétní, empirický obsah vnášet, zkoumáním empirických faktorů (okolností) doprovázejících konkrétní procesy volby. Pokud jde o formální analýzu, zdá se být zbytným její další pokračování směrem k tvorbě složitějších modelů rozhodování, založených na formálních předpokladech a axiomech. Vše, co může být přiměřeně řečeno v obecné (a proto formální) rovině již v tomto případě bylo řečeno přiznáním adekvátního významu a interpretaci teorii hodnoty.

V důsledku výše uvedeného navíc můžeme ekonomii, pokud je pojata jako věda zabývající se lidským jednáním, důsledky vyplývající z něj a zejména (ekonomickými) interakcemi mezi jednotlivými ekonomickými aktéry, chápat jako podoblast obecné teorie volby. Tedy přesně naopak, než jak bývá obvykle vztah mezi těmito dvěma oblastmi vědy zabývajícími se lidským jednáním, popisován.

3.4 DOPAD NA TEORII PENĚZ

„However much prices, or in other words, the quantities of goods actually exchanged, may impress themselves on our senses, and on this account form the usual object of scientific investigation, they are by no means the most fundamental feature of the economic phenomenon of exchange. [...] This central feature lies rather in the better provision two persons can make for the satisfaction of their needs by means of trade. [...] Prices are only incidental manifestations of these activities, symptoms of an economic equilibrium between the economies of individuals.“

(Menger, 2007, s. 191)

Ze závěrů sekce 3.1 a 3.2 lze poměrně lehce vyvodit několik důsledků, týkajících se teorie peněz. Tyto dopady mají charakter požadavků na samotnou definici peněz, jejich logický a historický původ a v neposlední řadě funkce, které mohou plnit.

Zcela zásadní pro každou teorii peněz je jejich samotná výchozí definice, tedy ustanovení toho, co pod tímto pojmem rozumíme. Zde rozumíme pod pojmem peníze, všeobecně uznávaný prostředek směny.¹⁶⁵ Jde tedy o statek, jehož základní odlišností oproti všem ostatním druhům statků je vysoký stupeň jeho směnitelnosti v rámci dané společnosti za jakékoliv další druhy statků. Žádná jiná, podstatná odlišnost mezi tímto statkem a zbylými statky v dané ekonomice pak neexistuje. Z logického hlediska může jeho roli plnit jakýkoliv konkrétní statek, ovšem některé k tomu mají vhodnější vlastnosti, mezi které patří zejména snadná dělitelnost, relativní vzácnost a relativně stabilní zásoba.

Korektními způsoby popisu historického (případně logického) vzniku peněz jsou zejména Misesova (von Mises, 1953, s. 30–34, 2006, s. 361–431) teorie založená na regresním teorému a Marxova teorie geneze peněžní formy hodnoty (Marx, 1954, zejména s. 30–36). Obě tyto teorie ukazují, že peníze jsou statkem jako každý jiný a stejně tak i na ně se vztahují stejné zákonitosti ohledně hodnotících procesů individuálních ekonomických aktérů. Jediný rozdíl je v konkrétní jevové podobě tohoto procesu hodnocení, kdy u statku peníze výrazně převládá forma uspokojování potřeb jednotlivců nepřímou, vždy je však¹⁶⁶ logicky výsledovatelná až k procesu přímého uspokojení konkrétní potřeby,¹⁶⁷ jde tak pouze o rozdíl stupně, nikoliv rozdíl třídy, pokud jde o povahu jejich hodnoty.

Již z tohoto rozboru povahy a vzniku peněz je patrné, že nemohou být pojaty jako k reálné ekonomice neutrální, neměnný standard ekonomické hodnoty a její uchovatel, což jsou role tradičně jim přisuzované. Je pravdou, že za určitých okolností se mohou k plnění těchto rolí dostat, vždy však pouze sekundárně a akcidentálně, neboť nejde o vlastnosti vyplývající z jejich podstaty. Jakožto statky, které jsou standartní součástí celé ekonomiky totiž i ony podléhají neustálým vlivům individuálních procesů hodnocení (skrze které se manifestuje proces hodnocení celospolečenského).

O každé teorii peněz, která se jim snaží přiřknout další funkci, kromě funkce všeobecně uznávaného prostředku směny, můžeme říci, že buďto penězům přiřazuje funkce, které tyto plní pouze akcidentálně a zabývá se tak pouze jejich jevovým projevem, anebo se vůbec nezabývá penězi, ale nějakým (více, či méně) odlišným konceptem (případ teorie endogenní nabídky peněz). Ani jeden z postupů se nezdá být oprávněným, minimálně z metodologického hlediska, neboť obojí je porušením zásad snahy o pravdivé poznání skutečné povahy reálných jevů. V prvním případě jde o zaměření se na momenty, které nejsou z hlediska podstaty daného problému významné, v druhém případě pak jde o matení pojmů, což pravdivému poznání nikdy nepomáhá.

Tato práce chce upozornit na fakt, že, z teorie hodnoty vyplývající důsledky pro povahu statku peníze, jsou tak významné, že významným způsobem omezují možné pole pro působení jeho teorie.

¹⁶⁵ Není proto v tomto kontextu možné porovnávat teorii peněz s post-keynesovskou teorií endogenní nabídky peněz, která za peníze považuje (bankovní) úvěr a vůbec je nepovažuje za prostředek směny, viz (Vítek, 2011, s. 17–21), kde je také možno nalézt odkazy na relevantní primární literaturu, například (Innes, M. A., 1913) a (Innes, M. A., 1915). Takové pojetí je v přímém kontrastu s definicí peněz zde předloženou, která, jak ukážeme níže a jak by mělo být již zřejmé z předcházejících pasáží, je jedinou logicky možnou definicí peněz. To, co post-keynesovská teorie označuje za peníze, tedy ve skutečnosti nejsou vůbec peníze, je to úvěr, tedy kategorie (chceme-li – instituce) zcela odlišného charakteru. Jeho označování jako peníze je pak jen matením pojmů (třebas založeným na zdánlivé jevové podobě obou konceptů).

¹⁶⁶ Jak v případě Marxova výkladu geneze peněžní formy hodnoty, tak v Misesově regresním teorému.

¹⁶⁷ Řečeno rakousky – je výsledovatelná až k uspokojení plynoucímu ze statků prvního řádu.

Metodologicky a pojmově správné by proto bylo hovořit o penězích pouze v rámci takto nastaveného omezení, tedy přiznat si jeho existenci a závaznost. Oním hlavním omezením je nemožnost pojetí peněz jako neměnného standardu hodnoty.¹⁶⁸ Musíme vždy respektovat fakt, že peníze mohou tuto funkci, dočasně, a vždy jen přibližně plnit, není však nikdy zaručená jejich povahou, či jakýmkoliv dalším zásahem jejich jevové (například právní) definice. Teorie hodnoty je tak nástrojem umožňujícím konzistentní definici a vysvětlení původu peněz a zároveň stanovuje logické limity na rozsah funkcí, které mohou tyto plnit.

3.5 DOPAD NA TEORII ROZDĚLOVÁNÍ

„Moderní společnost, která postrádá všemi svými členy závazně sdílenou, a tudíž intersubjektivně platnou hierarchii obsahově vymezených hodnot, může proto fungovat jen tehdy, když její členové namísto toho respektují formální pravidla, jež každému jedinci vymezují hranice sféry, v níž může svoji individuální hodnotovou hierarchii realizovat tak, aby přitom neomezil ostatní jedince.“

(Pavlík, 2004, s. 734)

Moderní teorie rozdělování vychází minimálně implicitně z utilitarismu J. Benthamy, který se ve svém díle s jeho pomocí pokoušel nalézt východisko pro konstrukci dokonalejšího (racionálnějšího) právního systému.¹⁶⁹ Stejně tak i veškeré moderní teorie rozdělování se zabývají hledáním způsobu, jak rozdělit nějakou variantu společenského důchodu mezi jednotlivé členy společnosti. Jak ukazuje (Blaug, 1985, s. 590–92), vycházejí při tom z odkazu J. S. Mill, který provedl skrze svou formulaci „zákonů produkce“ a „zákonů distribuce“ (Mill, John Stuart, 1909, kap. Preliminary Remarks) explicitní rozdělení oblasti zájmu ekonomie do dvou na sobě zdánlivě nezávislých sekcí. Všechny tyto snahy o formulování konzistentní a nezávislé teorie rozdělování jsou ovšem primárně limitovány nemožností intersubjektivního porovnávání užitku. Přičemž není problém v absenci potřebného měřítka, pomocí kterého by porovnávání mohlo probíhat, problémem je, že vůbec neexistuje něco, k čemu bychom mohli toto měřítko přiložit, tedy žádný abstraktní „užitek“, který by byl pouze odlišnými jedinci různě prožíván a interpretován (Tabarrok, 1990, s. 7–8).

Což je myšlenka, která je zcela v souladu se základními vlastnostmi hodnot, respektive hodnotících procesů, jak jsme je popsali výše v této práci. Jediným opravdu společným znakem všech individuálních ekonomických aktérů je jejich snaha o odstraňování pociťované nespokojenosti, která ovšem není žádnou konkrétní (ani extenzivní) veličinou, je pouze abstraktním konceptem označujícím nutnou průvodní okolnost lidského zápolení s (přírodním) okolím.¹⁷⁰ Obsahově však tato nespokojenost nabývá mnoha různých a nesouměřitelných podob, což je další faktor vnášející nepopsatelnost a tím neurčitelnost do individuálních hodnotících procesů.

¹⁶⁸ Ostatně tato utopie snad nemohla být (alespoň od počátku „inflačního“ dvacátého století) nikdy myšlena vážně, když například i při určování velikosti hrubého domácího produktu je patrný významný faktický rozdíl při vyjádření ve stejné měně, ve dvou po sobě následujících letech (tedy stejnými penězi, lišícími se pouze obdobím, ve kterém uvažujeme jejich kupní sílu).

¹⁶⁹ (Stigler, 1950, s. 309).

¹⁷⁰ Ztělesňujícím de facto působení II. termodynamického zákona.

Z těchto důvodů nemůže být ekonomická teorie rozdělování nikdy založena na pravdivých vědeckých předpokladech, zajišťujících naplnění jejího hlavního cíle, kterým je přiměřená (spravedlivá) distribuce důchodů dané společnosti. Dosažení takového cíle je možné jen pomocí jednoho ze dvou způsobů. 1) ponecháním distribuce na dobrovolně uskutečněných aktech směny mezi jednotlivými ekonomickými aktéry, 2) dosazením jednoho ekonomického aktéra (nebo skupiny) do role rozdělovače.

V prvním případě se de facto nejedná o teorii rozdělování přímým způsobem, to se děje nepřímo spontánním působením individuálních ekonomických aktérů a jejich vzájemných interakcí.

V případě druhém je pak nutno vzít na zřetel všechny aspekty, které s sebou role rozdělovače přináší. Těmi jsou hlavně fakt, že rozhodnutí tohoto rozdělovače jsou nadřazena rozhodnutím individuálních ekonomických aktérů a dále fakt, že tento rozdělovač bude nutně postupovat tak, aby maximalizoval množství odstraněné nespokojenosti, jím pociťované. Jedinou situací, kdy může tento rozdělovač zároveň jednat v souladu s cíli svých podřízených subjektů (tedy odstraňovat i jimi pociťovanou nespokojenost) je, pokud se tyto cíle stanou i jeho cílem.

Taková situace má v ideálním případě podobu systému uplatňujícího princip nalezené distributivní spravedlnosti, kdy je jeho dodržování přesně a úspěšně monitorováno všemi členy skupiny, kteří mají v případě jeho porušení možnost vynutit si nápravu, tak aby došlo k jeho znovunastolení. Fakticky by takový stav musel být provázen efektivní možností vyměnit rozdělovače, pokud by neplnil svou roli donucovatele k dodržování principu distributivní spravedlnosti. Jde tedy o klasickou ukázkou Aristotelova hledání spravedlnosti, tak jak jej tematizuje ve své *Etice*. Zásadním problémem tohoto konceptu, kromě jeho uplatnitelnosti pouze v rámci tzv. malé společnosti, je právě faktická neschopnost rozdělovače určit velikosti zásluh, kterým by měly odpovídat jím přidělené poměry odměn. Takového stavu by bylo možné dosáhnout pouze za situace, kdy všichni jednotlivci v roli podřízených subjektů budou naprosto identičtí a budou sdílet jen velmi jednoduchou a obecnou hierarchii hodnot.¹⁷¹ Jen poté by mohl rozdělovač v dané společnosti odhadnout zásluhy¹⁷² všech svých podřízených subjektů.

Zatímco první varianta řešení problému teorie rozdělování vlastně není vůbec teorií rozdělování (alespoň v přímém významu), druhá varianta je fakticky neschopna naplnit svůj cíl nalezení vědeckého a pravdivého principu, její platnost je pak spíše omezena na nepřesnou zásadu dodržování určitých etických (případně právních) norem. Není tak předmětem ekonomie, do oblasti ekonomie naopak spadá varianta první, kterou je ale, jak jsme již řekli, poněkud nepřesné označovat za teorii rozdělování. Proto tedy závěrem tematizace dopadů teorie hodnoty na ekonomickou teorii rozdělování je, že teorie rozdělování není vhodnou oblastí zájmu ekonomie, neboť problémy, které řeší, jsou v té podobě, v jaké jsou jí představeny, problémy práva, nikoliv ekonomie (a už vůbec ne ekonomie pojeté jako *katallaxie*).

¹⁷¹ Tyto hodnoty pak budou nutně hodnotami normologickými (dle Englišova dělení), nejsou totiž již podmíněny vztahem k individuálnímu účelu nějakého jednání, ale pouze obecným a v rámci celé společnosti závazným vztahem k obecně (univerzálně) platné normě.

¹⁷² Je zajímavé, jak místo zásluh v principu distributivní spravedlnosti zaujímají potřeby, pokud je tento princip aplikován na teorii rozdělování v moderním pojetí.

ZÁVĚR

Ve snaze o zodpovězení otázky, zda je teorie hodnoty neprávem opomíjeným tématem ekonomické teorie, jsme ukázali, že ve dvacátém století (a zejména jeho druhé polovině) došlo k zásadnímu „přehodnocení“¹⁷³ její povahy a podstaty. Touto svou novou podobou se pak zcela odtrhla od svého původního významu, který jsme v této práci považovali za původní. Tím bychom mohli předložit kladnou odpověď na část celé otázky – zda je teorie hodnoty opomíjeným tématem. Ano – je, neboť to, co je dnes obvykle tematizováno pod názvem teorie hodnoty a co dokonce vysloužilo název paradigma hodnoty pro současnou mainstreamovou teorii z úst některých kritiků (Kohn, 2004), není vlastní teorií hodnoty. Jde pouze o teorii rovnovážného stavu, která sama sebe označuje za teorii hodnoty.

A právě v onom faktu, že jde o statickou rovnovážnou teorii, spočívá i odůvodnění kladné odpovědi na druhou část otázky – zda je toto opomíjení neoprávněné. Když jsme totiž provedli zmapování logického vývoje pojmu hodnota – směrem k intersubjektivně platné hodnotě, vznikající (a objevované) v nestále trvajícím procesu celospolečenského hodnocení, složeného z jednotlivých hodnocení individuálních ekonomických aktérů, viděli jsme, že právě tato dynamika je nedílnou součástí samotného pojmu hodnoty – jejím konstitutivním prvkem.

Tato dynamika s sebou samozřejmě přináší řadu omezení, zejména týkajících se jednoduchosti analytické práce, která se stala doménou ekonomie v druhé polovině dvacátého století. Pokud však tato omezení uznáme a respektujeme, přináší s sebou odměnu v podobě logické přesnosti používaných kategorií a termínů a zejména zdůraznění role vzájemných souvislostí mezi jednotlivými prvky – tedy nasměrováním pozornosti směrem k syntetizující roli ekonomie, která je její nedílnou součástí, doplňující ekonomickou analýzu, a nelze ji zcela vynechat, pokud chceme pojímat ekonomii jako ucelenou vědu, schopnou systematického tematizování reality ekonomických vztahů, složených ze složitých vrstev mnohastranných interakcí.

Poté, co jsme odpověděli (kladně) na naši základní otázku, jsme načrtli několik dopadů, které by mělo překonání onoho neoprávněného opomíjení teorie hodnoty. V oblasti teorie volby, by oním dopadem bylo zjednodušení formální stránky její analýzy a přesunutí pozornosti na proces volby jako celek, uvažujícím cíl jednání jako primární bod, od něž je sekundárně odvíjena diskuze ohledně prostředků vedoucích k jeho dosažení (kterým jsou prostředky neustále podmíněny).

V oblasti teorie peněz jsme odstranili logickou možnost pojmání peněz jako zvláštního statku, neutrálního ke zbytku celé ekonomiky.

V případě teorie rozdělování jsme pak i díky povaze pojmu hodnoty viděli, že se, ve striktním slova smyslu, nejedná o problém příslušející ekonomické teorii, ale jde daleko spíše o etický a právní problém, spjatý s hodnotami pouze ve významu normologických hodnot, nikoliv hodnot teleologických.

¹⁷³ „A Reconsideration“ (Hicks & Allen, 1934a).

SEZNAM LITERATURY

Arendt, H. (1998). *The human condition*. University of Chicago Press.

Aristoteles. (1937). *Nikomachova etika*. Praha: Jan Laichter.

Aristoteles. (1998). *Politika* (2. vyd.). Praha: Rezek.

Aristotle. (2007). *Topics*. Adelaide: The University of Adelaide Library.

Arrow, K. J. (1966). Exposition of the Theory of Choice under Uncertainty. *Synthese*, 16(3), 253–269.

Bentham, J. (1843). *The Works of Jeremy Bentham, vol. 3* (Roč. 1-11, Roč. 3). Edinburgh: William Tait.

Získáno z

[http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1922
&Itemid=28](http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1922&Itemid=28)

Blaug, M. (1985). *Economic Theory in Retrospect*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boettke, P. J. (1996). What is wrong with neoclassical economics (and what is Still wrong with Austrian Economics). *Beyond Neoclassical Economics*. Aldershot, England: Edward Elgar.

Buchanan, J. (1964). What should economists do? *Southern Economic Journal*, 30(3), 213–222.

Coase. (1937). Nature of the Firm. *Economica*, 4(16), 386–405.

Coase, R. H. (2008). The Institutional Structure of Production. V C. Ménard & M. M. Shirley (Ed.), *Handbook of New Institutional Economics* (s. 31–39). Springer Berlin Heidelberg. Získáno z <http://www.springerlink.com/content/nr55p44j54227586/abstract/>

Colander, D. (2011). HOW ECONOMISTS GOT IT WRONG: A NUANCED ACCOUNT. *Critical Review*, 23(1-2), 1–27. doi:10.1080/08913811.2011.574468

Debreu, G. (1959). *Theory of Value: An Axiomatic Analysis of Economic Equilibrium*. New Haven and London: Yale University Press.

Diels, H. (1903). *Die fragmente der Vorsokratiker griechisch und deutsch*. Weidmannsche buchhandlung.

Engliš, K. (1947). *Malá logika: věda o myšlenkovém řádu*. Melantrich.

- Frege, G. (1948). Sense and Reference. *The Philosophical Review*, 57(3), 209–230.
doi:10.2307/2181485
- Friedman, M. (1997). *Metodologie pozitivní ekonomie*. Praha: Grada Publishing.
- Gigerenzer, G., & Brighton, H. (2009). Homo Heuristicus: Why Biased Minds Make Better Inferences. *Topics in Cognitive Science*, 1(1), 107–143. doi:10.1111/j.1756-8765.2008.01006.x
- Gigerenzer, G., & Gaissmaier, W. (2011). Heuristic Decision Making. *Annual Review of Psychology*, 62(1), 451–482. doi:10.1146/annurev-psych-120709-145346
- Google scholar. (nedatováno). *Google scholar*. Získáno leden 28, 2012, z scholar.google.com
- Hayek, F. A. (1991). *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1994). *Právo, zákonodárství a svoboda: nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie* (Vyd. 2.). Praha: Academia.
- Hayek, F. A. (1995). *Kontrarevoluce vědy: studie o zneužívání rozumu* (1. vyd.). Praha: Liberální institut.
- Hegel, G. W. F. (1960). *Fenomenologie ducha*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Heidegger, M. (1977). *The Question Concerning Technology and Other Essays*. New York: Garland Publishing, Inc.
- Hicks, J. R., & Allen, R. G. D. (1934a). A Reconsideration of the Theory of Value. Part I. *Economica*, New Series, 1(1), 52–76. doi:10.2307/2548574
- Hicks, J. R., & Allen, R. G. D. (1934b). A Reconsideration of the Theory of Value. Part II. A Mathematical Theory of Individual Demand Functions. *Economica*, New Series, 1(2), 196–219. doi:10.2307/2548749
- Holman, R. (2005). *Dějiny ekonomického myšlení*. C.H. Beck.
- Hudík, M. (2011). *Essays on Economic Behaviour* (Disertační práce.). Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- Hutchison, T. W. (1956). Bentham as an Economist. *The Economic Journal*, 66(262), 288–306.
doi:10.2307/2227971

- Innes, M. A. (1913). The credit theory of money. *Banking Law Journal*. V Wray L. R. (Ed.), (2004). *Credit and state theories of money: The contributions of A. Mitchell Innes*. New York: Edward Elgar.
- Innes, M. A. (1915). What is money. *Banking Law Journal*. V Wray L. R. (Ed.), (2004). *Credit and state theories of money: The contributions of A. Mitchell Innes*. New York: Edward Elgar.
- Kauder, E. (1953). Genesis of the marginal utility theory: from Aristotle to the end of the eighteenth century. *The Economic Journal*, 63(251), 638–650.
- Kauder, E. (1965). *A History of Marginal Utility Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Keynes, J. M. (1997). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. UK: Prometheus Books. Získáno z <http://homepage.newschool.edu/~het/texts/keynes/gtcont.htm>
- Knight, F. H. (2002). *Risk, Uncertainty and Profit*. Beard Books.
- Kohn, M. (2004). Value and exchange. *Journal article by Meir Kohn; The Cato Journal*, 24.
- Kohn, M. (2007). The exchange paradigm: Where to now? *The Review of Austrian Economics*, 20(2-3), 201–203. doi:10.1007/s11138-007-0020-6
- Kraus, O. (1905). Die Aristotelische Werttheorie in ihren Beziehungen zu den Lehren der modernen Psychologenschule. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, (61), 573–592.
- Krugman, P. (2009). How did economists get it so wrong? *New York Times*, 2(9), 2009.
- Kyprý, V. (1994). Vývoj pojmu zákona v novověké filosofii; I. Raná klasická filosofie. *E-LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. Získáno z <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/zakon.pdf>
- Kyprý, V. (1996). Vývoj pojmu zákona v novověké filosofii; II. Pozdější klasická novověká filosofie. *E-LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. Získáno z <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kyp-1-96.pdf>
- Kyprý, V. (1999). Vývoj pojmu zákona v novověké filosofii; III. Pozdější klasická novověká filosofie v politickoeconomické formě. *E-LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. Získáno z <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kypry1.pdf>

- Kyprý, V. (2001). Vývoj pojmu zákona v novověké filosofii; IV. Kantovo (resp. kantovské) paradigma ve vztahu k paradigmatu dřívější i pozdější klasické novověké filosofie i ve vztahu k její politickoekonomické formě. *E-LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. Získáno z <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/Zakon5.pdf>
- Kyprý, V. (2004). Ekonomický zákon (bytí lidsky jsoucího) a vědecký zákon ekonomický (bytí lidsky jsoucího). *E-LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. Získáno z <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/kypry204.pdf>
- Levin, J. (2006). Choice under Uncertainty. Získáno z <http://www.stanford.edu/~jdlevin/Econ%20202/Uncertainty.pdf>
- Machina, M. (1987). Choice Under Uncertainty: Problems Solved and Unsolved. *Economic Perspectives*, 1(1), 121–154.
- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the Principle of Population*. London: St. Paul's Church-Yard. Získáno z <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/malthus/popu.txt>
- Marx, K. (1954). *Kapitál: Díl první* (Třetí české vydání (porovnáno s vydáním německého originálu, Dietz, Berlín, 1947 a ruského vydání, Gospolitizdat, Moskva, 1949).). Praha: Státní nakladatelství politické literatury. Získáno z <http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1867/kapital/>
- McCloskey, D. N. (1990). Their Blackboard, Right or Wrong: A comment on Contested Exchange. *Politics & Society*, 18(2), 223–232.
- Menger, C. (2007). *Principles of economics*. Auburn Ala.: Ludwig von Mises Institute.
- Mill, John Stuart. (1909). *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy* (7th vyd.). London: Longmans, Green and Co.
- Pareto, V. (1994). *Manuale di economia politica*. Edizioni Studio Tesi.
- Pavlík, J. (2004). *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu* (1.vyd. vyd.). Praha: Professional Pub.
- Polin, R. (1977). *La Création des valeurs*. Vrin.
- Popper, K. (1974). *Objective knowledge: an evolutionary approach*. Oxford: Clarendon.

- Raphael, D. D. (1995). *Adam Smith*. Odeon.
- Read, L. E., Ebeling, R. M., & Friedman, M. (2006). *I, pencil : my family tree*. Irvington-on-Hudson, NY: Foundation for Economic Education.
- Rothbard, M. (2006a). *Classical Economics: An Austrian perspective on the history of economic thought*. Auburn Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, M. (2006b). *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian perspective on the history of economic thought*. Auburn Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- Samuelson, P. (1947). *Foundations of Economic Analysis*. Harvard University Press Cambridge, Mass.
- Say, J. B. (1971). *A treatise on political economy, or, The production, distribution and consumption of Wealth*. New York: Augustus M. Kelley.
- Sen, A. (2003). Sraffa, Wittgenstein, and Gramsci. *Journal of Economic Literature*, 41(4), 1240–1255.
- Shackle, G. L. S. (1991). *Epistemics and economics: a critique of economic doctrines*. Transaction Publishers.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of economic analysis*. London: Allen & Unwin.
- Simon, J. L. (1983). *The Ultimate Resource*. Princeton Univ Pr.
- Smith, A. (2001). *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut.
- Stark, W. (Ed.). (2003). *Jeremy Bentham's Economic Writings: Volume Three: Vol 3* (1. vyd.). Routledge.
- Stigler, G. J. (1950). The development of utility theory. I. *The Journal of Political Economy*, 58(4), 307–327.
- Tabarrok, A. (1990). Subjective Value Theory: A Reformulation. *Austrian Economics Newsletter*, 12(1).
- Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. (2007, 2008). Příruční slovník a databáze lexikálního archivu. Získáno listopad 18, 2011, z <http://psjc.ujc.cas.cz/search.php>
- Vítek, R. (2011). *Post-Keynesiánská teorie peněz: vliv na ekonomickou (ne)stabilitu a možnosti jejího řešení* (Diplomová práce.). Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- von Böhm-Bawerk. (1949). *Karl Marx and the Close of his System*. New York: Augustus M. Kelley.

- von Böhm-Bawerk, E. (1894). The Ultimate Standard of Value. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 5, 1–60.
- von Böhm-Bawerk, Eugen. (1991). *Základy teorie hospodářské hodnoty statků*. Praha: Academia.
- von Mises, L. (1953). *Theory of Money and Credit*. New Haven: Yale University Press.
- von Mises, L. (2006). *Lidské jednání : pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut.
- Wagner, R. E. (2010a). Change within permanence: time and the bivalent logic of economic analysis. *Advances in Austrian Economics* (Roč. 14, s. 181–203). Ebley: Emerald Group Publishing Limited. Získáno z [http://www.emeraldinsight.com/10.1108/S1529-2134\(2010\)0000014012](http://www.emeraldinsight.com/10.1108/S1529-2134(2010)0000014012)
- Wagner, R. E. (2010b). *Mind, Society, and Human Action Time and knowledge in a theory of social economy*. New York: Routledge. Získáno z <http://www.ewidgetsonline.com/dxreader/Reader.aspx?token=bfaf9beb5f1f4955967877e375ada3a3&rand=1486971477&buyNowLink=&page=&chapter=>
- Walras, L. (2003). *Elements of Pure Economics: Or, the Theory of Social Wealth*. Routledge.
- Weintraub, E. R. (2002). *How economics became a mathematical science*. Duke University Press.
- Whately, R. (1832). *Introductory Lectures on Political Economy* (2nd vyd.). London: B. Fellowes.
- Wickens, M. R. (2010). What's Wrong with Modern Macroeconomics? Why Its Critics Have Missed the Point. *CESifo Economic Studies*, 56(4), 536–553. doi:10.1093/cesifo/ifq015
- Wittgenstein, L. (1990). *Tractatus Logico-Philosophicus*. (C. K. Ogden, Trans.). Routledge.
- Wittgenstein, L. (2001). *Philosophical Investigations: The German Text, With a Revised English Translation*. (G. E. M. Anscombe, Trans.). John Wiley & Sons.
- Zelený, J. (1969). *Úvod do filosofie*. Praha: Svoboda.